

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1928:22
FÖRSVARSDÉPARTEMENTET

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG

AVGIVET AV

KOMMITTÉN RÖRANDE VISSA TRYGGHETSÅTGÄRDER FÖR VÄRNPLIKTIGA

S · T O C K H O L M

1 9 2 8

Statens offentliga utredningar 1928

Kronologisk förteckning

1. Utrikesdepartementets organisation. Norstedt. (6), 49 s. **U.**
2. Yttrande och förslag angående revision av gällande förordningar om kommunalstyrelse på landet och i stad m. m. Almqvist & Wiksell, Uppsala. 160 s. **S.**
3. 1926 års pensionsutredning. Betänkande angående familjepensionering för viss icke-ordinarie personal i statens tjänst. Marcus. 73 s. **Fi.**
4. Monopolkontrollutredningens betänkande angående anordnandet av den statliga kontrollen av Aktiebolaget Vin- & Spritcentralens verksamhet. Marcus. 133 s. **Fi.**
5. Betänkande med förslag till stadsbyggnadslag och författningar som därmed hava samband. Norstedt. 504 s. **Ju.**
6. Betänkande med förslag angående åtgärder till handelsjärnhanteringens stödjande. Marcus. 139 s. **H.**
7. Ämbetsbrotten. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. 7. Av J. C. W. Thyrén. Lund, Berling, vj, 238 s. **Ju.**
8. Betänkande med förslag till vissa åtgärder beträffande emigrationen. Norstedt. 75 s. **S.**
9. 1926 års arbetslöshetssakkunniga. Betänkande och förslag angående arbetslöshetsförsäkring, arbetsförmedling och reservarbeten. Norstedt. 618 s. **S.**
10. Betänkande angående ordnandet av viss bostadskredit. Norstedt. viij, 183 s. **S.**
11. Betänkande med förslag till vissa ändringar i bestämmelserna rörande automobilbesiktningsväsendet m. m. Marcus. 88 s. **K.**
12. Betänkande med förslag angående omorganisation av överståthållarämbetet samt ändrad fördelning mellan staten och Stockholms stad av kostnaderna för dess verksamhet. Beckman. 354 s. **S.**
13. Utredning och förslag angående en utvidgad folkhögskolutbildning. Norstedt. vj, 50 s. **E.**
14. Betänkande med utredning och förslag angående stats-tjänstemännens bisysslor. Marcus. 192 s. **Fi.**
15. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande tullrestituktion. Marcus. 149 s. **Fi.**
16. Utåtande jämte utkast till lag med särskilda bestämmelser om vissa bostadsföreningar. Norstedt. 98 s. **Ju.**
17. Betänkande angående ordnande av folktandvård (allmännelig tandvård). Norstedt. 247 s. **S.**
18. Betänkande med förslag till stadga angående sinnessjukvården i riket m. m. 1926 års sinnessjuksakkunnigas betänkande. 2. Beckman. 133 s. **S.**
19. Lagrådets utlåtande över processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Norstedt. (2) 45 s. **Ju.**
20. Betänkande angående ordnande av vissa ekonomiska och organisatoriska förhållanden vid genomförande av den ifrågasatta rättegångsreformen. Marcus. viij, 461 s. **Ju.**
21. Städerna och rättegångsreformen. Särtryck ur betänkande angående ordnande av vissa ekonomiska och organisatoriska förhållanden vid genomförande av den ifrågasatta rättegångsreformen. Marcus. v, 112 s. **Ju.**
22. Betänkande med förslag avgivet av kommittén rörande vissa trygghetsåtgärder för värnpliktiga. Norstedt. 116 s. **Fö.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1928: 22

FÖRSVARSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG

AVGIVET AV

KOMMITTÉN RÖRANDE VISSA TRYGGHETSÅTGÄRDER FÖR VÄRNPLIKTIGA

STOCKHOLM 1928

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

282679

BETÄNKANDE ÖFVER

ÅR 1827

KOMMITTENS BERICHTNING

ÖFVER HÖRNINGEN

ÖFVER

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Skrivelse till statsrådet och chefen för försvarsdepartementet med överlämnande av utredningsmännens betänkande med förslag</i>	5
I. Ärendets förhistoria och utredningens verkställande.	
A. Ärendets förhistoria	7
B. Utredningens verkställande.	
1. Allmänna synpunkter	8
2. Anskaffande av material	11
II. Utredningen.	
A. Döds- och olycksfall samt smittsamma sjukdomar inom armén åren 1923—1926.	
1. Dödsfall	13
2. Olycksfall	22
3. Smittsamma sjukdomar	31
B. Militära förhållanden av betydelse för hälsotillståndet m. m. inom försvarsväsendet.	
1. Personlig utrustning	52
2. Förplägnad	55
3. Förläggning	60
4. Trupptransporter	66
5. Övningar	68
6. Inskrivningsväsendet	77
7. Hälsovårdens organisation. Den militära sjukvården	87
8. Inflytande från kamrater	95
C. Befälhavarens personlighet	97
III. Sammanfattning	111
 <i>Register</i>	 114

INDEX

100

1. Allgemeine Einführung in die Geschichte der Philosophie
2. Die Philosophie als Wissenschaft

I. Allgemeine Einführung in die Geschichte der Philosophie

A. Die Philosophie als Wissenschaft

1. Die Philosophie als Wissenschaft

2. Die Philosophie als Wissenschaft

3. Die Philosophie als Wissenschaft

II. Die Philosophie als Wissenschaft

1. Die Philosophie als Wissenschaft

1888-1889

2. Die Philosophie als Wissenschaft

3. Die Philosophie als Wissenschaft

4. Die Philosophie als Wissenschaft

5. Die Philosophie als Wissenschaft

6. Die Philosophie als Wissenschaft

7. Die Philosophie als Wissenschaft

8. Die Philosophie als Wissenschaft

9. Die Philosophie als Wissenschaft

10. Die Philosophie als Wissenschaft

11. Die Philosophie als Wissenschaft

12. Die Philosophie als Wissenschaft

13. Die Philosophie als Wissenschaft

14. Die Philosophie als Wissenschaft

15. Die Philosophie als Wissenschaft

III. Die Philosophie als Wissenschaft

1888-1889

Till

Statsrådet och Chefen för Kungl. Försvarsdepartementet.

Den 18. juni 1927 bemyndigade Kungl. Maj:t

dels chefen för försvarsdepartementet att tillkalla tre utredningsmän — därav en i egenskap av ordförande — för att inom departementet biträda med verkställande av utredning rörande vidtagande av åtgärder i syfte att bereda de värnpliktiga större trygghet till liv och hälsa,

dels ock sagda utredningsmän att från vederbörande myndigheter inhämta nödiga upplysningar och utlåtanden.

På grund härav anmodade Herr Statsrådet enligt skrivelse den 27. juni 1927 undertecknade: översten *E. R. Salwén* samt ledamöterna av riksdagens andra kammare, lokomotiveldaren *H. V. Leo* och redaktören *A. Olsson* att utföra ifrågavarande uppdrag, därvid undertecknad Salwén skulle leda utredningsarbetet.

De sålunda utsedda utredningsmännen sammanträdde första gången den 13. juli 1927 och beslöto då att för sig antaga benämningen »Kommittén rörande vissa trygghetsåtgärder för värnpliktiga».

På av kommittén därom gjord framställning och jämlikt av Kungl. Maj:t den 4. januari 1928 lämnat bemyndigande tillkallades genom departementschefsskrivelse samma dag överfärtläkaren *S. R. Erhardt* såsom utredningsman i kommittén.

Till sekreterare hos kommittén utsågs jämlikt departementschefsskrivelse den 8. november 1927 kaptenen, numera majoren vid Dalregementet *G. Åberg*.

På av kommittén därom gjord framställning ställdes genom Kungl. Maj:ts beslut den 13. april 1928 kaptenen vid Flottan *C. G. Wahlström* till kommitténs förfogande för att under viss tid biträda med utredningsarbetet.

För bearbetning av visst statistiskt material har kommittén jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 9. december 1927 anlitat aktuarien *R. Moosberg*.

Till fullgörande av sitt uppdrag får kommittén härmed vördsamt överlämna betänkande med förslag i den påkallade utredningens syfte.

Stockholm den 24. september 1928.

E. RIK. SALWÉN

RICHARD ERHARDT

HENNING LEO

ANDERS OLSSON

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG RÖRANDE VISSA TRYGGHETS- ÅTGÄRDER FÖR VÄRNPLIKTIGA.

I. Ärendets förhistoria och utredningens verkställande.

A. Ärendets förhistoria.

I en vid 1924 års riksdag i första kammaren väckt motion hemställdes, att riksdagen, därest den fortfarande pålade den manliga ungdomen bördan av den allmänna värnplikten, måtte för sin del besluta eller hos Kungl. Maj:t begära förslag till lagstiftning, varigenom bland annat »vederbörande befäl och militärläkare vid äventyr av ämbetsansvar och skadeståndsskyldighet, som utkräves av staten, åläggas tillse, att de värnpliktiga ej genom fältmarscher och dylikt äventyra att taga skada, ävensom i övrigt ägna synnerlig omsorg åt de värnpliktigas hälsa med hänsynstagande till deras olika kroppskonstitutioner».

Särskilda utskottet, till vilket motionen remitterades, yrkade avslag på densamma, vilket även blev riksdagens beslut.

Vid 1925 års riksdag återupptogs frågan om skyddandet av de värnpliktigas hälsa i form av en i första kammaren väckt motion, vari bland annat hemställdes, att riksdagen ville besluta eller hos regeringen begära övervägande av en lagstiftning eller andra åtgärder, som kunde bereda de värnpliktiga större trygghet till liv och hälsa under utövning av värnplikten än för närvarande ägde rum.

Första särskilda utskottet, till vilket motionen remitterades, uttalade i anledning av densamma, att de militära övningarna vore och givetvis måste vara av den art, att det icke helt torde kunna undvikas, att de värnpliktiga under deltagande i dessa övningar drabbades av olycksfall eller ådroge sig sjukdomar med eventuellt dödlig utgång eller med framtida men såsom påföljd. De risker, som föreläge i berörda hänseende, måste emellertid med alla till buds stående medel begränsas. Utan att underskatta värdet och ändamålsenligheten av de olika åtgärder, som, enligt vad utskottet inhämtat, redan vidtagits i nämnda syfte, ansåge sig utskottet dock böra giva till känna den uppfattningen, att förhållandena på detta område icke kunde betecknas såsom fullt tillfredsställande. Sålunda inträffade emellanåt händelser, som gäve vid handen, att de värnpliktiga under övningarna understundom utsattes för obehörigt starka fysiska påfrestningar samt att vid förläggning utomhus tillbörlig hänsyn icke toges till väderleksförhållanden och dylikt.

I enlighet med utskottets hemställan beslöt riksdagen hos Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under övervägande, vilka åtgärder, som

kunde vidtagas i syfte att bereda de värnpliktiga större trygghet till liv och hälsa.

Genom beslut den 19. mars 1926 uppdrog Kungl. Maj:t åt arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse och marinöverläkaren att, under beaktande av vad som uti 1925 års riksdags första särskilda utskotts utlåtande samt uti förenämnda motion anförts i ämnet, föranstalta noggrann prövning av berörda fråga samt till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till åtgärder, som kunde anses påkallade och lämpliga för vinnande av det av riksdagen angivna ändamålet.

Med anledning härav avgåvo under loppet av år 1926 sjukvårdsstyrelsen och marinöverläkaren var för sig yttranden, vari framfördes vissa önskemål, bland annat beträffande förlägningsförhållandena i en del äldre kasernetablissemang samt vid mera tillfälliga förläggningar.

Vid 1927 års riksdag togs frågan angående de värnpliktigas behandling och omhändertagande under tjänstgöring ånyo upp. Det skedde dels i form av en motion i andra kammaren, vari bland annat framfördes den synpunkten, »att det vore tänkbart, att just den omständigheten, att läkarna äro militärer, skapar ett förhållande mellan läkarna och de värnpliktiga, som gör, att det icke blir möjligt för dessa militärläkare att på samma förtroendefulla sätt som civila läkare företaga konsultationer», dels genom en interpellation i första kammaren, vari bland annat gjordes förfrågan om tidpunkten, när riksdagens framställning år 1925 om tillbörligt skyddande av värnpliktigas liv och hälsa kunde förväntas lämna effektiva resultat.

Motionen föranledde ingen åtgärd från riksdagens sida. Vad interpellationen beträffar, besvarades den av statsrådet och chefen för försvarsdepartementet. Av svaret framgick, att Kungl. Maj:t icke funnit de ovan berörda, av sjukvårdsmyndigheterna avgivna yttrandena lämna något fullt tillfredsställande svar angående de frågor, som från riksdagens sida tillmätts särskild betydelse, nämligen vilka åtgärder, som kunna och böra vidtagas dels till förhindrande av att de värnpliktiga under övningarna utsättas för obehörigt starka fysiska påfrestningar och dels i syfte att vid förläggning utomhus tillbörlig hänsyn må bliva tagen till väderleksförhållanden och dylikt.

I och för åstadkommande av en så vitt möjligt grundlig och allsidig prövning av ovannämnda frågor och med dem sammanhängande spörsmål tillkallade chefen för försvarsdepartementet, efter av Kungl. Maj:t den 18. juni 1927 och den 4. januari 1928 lämnade bemyndiganden, de utredningsmän, vilka avgivit här föreliggande betänkande.

B. Utredningens verkställande.

1. Allmänna synpunkter.

För försvaret av vårt land måste förtroendet för försvarets organisation även i den särskilda del, som avser åtgärder för de värnpliktigas liv och hälsa, vara en angelägenhet av högsta vikt, och anledningar till berättigade anmärkningar böra därför i allas intresse så vitt möjligt undanröjas.

Även om man bortser från de mer eller mindre personligt färgade omdömen, som då och då komma till synes rörande denna sak, torde dock vissa föreliggande fakta vara av den betydelse, att de i och för sig påkalla förklaring eller utredning.

Riksförsäkringsanstaltens ersättningskostnader för skada till följd av olycksfall eller sjukdom i militärtjänsten gå till betydande summor; det antal värnpliktiga, som, från att vid inskrivningsförrättningar ha förklarats vapenföra, efter inryckning till övningarna på grund av sjukdom eller kroppsfel erhålla ändrade värnpliktsförhållanden, är stort; de av sjukvårdsmyndigheterna redovisade sjuk- och dödssiffrorna kunna förefalla höga. De enskilda medborgarna ha både rättighet och skyldighet att aktgiva på resultatet av de samhällsinstitutioners verksamhet, som draga så stora kostnader, och bakom vilkas siffror dölja sig deras söners välfärd och kanske liv. Det måste anses vara ett i hög grad lofvärt intresse att klargöra, i vad mån dessa anförda omständigheter gå tillbaka till helt naturliga mänskliga förhållanden, gällande för samhället i övrigt, huruvida särskilda förutsättningar för deras tydande förefinnas, som giva händelser, uppgifter och siffror en osökt, rimlig eller godtagbar belysning, huruvida ändringar eller förbättringar kunna vidtagas utan men för försvarets ändamål, för att minska kostnaderna, minska avgången bland de vapenföra, minska sjuk- och dödssiffror osv.

Det måste rimligen förväntas, att också försvaret självt endast kan ha intresse och fördel av en undersökning, som kan komma att undanröja missförstånd eller missnöje, måhända skaffa ökat förtroende, kanske i en del detaljer direkt gagna det tekniska försvarsarbetet och i någon mån hindra rent försvarsfientlig eller uppenbart landsfientlig verksamhet.

En ohållbar ståndpunkt är däremot att utgå från att i det väsentliga allt är bra som det är, och att alltså ingen anledning till nedläggande av arbete eller kostnader på en undersökning som denna föreligger. Gränsen mellan å ena sidan vad som skall anses tillhöra de ofrånkomliga risker, med vilka man utan vidare har att räkna vid fullgörandet av värnplikten, och å andra sidan vad som skall räknas som meningslösa påfrestningar eller betydelselösa obehag måste nämligen i en hel del avseenden alltid bliva mer eller mindre svävande. Då frågan nu en gång blivit väckt, torde den enda försvarliga ståndpunkten vara den, att undersökningen bör göras grundlig, samt att möjligheter skola lämnas att från olika håll framställa önskemål, erinringar och anmärkningar, på det att behöfliga rättelser må vidtagas för att underlätta de lojala elementens avslutning, för att skingra farhågor och bemöta illvilligheter.

Ämnets omfång gör likafullt, att en närmare dylik undersökning, sådan den här åsyftas, dock måste begränsas till de delar, som äro att betrakta såsom väsentliga, vare sig på grund av deras sakliga innebörd, på grund av det felbedömande eller de missförstånd, vartill de giva anledning, eller av andra skäl.

Kommittén har med andra ord såvitt möjligt sökt överskåda hela det område, som kan anses vara av intresse för utredningen, men har måst begränsa

antalet av de detaljspörsmål, som göras till föremål för en grundligare bearbetning.

Utredningen är planlagd och betänkandet skrivet närmast med hänsyn till de värnpliktiga och deras talesmän i det civila livet. De synpunkter, som anläggas, och de förklaringar och utredningar, som lämnas, hava framställts främst med tanke på dem och endast i andra hand med tanke på den erfarne militären, som väl i huvudsak torde känna både fördelar och svagheter inom de särskilda delar av militärtjänsten, vilka utgöra föremål för denna kommittés undersökning.

Av den i det föregående redan lämnade historiken torde framgå, att föremål för kommitténs arbete i främsta rummet varit de åtgärder, som äro vidtagna eller kunna anses önskvärda till förekommande — i den mån det är möjligt — av ohälsa och olycksfall. Endast om särskilda förhållanden ansetts därtill föranleda, hava åtgärder, som äro vidtagna för behandling och botande, då sjukdom eller olycksfall redan uppträtt, eller för ersättning i dylikt fall, föranlett yttrande och förslag från kommitténs sida.

Kommittén har emellertid känt sig oförhindrad och pliktig att icke av formella skäl allt för snävt begränsa området för sin undersökning. Denna omfattar därför i förekommande fall jämväl frågor rörande sådana personalens intressen, varom riksdagen icke kan anses hava direkt påkallat uppmärksamhet.

Kostnadsfrågor hava endast kunnat antydas, dels för att icke därmed fördröja kommittéarbetet, dels med hänsyn till att de administrativa myndigheterna för uppgörande av detaljerade förslag förfoga över hjälpmedel, som icke utan vidlyftig omgång hava stått kommittén till buds.

Om i det följande talas om de värnpliktiga och deras intressen, beror detta i huvudsak på ordalagen i ovannämnda riksdagsskrivelse; i tillämpliga delar gäller eljest vad i betänkandet därom anföres allt manskap, vare sig värnpliktigt eller icke.

Vid belysning av de olika områden, som i det följande avhandlas, har man icke ansett nödigt — där det ej för utredningssyftet erfordrats — att anföra alla olika källor, vilka använts för betänkandets utarbetande. Utredningsmännens uppgift har ju varit av rent praktisk natur, icke att åstadkomma en vetenskaplig avhandling.

Slutligen må påpekas, att i kommitténs uppgift icke ingår att företaga utredning eller göra något uttalande om vilken utbildning, som bör meddelas de värnpliktiga, eller huruvida den nu fastställda övningstiden kan anses lämpligt avvägd med hänsyn till utbildningsmålet. Dessa bägge spörsmål falla utom området för kommitténs uppdrag och beröras därför icke annat än antydningssvis i betänkandet. Detsamma gäller beträffande spörsmålet om åtgärder mot försvarsfientlig propaganda, vilket eljest har berörts i ett antal av de till kommittén avgivna yttrandena från militära myndigheter och samman-
slutningar.

2. Anskaffande av material.

För att komplettera det undersökningsmaterial, som redan förelåg i form av reglementen, statistiska redogörelser och berättelser från olika myndigheter etc., ansåg sig kommittén böra på ett eller annat sätt göra sig underrättad om vad man på olika håll ansåg anledningarna vara till sådana militärtjänstens olägenheter, som äro av natur att möjligen kunna och böra på ena eller andra sättet undvikas, utan att man därigenom hindrar all militär utbildnings ändamål — bästa utnyttjande av folkkraften till fosterlandets försvar.

Vid införskaffande av undersökningsmaterial ansågos såväl de militära myndigheterna som de värnpliktiga och deras förespråkare böra på ena eller andra sättet lämnas tillfälle att yttra sig i saken; tillsammantagna borde deras olika synpunkter kunna fullständiga varandra.

Kommittén har således icke kunnat undgå att från försvarsgrenarnas olika myndigheter begära yttranden i en hel del avseenden, som beröra undersökningsområdet. Det visade sig därvid nödvändigt att framlägga frågeformulären i så detaljerat och fullständigt skick, som förhållandena medgivit. Vid infordrandet av här åsyftade uppgifter hava i första hand naturligen anlitats de organ, vilka administrativt hava att övervaka gällande trygghetsåtgärder.

Dessutom hava underofficerarnas och underbefälets personalorganisationer beretts tillfälle att såväl muntligen som skriftligen yttra sig i frågan.

De värnpliktigas synpunkter har kommittén sökt inhämta dels genom att taga del av M. O:s ämbetsberättelser för ett antal år, dels genom att träda i direkt förbindelse med representanter för ungdomssammanslutningar, vilkas medlemmar kunde beräknas äga färsk erfarenhet av dem åliggande fredstjänstgöring (representanter för studentkår och för socialdemokratisk ungdomssammanslutning), dels genom att sätta sig i förbindelse med socialdemokratiska kvinnoförbundet, vilket tidigare ägnat denna fråga uppmärksamhet.

Vid hörandet av de värnpliktiga, vilket helt naturligt har måst ske formfritt och under hand, hava givetvis även andra synpunkter än dem kommittén i detta sammanhang har att tillvarataga, framställts. Ehuru det faller utom kommitténs uppdrag att utreda sådana dess syfte mer eller mindre ovidkommande uppslag, som därvid framkommit, må dock även de, då de icke sakna intresse, i all korthet här antydast.

Man har med en enstämighet, som icke torde vara tillfällig, framhållit, att alltför ofta saknades den önskvärda personliga kontakt mellan trupp och befäl, vilken torde utgöra förutsättningen för all fruktbringande undervisning. Dessa personliga förbindelser vore dessutom nödvändiga, icke endast för trevnaden och den kvarblivande goda uppfattningen av tjänsten utan även för det militära utbytet av tjänstgöringen, icke minst för lystrandet till och för den riktiga förståelsen av alla säkerhetsföreskrifter; sålunda sammanhängde detta spörsmål indirekt med frågan om riskerna i tjänsten och deras förebyggande. Den i många fall iakttagna bristen på tillräcklig personlig förståelse framstod så mycket tydligare, som man väl erinrade sig det goda resultatet i de fall, då befälhavare av olika grader förstått att åvägabringa ett dylikt närmande. Man

betonade i samband med ovanstående, att en mera personlig samverkan mellan befäl och manskap givetvis vore lättare att ernå på specialtruppslagen med deras små kontingenter och uppdelning i smärre utbildningsgrupper. Man underskattade icke heller de svårigheter att uppnå personlig kontakt mellan befäl och underlydande, som förefinnas å ömse sidor och ytterst bottna i det svenska folklynnnet, vars egenart i detta sammanhang brukade obligatoriskt anföras. Man framkastade, med direkt tanke på att ett dylikt uppslag borde kunna komma utbildningen till godo, möjligheten av ett tankeutbyte mellan ledare och trupp efter tjänstgöringsperiodens avslutande. Härvid kunde en del missförstånd klargöras och kanske nya synpunkter vinnas till båtнад för utbildningsarbetet. Man uppgav — från studenthåll — att dylikt tankeutbyte efter tjänstens slut förekom på vissa håll och att erfarenheterna från dessa sammankomster varit enbart goda.

Samstämmigt ville man vidare understryka nödvändigheten att, efter nu genomförd minskning av utbildningstiden, utnyttja denna på det mest ekonomiska sätt, bland annat genom att radikalt slopa alla icke oundgängliga utbildningsmål, genom att än vidare specialisera tjänsten och genom att utnyttja alla medel för rationell uttagning av olika specialister (fullgott utväljande till olika specialgrenar).

Mera personligt färgad och utgörande ett vittnesbörd om att infanteritjänsten uppfattas såsom mera krävande gentemot de måhända delvis sportmässigt uppfattade övningarna som flygare, som sjömän eller som ryttare, är den inom olika läger rätt energiskt betonade oviljan mot de långa marscherna med deras för svagare individer påfrestande karaktär. Man ville även ifrågasätta det värde från träningssynpunkt, som marscherna anses äga.

Tältfrågan vore ölost, detta ville man, ävenledes från olika håll, betona; järnvägstransporterna vintertid vore icke i allo tillfredsställande ordnade. Å andra sidan vitsordade man allmänt strävandena att tillgodose truppens förläggning och omhändertagande i allmänhet; där gravare anmärkningar, exempelvis mot en del äldre kasernförläggningar, otvivelaktigt kunde framställas, vore man underkunnig om, att detta sammanhänge med svårigheterna för statsmyndigheterna att vidtaga större ändringar härutinnan, innan den nya härordningen genomförts.

Från socialdemokratiskt håll ville man ytterligare bestämt framhålla tvenne bestämmelser i tjänsten, som framkallade allvarlig motvilja. Den ena av dessa tjänstedetaljer gällde hälsningen utom kasernerna — där man, vid ett ofrivilligt uraktlåtande av anbefalld hälsning på grund av tanklöshet eller tillfälligt riktande av uppmärksamheten åt annat håll, riskerade att offentligen tillrättavisas av okända personer och detta ingalunda alltid på ett taktfullt sätt. Den andra föreskrift, varemot missnöje anmäldes, gällde tvångskommanderingen till gudstjänsterna.

I övrigt uttalades förståelse för försvarets uppgifter, och man fann det självklart, att de värnpliktiga måste underkasta sig de inskränkningar i friheten och de risker, vilka äro oundgängligen förbundna med av statsmakterna beslutade övningar i försvarets tjänst.

II. Utredningen.

A. Döds- och olycksfall samt smittsamma sjukdomar inom armén åren 1923—1926.

1. Dödsfall.

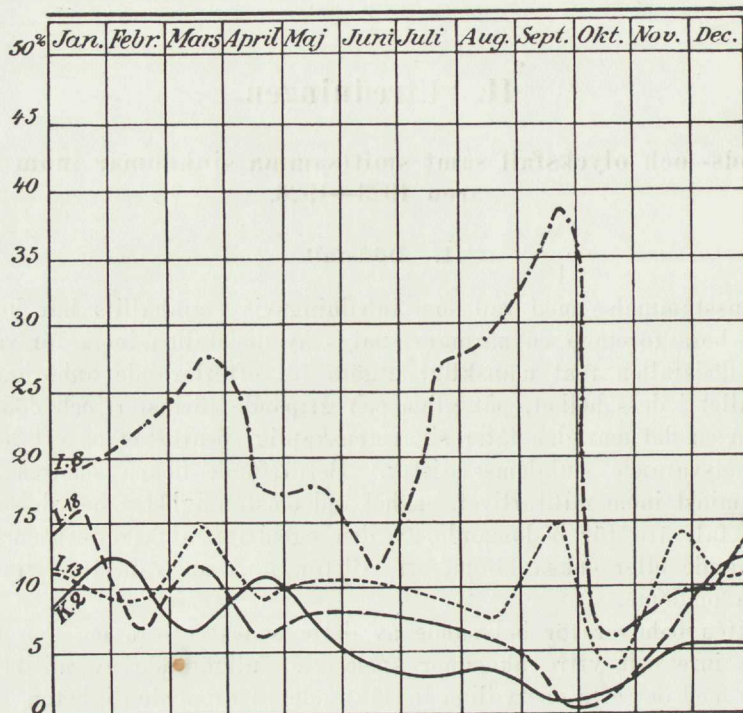
I överensstämmelse med vad som inledningsvis framhållits har kommittén ansett sig böra företaga en närmare analys av dödsfallen inom försvarsväsendet, enär dödsfallen rent mänskligt utgöra för efterlevande anhöriga, liksom för samhället i dess helhet, påtagliga och gripande förluster, och dödsfallsstatistiken på en del områden låter sig vetenskapligt bearbetas på ett helt annat sätt än motsvarande sjukdomsstatistik. Beträffande denna senares tillkomst äga, icke minst inom militärlivet, en hel rad omständigheter betydelse, vilka i åtskilliga fall äro för bedömande av den egentliga sjukfrekvensen skäligen ovidkommande eller också lämna ett alltför stort spelrum för granskarens subjektiva omdöme.

Kommittén behöver för belysande av detta endast erinra om den roll, som obetydliga inre och yttre åkommor spela vid fullgörande av militärtjänst i jämförelse med det ofta obetydliga inkräktande på arbetsdugligheten, som samma åkommor orsaka inom det civila livet, ävensom om att yttre skavancker ofta vid enskilda truppförband förekomma till lika stort antal som invärtes åkommor och således icke kunna anses ha med »sjukligheten» att skaffa. Ävenså må påpekas den betydande olikheten mellan olika läkares bedömande av såväl börjande allvarliga sjukdomar som av lätt övergående åkommor — oundgängliga olikheter, som bero på växlande kroppsbeskaffenhet och själsanlag hos de undersökta, men dessutom hänföra sig till de grundläggande vetenskapernas ofullkomlighet och läkarnas olika konstskicklighet. Slutligen erinras om det lättförklarliga överdrivandet av sjukdomar och ohälsa under värnplikstjänstgöringen, i en del fall beroende på ungdomligt oförstånd eller psykiska brister, i andra utslag av en tämligen banal lättja; samt i samband därmed om förestående övningars inflytande på sjuksiffrorna, om dessa senares variation med olika veckodagar, hemförlovningsperioder osv. — allt saker, som i ett stort antal fall försvåra analysen av sjuksiffrorna, minska möjligheterna till jämförelse med civila förhållanden och sålunda förorsaka att dessa siffror endast med mycken tidsspillan och strängt kritiskt omdöme kunna läggas till grund för en allmän uppfattning av läget.

Kommittén kan icke bättre belysa det nu sagda än genom att hänvisa till tab. 1—3. Tab. 1 visar sjukskrivningsförhållandena vid ett antal truppförband

Tabell 1.

Antalet sjukdomsfall i % av manskapsstyrkan vid en del truppförband inom V. arméfördelningen * år 1912.

vid V. arméfördelningen*¹ år 1912. Kurvorna för I. 18* och K. 2* kunna här anses normala — de avspeglar direkt förhållanden i omgivande samhälle. Särskilt den från I. 8 visar däremot, huru förhållanden, som knappast hava med sjukligheten att göra, försvåra bedömandet i ena eller andra avseendet; i detta fall avspeglar sig midsommarhelgens helande förmåga och fälttjänstövningarnas avskräckande inverkan. De bägge andra tabellerna äro lånade ur 1926 års berättelse av regementsläkaren vid I. 3. Under en lång följd av år har denne ytterst noggrannt registrerat förhållandet mellan ut- och invärtes åkommor vid truppens sjukmottagningar samt därjämte uppvisat, i vad mån enbart anhållan om läkarhjälp framställts vid mottagning eller huruvida därjämte — efter undersökning — dylik anmälan verkligen föranlett sjukskrivning. Givetvis kunna dessa kurvor även i sin mån lämna ett begrepp om de svårigheter, under vilka truppläkaren arbetar.

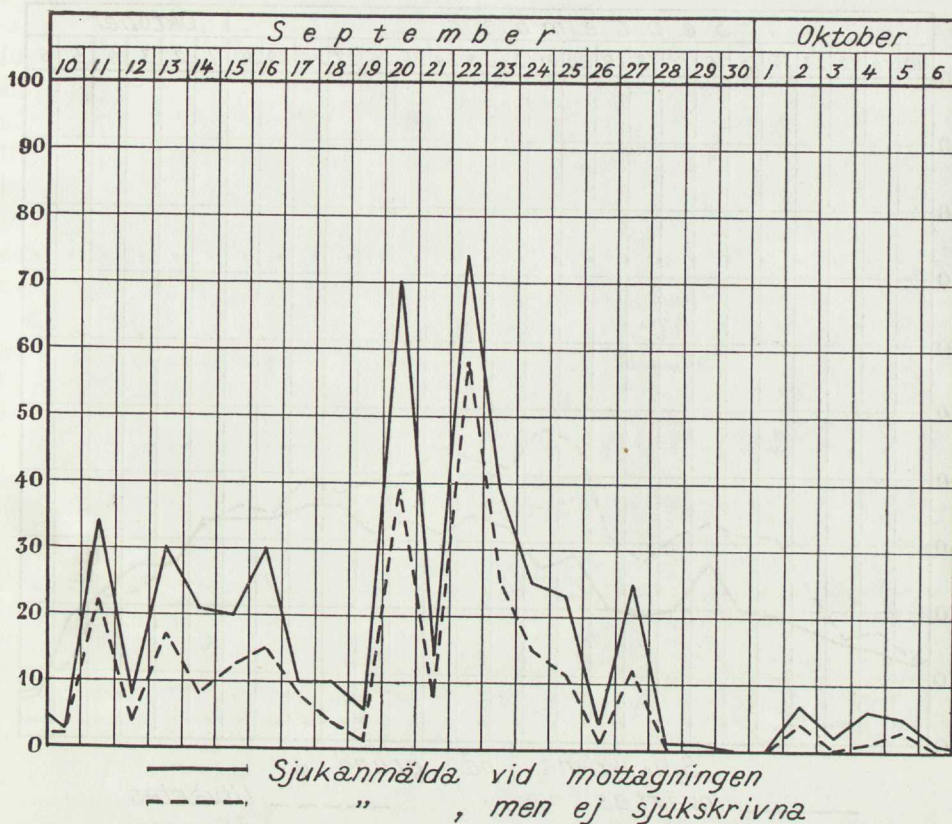
Dödsfallsstatistiken lämnar medel av helt annat slag för bedömandet av hälso-

¹ Vid angivande av arméns truppförband hava de i militärt bruk vedertagna beteckningarna använts.

Tecknet * betyder därvid förutvarande truppförband jämlikt ständiga indelningen enligt 1914 års härordning.

Tabell 2.

Antalet sjukanmälda samt sjukanmälda men ej sjukskrivna vid I. 3 under regementsmötet år 1926.

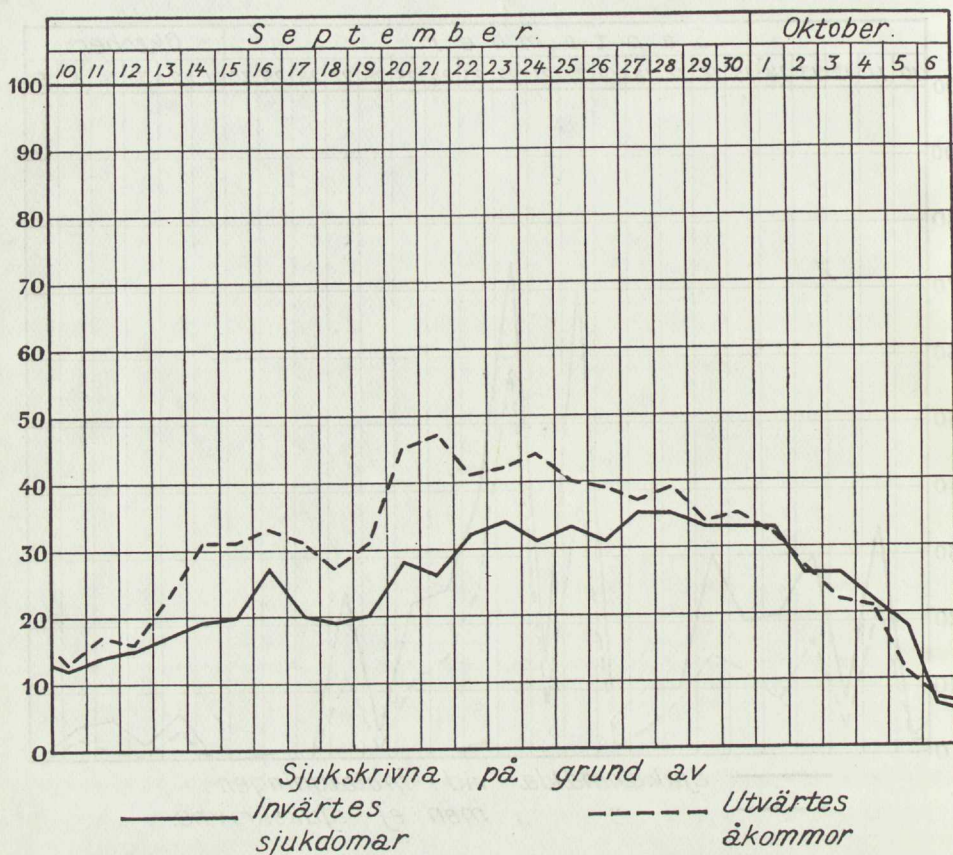
förhållandena och sjukligheten inom försvarsväsendet. Den utgör ett påtagligt vittnesbörd om de allvarligaste sjukdomsorsakerna och pekar direkt på omständigheter, som tarva sin förklaring och icke kunna bortresoneras. Att kommittén inskränkt analysen till arméns dödssiffror beror på praktiska skäl, ävensom därpå, att resultaten därav i stort sett kunna anses belysa jämväl hithörande förhållanden inom övriga försvarsgrenar.

I följande avdelningar av betänkandet skall då närmare skärskådas, vilka sjukdomar eller andra omständigheter som spelat största rollen som dödsorsaker vid armén, ävensom dödsorsakernas möjligen befintliga samband med militär-tjänsten; härvid lämnas en jämförelse med det svenska samhällets motsvarande dödssiffror och med en del utländska förhållanden. Slutligen undersökes, vilka lärdomar som på detta område kunna dragas med hänsyn till det utredningsmål riksdagen angivit: möjligheten av att ytterligare begränsa riskerna för de värnpliktigas liv och hälsa.

För detaljundersökningen hava utvalts åren 1923—1926. De närmast före-

Tabell 3.

Antalet sjukskrivna vid I. 3 på grund av invärtes sjukdomar eller utvärtes åkommor under regementsmötet år 1926.

gående åren lämpa sig mindre för undersökningen med hänsyn till de mycket säregna och sällan förekommande sjuklighetsförhållanden, som hade med 1918—1919 års spanska sjuka att göra. För åren 1927—1928 föreligger ännu ingen för ändamålet användbar statistik.

Tabell 4.

Dödsfall per år på 10 000 av medelstyrkan (av invånarna).

Sverige, armén 1923—1926, fast anställt manskap och värnpliktiga.	Sverige 1923—1924, manköen, 20—25 år.	Tyskland, armén 1922—1924, officerare och manskap.	Finland 1923—1926, här och flotta.	England 1924—1926, vita soldater i hemlandet.	Förenta staterna 1926, vita soldater i hemlandet.
29.0	46.9	35.3	93.9	19.5	40.5

I tab. 4 meddelade dödssiffror, uträknade på 10 000 av arméernas medelstyrka, respektive av samhällets civila invånare, äro grundade på material ur officiella årsberättelser eller meddelanden. Uppgifterna visa, huru den svenska arméns dödssiffror under åren 1923—1926 förhålla sig i jämförelse med motsvarande dödssiffror för det civila samhället, mankön, i åldern 20—25 år, för åren 1923—1924; att kommittén icke medtagit åren 1925 och 1926 för sistnämnda medborgargrupp beror på att för dessa år ännu icke föreligger någon statistik. Icke förty torde en jämförelse med förhållandena i det civila livet även med dessa inskränkningar vara godtagbar i betraktande av att dödligheten för landet i dess helhet varit ungefär ensartad under dessa fyra år. Statistiken för svenska armén omfattar, väl att märka, såväl fast anställda som värnpliktiga.

Uppgifterna visa även, huru svenska arméns dödssiffror under sagda år 1923—1926 förhållit sig till dödssiffrorna för tyska armén åren 1922—1924 på 10 000 av medelstyrkan; sistnämnda siffror äro hämtade ur den senaste officiella tyska berättelsen rörande dessa förhållanden. De möjliggöra emellertid icke avskiljandet av officerare.

Någon jämförbar uppgift för de nordiska länderna med undantag av Finland är ej möjlig att uppbringa. I Finland äro marinens dödssiffror sammanslagna med arméns. Finland har i motsats till övriga nordiska länder avsevärda styrkor under övning året om, Norge och Danmark fåtaliga kontingenter, huvudsakligen under sommarmånaderna. Dödligheten är emellertid större under vintern än under sommaren. Dödsfallen böra därför till antalet bliva störst hos Finland, minst hos Danmark och Norge. Vårt land intager här en medelställning så till vida, att utbildningstiden numera huvudsakligen är förlagd till gynnsammare årstid. Finlands hälsovårdsarbete försvåras naturligtvis därjämte i hög grad av de oerhörda politiska påfrestningar, för vilka landet under långa tider varit utsatt.

De från Förenta staterna och från England härrörande siffrorna avse icke hela deras försvarsväsende, utan som sig bör endast vitt manskap, tillhörande arméer inom hemlandet.

Till ovanstående är att tillägga, att de anglosachsiska länderna och Tyskland f. n. sakna allmän värnplikt och att siffrorna härigenom icke bliva fullt jämförbara med de svenska.

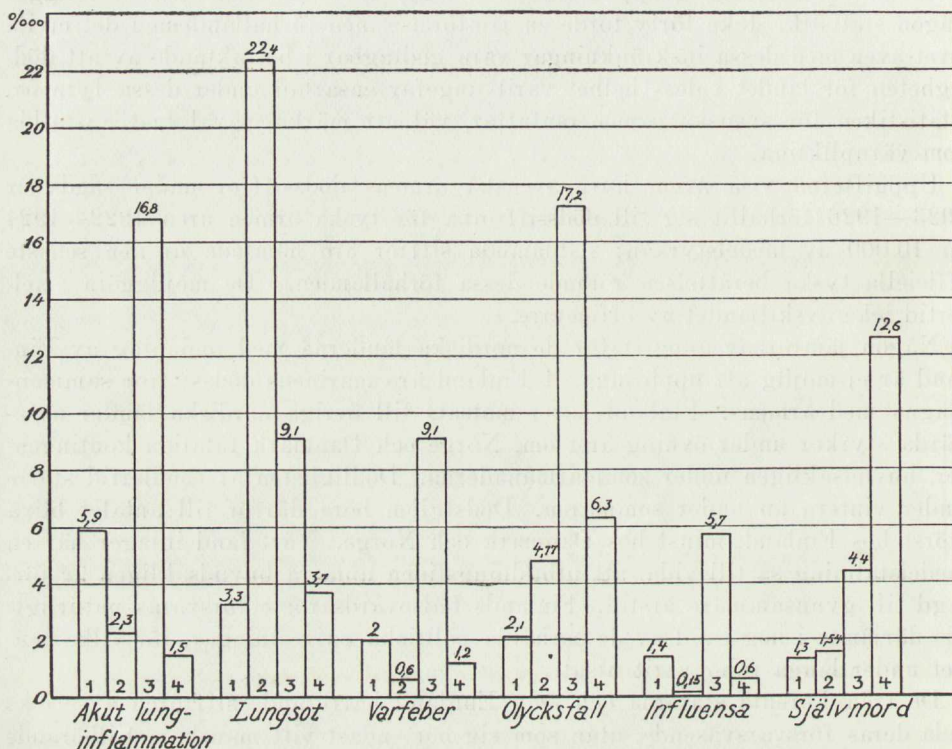
Beträffande de slutsatser, som ur tab. 4 stå att draga, må anföras att det självklart är att förvänta, att, då armén ju utgör en utvald del av befolkningen, den skall hava att uppvisa gynnsammare dödssiffror än samhället i övrigt. Detta är också fallet, och förhållandena kunna såtillvida betecknas såsom tillfredsställande. Även i förhållande till i tabellen upptagna utländska arméer äro den svenska arméns dödssiffror låga.

Det kan härutöver vara ändamålsenligt att jämföra dödssiffrorna för svenska armén med motsvarande siffror för ett par grannländers arméer med hänsyn till de olika dödsorsakerna. Genom tab. 5, 6 och 7 får man ett begrepp om de skilda dödsorsakernas betydelse för de olika länderna och därigenom bland annat en antydning, åt vilket håll ansträngningarna böra riktas för att

Tabell 5.

Dödsfall på 10 000 levande.

Siffrorna vid fotlinjen beteckna: 1 Sverige, arméns manskap, åren 1923—1926;
 2 Sverige, rikets manliga befolkning 20—25 år, under år 1923;
 3 Finland, här och flotta åren 1923—1926;
 4 Tyskland, officerare och manskap, åren 1922—1924.

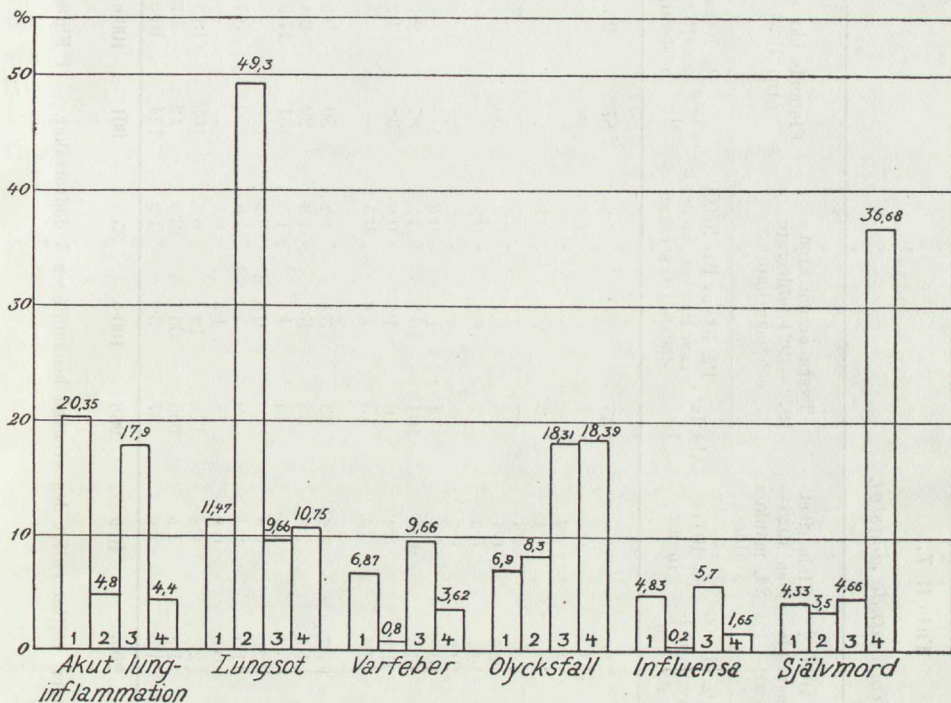
få bättre resultat, dvs. minskad dödlighet. Man måste vid bedömandet av tab. 6 behålla i minne, att där anförda relativtal endast angiva förhållandet de olika dödsorsakerna emellan och sålunda belysa förhållandena från en annan sida än de i tab. 5 och 7 redovisade absoluta dödstalen, och att vid denna jämförelse naturligtvis någon eller några dödsorsaker i varje fall måste vara störst, varför detta således icke i och för sig behöver angiva något uppseendeväckande förhållande.

Man ser vid ett ögonkast, att dödsorsakerna äro ganska olika inom de länder, vilkas arméer här jämföras: i Tyskland spela självmorden, olycksfallen och lungsoten den viktigaste rollen som dödsorsaker, inom de skandinaviska länderna lunginflammationen och lungsoten, varemot olycksfallen komma i andra hand. Olycksfallssiffrorna för Finland tyngas ner av tillfälliga orsaker: förluster vid flottan under storm i Bottniska viken år 1925. Den svenska arméns ganska låga dödssiffror synas i huvudsak betingas av att den undgår andra

Tabell 6.

Dödsfall i olika sjukdomar i % av samtliga dödsfall.

Siffrorna å fotlinjen hava samma betydelse som i föregående tabell.

arméers höga olycksfalls- och självmordssiffror och att den, liksom övriga arméer, genom inskrivningsförrättningar och efterbesiktningar frigöres från huvuddelen av lungsotsfallen.

Tabellernas siffror visa de områden, inom vilka arbete för dödsfallens nedbringande är mest påkallat. Tydligt böra strävandena för svenska arméns och därmed för vårt försvarsväsendes vidkommande främst inriktas på motarbetande av infektionssjukdomar.

Innan i en senare avdelning en framställning lämnas av med dessa sjukdomar sammanhängande omständigheter, må först något skärskådas de fall, där självmord varit dödsorsaken. Övriga fall, där yttre våld lett till döden, äro föremål för behandling i nästföljande avdelning.

På åtskilliga håll inom utlandet har man som skäl till de höga självmordssiffror, som förekomma inom vissa arméer och mariner, anført det djupgående inflytande, som militärtjänsten utövar på mottagliga, känsliga eller obalanseerade individer, ett inflytande, som i många fall torde kunna spåras bakom sådana uppgivna yttre självmordsanledningar som exempelvis tillfällig sinnesförvirring, kronisk alkoholism, rus, olyckliga personliga förhållanden eller leda vid tjänsten.

Tabell 7.

Jämförande dödstal.

Dödsorsaker	Svenska armén åren 1923—1926 (fast anställda och värnpliktiga)		Hela riket åren 1923— 24, mankon i åldern 20—25 år på 10 000 invån.	Tyska armén åren 1922—1924 (officerare och manskap)			Finlands här och flotta åren 1923—1926	
	Absoluta tal	På 100 av På samtliga av medel- dödsfall styrkan		Absoluta tal	På 100 av På samtliga av medel- dödsfall styrkan		Absoluta tal	På 100 av samtliga dödsfall
Varfeber	27	6.9	0.6	35	3.6	1.2	87	9.7
Ros	7	1.8	0.1	4	0.4	1.1	—	—
Mässling	7	1.8	0.2	—	—	—	—	—
Scharlakansfeber	5	1.3	0.1	2	0.2	0.1	—	—
Difteri	—	—	0.1	—	—	—	—	—
Influenta	19	4.8	0.1	16	1.7	0.6	55	6.1
Nervfeber	1	0.3	0.3	9	0.9	0.3	—	—
Akut barnförslänning	8	2.1	0.3	—	—	—	—	—
Epid. hjärnfeber	11	2.8	0.1	14	1.4	0.5	—	—
Lungsot	45	11.5	22.5	104	10.7	3.7	87	9.7
Annan tuberkulos	26	6.6	3.4	16	1.7	0.6	38	4.2
Andra infektionsjukdomar	4	1.0	0.3	15	1.6	0.5	—	—
Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar	23	5.9	1.6	33	3.4	1.2	50	5.5
Cirkulationsorganens sjukdomar	15	3.8	2.3	36	3.7	1.3	22	2.4
Akut lunginflammation	80	20.4	2.3	43	4.4	1.5	161	17.9
Andra andningsorganens sjukdomar	27	6.9	0.8	6	0.6	0.2	—	—
Matsmältningsorganens sjukdomar	20	5.1	2.1	50	5.2	1.8	50	5.5
Urin- och könsorganens sjukdomar	8	2.1	0.8	15	1.6	0.5	—	—
Olycksfall	27	6.9	4.8	178	18.4	6.3	165	18.3
Självmod	17	4.4	1.5	355	36.7	12.6	42	4.7
Övriga	14	3.6	2.6	37	3.8	1.3	144	16.0
	391	100.0	46.9	968	100.0	35.3	901	100.0
								93.9

Anm. Statistiken för tyska armén är omlagd så långt som möjligt enligt den svenska benämningen & dödsorsaker. — I Finland tillämpas samma benämningar som i Sverige.

Enstaka fall av sinnessjukdom eller självmord inom våra försvarskrafter för-
anleda ävenledes då och då undersökning och ifrågasättande av ersättnings-
skyldighet från statens sida på grund av verkligt eller förment samband med
tjänsten. Då dylikt samband en eller annan gång även av myndigheterna an-
setts föreligga och självmord icke spela en alldeles betydelselös roll inom för-
svarsväsendet, torde en kort utredning angående denna fråga icke vara omo-
tiverad.

En jämförelse med förhållandena inom samhället och inom andra arméer åter-
finnes i tab. 5, 6 och 7.

Det framgår av dessa tabeller, att självmordens antal i svenska armén visar
en gentemot övriga dödsorsaker gynnsam siffra; varken absolut eller relativt
spela självmorden hos oss någon framträdande roll.

Enligt tab. 7 förekommo under åren 1923—1926 inom armén 17 självmord
(därav 6 bland de värnpliktiga). Med hänsyn till uppgiven orsak kunna de
fördelas i följande grupper.

Sinnessjuk- dom och närstående tillstånd.	Rus.	Olycklig kärlek.	I samband med kroppslig sjukdom (feber).	Okänd orsak.
5	2	5	1	4

Som bidragande anledningar till här ovan redovisade dödsfall hava i 1 fall
anförts upptäckt brott, i 1 fall leda vid tjänsten och i 1 fall ekonomiska svårig-
heter.

Anledningarna, sådana de vid truppförbanden kunnat efterforskas och här
ovan angivits, utgöra de i allmänhet och särskilt för levnadsåldern ifråga van-
liga; frågan om deras förebyggande eller minskande sammanhänger väl en-
dels med möjligheterna att i tid avskilja från tjänsten olämpliga personer. Jäm-
väl från andra synpunkter är önskvärt, att obalanserade individer, som anses
kunna själva taga skada eller menligt inverka på omgivningen, avskiljas från
tjänsten.

I detta sammanhang torde böra framhållas, att infektionssjukdomar hava för-
måga att i vissa fall väcka slumrande anlag till sinnessjukdom och dels häri-
genom, dels direkt genom feberns inverkan kunna utgöra anledning till själv-
mord. Förekomsten av infektionssjukdomar, särskilt bland samlingar av män-
niskor, torde emellertid vara en oundviklig sak.

I den mån här är fråga om utvecklingsfel, sinnessjukdomar, andra sjukdomar
av olika slag, berörande nervsystemet m. m., vilka försvåra den militära ut-
bildningen, sker avskiljandet av värnpliktiga från tjänstgöring i samband med
bedömandet av deras duglighet till krigstjänst, och hänvisas härutinnan till i
det följande lämnad utredning rörande med inskrivningsförrättningarna och
med hälso- och sjukvården sammanhängande omständigheter. I den mån det
gäller avlägsnande av moraliskt mindervärdiga personer hänvisas till vad i
det följande anföres angående inflytande från kamrater under militärtjänsten.

Ett antal truppförbandschefer hava i sina yttranden till kommittén i detta sammanhang betonat betydelsen av att läkare och befäl äga psykologisk insikt och framkastat tanken på ökad undervisning för dessa i psykologiskt vetande.

Till denna fråga återkommer kommittén längre fram.

2. Olycksfall.

Under åren 1923—1926 inträffade bland värnpliktigt och fast anställt manskap vid armén 27 olycksfall med dödlig utgång, därav 17 bland de värnpliktiga. Av skäl, som angivits i föregående avdelning, begränsas dödsfallsundersökningen till dessa år och till armén.

Fördelade med hänsyn till art och uppkomstsätt te sig de olycksfall, som föranlett dödsfall, enligt tillgängliga uppgifter så, som framgår av tab. 9. Uppmärksammas bör, att icke mindre än 11 dödsfall (40·7 %) bero på olycksfall, som inträffat *utom tjänsten*.

Av tab. 5 och 6 framgår, att dödsfallen på grund av olycksfall vid svenska armén under de angivna åren varken med hänsyn till absolut antal eller i jämförelse med andra dödsorsaker kunna sägas förete några uppseendeväckande siffror.

En militär statistik rörande *samtliga olycksfall* kan i och för sig ej bliva mycket upplysande av ungefärligen motsvarande skäl, som förut angivits beträffande sjukdomsstatistiken. Om man bortser från vissa typiska skador: benbrott, skottsår och urledvridning, äro totalsiffrorna i övrigt med hänsyn till kommitténs uppgift av mindre vikt. Däremot hava även smärre skador såsom stötar, muskelbristningar, vrickningar, ridsår osv. relativt stor betydelse för tjänsten, enär de föranleda tjänsteoduglighet i en helt annan utsträckning än inom civila livet och därmed sjukanmälan och sjukskrivning.

Siffrorna för benbrott, skottsår och urledvridning äro därför de, som i detta sammanhang hava egentlig betydelse för utredningen. Kommittén har närmare undersökt olycksfallen under år 1924, det år, som inom här ifrågasvarande period 1923—1926 räknar det största antalet olycksfall. På en medelpresensstyrka av 35 500 man och på 12 954 291 tjänstgöringsdagar inträffade år 1924 392 benbrott, 39 skottsår och 66 urledvridningar.

Benbrotten hava i medeltal krävt 26·3, skottsåren 24·7 och urledvridningarna 12 sjukdagar per sjukskriven. Övriga olycksfall hava per patient krävt från 9·9 dagar för »kylskador» till 3 dagar för »muskelbristning»; för tjänsten — vilken synpunkt i detta sammanhang dock icke är den ledande — spela, som redan påpekats, dessa från medicinsk synpunkt ganska betydelselösa åkommor en högst väsentlig roll.

För bedömande av olycksfallsfrekvensen under militärtjänstgöringen har kommittén ansett det vara av viss betydelse att få till stånd en jämförelse i olycksfallsavseende mellan armén och något annat, någorlunda jämförbart arbetsområde. En dylik jämförelse synes böra omfatta dels hela antalet olycksfall, dels antalet dylika med dödlig utgång, givna säkerhetsföreskrifter samt slutligen utredningsförfarandet vid olycksfall. Till föremål för jämförelse har

kommittén valt statens järnvägar, varest en stor och noggrant bokförd erfarenhet på området är tillfinnandes. På förhand är det visserligen klart, att en jämförelse med vilket som helst civilt område endast med åtskilliga förbehåll kan låta sig göra. Tjänsten vid järnvägarna, även de mera riskfyllda grenarna av denna, kan i hög grad mekaniseras och handhaves av personal, som i tjänstevana är betydligt överlägsen det skiftande värnpliktsmaterial, för vilket arméns officerare och läkare skola ansvara. Än svårare måste det bliva att anställa jämförelser, då, såsom redan framhållits, yttre och inre åkommor av lättförklarliga skäl vid armén måste på ett helt annat sätt än på arbetsmarknaden finna uttryck i sjuksiffror och sjukanmälningar. Å andra sidan kan icke förnekas, att järnvägarnas arbetsområde uppvisar risker, som väl torde kunna mäta sig med riskerna vid något arméns truppslag.

Tabell 8.

Olycksfallen vid armén och statens järnvägar åren 1923—1926.

Å r	Armén åren 1923—1926				Statens järnvägar åren 1923—1926			
	Olycksfall		Därav dödsfall		Olycksfall		Därav dödsfall	
	Absolut tal	o/oo ¹	Absolut tal	o/oo ¹	Absolut tal	o/oo ²	Absolut tal	o/oo ²
1923	7 664	217·3	5	0·142	1 809	75·6	8	0·336
1924	9 042	254·8	8	0·225	1 960	80·8	4	0·165
1925	8 975	266·4	9	0·267	1 868	78·7	7	0·295
1926	9 358	303·4	5	0·163	1 880	77·8	7	0·290
I allt	35 039	260·2	27	0·206	7 517	78·4	26	0·271

Tab. 8 visar en jämförelse mellan antalet olycksfall vid armén och vid S. J.

Av tabellen framgår vad man måhända kunnat förvänta; olycksfallen vid armén se enligt siffrorna ut att vara vida talrikare än vid järnvägarna, dödsfallen däremot procentuellt sett något färre. Förklaringen till den förstnämnda omständigheten torde som redan antytts ligga däri, att vid armén tjänsten aldrig kan så mekaniseras som vid järnvägarna, att människomaterialet vid armén ständigt ombytes i och med nya värnpliktsklasser och att någon mångårig vana därför icke hinner utbildas, men främst att vida talrikare sjukanmälningar och sjukskrivningar äga rum inom den lagpåbudna värnplikts-tjänstgöringen än inom den frivilligt sökta järnvägstjänsten. Att dödsfallen äro procentuellt flera vid järnvägarna sammanhänger måhända delvis med järnvägstjänstens riskfyllda verksamhet året om, medan exempelvis den första delen av värnpliktsperioden icke upptager övningar, som äro ägnade att medföra risk för allvarliga olycksfall.

Bliva jämförelser mellan olycksfallen inom armén och inom järnvägstjänsten sålunda våra och kanske rätt godtyckliga, låta sig dylika mellan de båda ar-

¹ På 1 000 av medelpresensstyrkan.

² På 1 000 av personalen.

Tabell 9.

Dödsfall på grund av olyckshändelser inom armén åren 1923—1926 enligt avlämnade primäruppgifter.

Trupp- förband.	Fallets n:r.	Olycks- fallet har skett utom tjänsten.	Olycksfallet har skett i tjänsten och synes					A n t e c k n i n g a r (skadans art, kort motivering för klassificeringen o. d.).
			hava berott på					
			brister i mate- rielen.	olämp- liga före- skriffter.	ovarsamhet, glömska, okun- nighet, okynne från		vara s. k. rent olycks- fall.	
					den skadades	ledarens annans		
			s i d a.					
I. 4 . . .	1	1						Överkörd av bil vid cykelfärd till hemmet under permis- sion.
	2						1	Bajonettskada. Den förolyckade föll, vid övergående av gårdesgård, baklänges på en efterföljandes bajonett.
I. 5 . . .	3						1	Olycksfall under gymnastikövning. Vid överslag å plint slog den förolyckade ryggen mot plintens kant.
I. 7 * och Ing. 2, fästn.ing- komp.	4 5	1			1			Bajonettskada. Drunkning under badning. Den förolyckade var icke sim- kunnig, men begav sig dock ut på djupt vatten.
I. 9	6	1						Drunkning under badning. Olyckshändelsen inträffade under badning å fritid 1/2 mil från förläggningssorten.
	7						1	Olycksfall under gymnastikövning. Vid »kvarn bakåt» släppte den förolyckade taget med händerna i bommen och föll från omkr. 2 m. höjd.
I. 16 . . .	8	1						Drunkning under badning. Olyckshändelsen inträffade under tjänstledighet i hemorten.
I. 17 . . .	9						1	Skottskada. Den förolyckade satt i en markörrop och träf- fades av en — antagligen — studsande kula.
I. 20 . . .	10						1	Olycksfall under gymnastikövning. Den förolyckade hade vid »kvarn bakåt» slagit runt med stark fart och slagit rygg och nacke i golvet.

I. 21 * . . . 11						1	Skottskada.
12	1						Drunkning under badning.
I. 23 * . . . 13			1			1	Skottskada. Den förolyckade hade under skjutning beträtt förhjudet område och därvid träffats av ett skott, som avlossats av annan värnpliktig till följe felaktigt handgrepp.
I. 24 * . . . 14						1	Träffad av elektrisk ström vid byggande av trupptelefonledning.
I. 28 * . . . 15	1						Drunkning under badning. Den förolyckade, som icke var simkunnig, hade under badning å fritid begivit sig utom det område, som var anvisat åt icke simkunniga.
K. 1 * . . . 16						1	Drunkning under badning. Den förolyckade känd som god simmare. Sannolikt hjärtförlamning.
K. 3 17				1			Drunkning under övning i simning med häst.
K. 6 * . . . 18						1	Skottskada (pistolskott).
K. 8 * . . . 19	1						Automobilolycka.
20	1						Drunkning.
21						1	Olyckshändelse vid ridning. Hästen skenade mot stallet, och ryttaren slogs mot staldörren.
22						1	Olyckshändelse vid ridning. Hästen gick omkull över ett hinder, varvid ryttaren kom under.
Ing. 1 . . . 23						1	Drunkning under upptagande av krigsbroankare. Utförliga bestämmelser för undvikande av olycksfall voro utfärdade.
24	1						Drunkning under badning. Utförliga bestämmelser för undvikande av olycksfall voro utfärdade.
Ing. 2 . . . 25	1						Drunkning under badning.
Ing. 3 . . . 26	1						Flygolycka i Holland, under det den förolyckade var hemförlovad från tjänstgöringen viss tid.
27						1	Flygolycka. Den förolyckade träffades i huvudet av den i gång varande propellen på ett flygplan.

betsområdenas säkerhetstjänst och utredningsförfarande kanske lättare verkställas.

S. J:s skyddsåtgärder utgå från centralt håll, och finnas mycket detaljerade säkerhetsföreskrifter för de olika tjänstegrenar, där arbetet är särskilt riskfyllt. Övervakande av föreskrifterna är — med vissa undantag — överlåtet dels till de vanliga järnvägsmyndigheterna, dels — sedan ett tiotal år — till tvenne särskilda yrkesinspektörer, s. k. specialinspektörer. Dessa inspektörer (överinspektören för säkerhetstjänsten och förste byråingenjören å maskinbyråns inspektionsavdelning) äro statsbanornas tjänstemän, men lyda i egenskap av yrkesinspektörer under socialstyrelsen. De äga att i enlighet med av Kungl. Maj:t och socialstyrelsen utfärdade instruktioner på sätt, dem synes lämpligt, utöva dels kontrollerande, dels rådgivande verksamhet, och kunna erinringar inom deras verksamhetsområde lämnas dem utan omvägar såväl från befälspersonalens som från arbetarnas sida, liksom de på eget initiativ kunna föranstalta om undersökningar och lämna förslag berörande säkerhetstjänsten inom olika områden.

Jämföres den nu nämnda yrkesinspektionen vid S. J. med motsvarande anordningar vid armén, kan det väl synas som om där — med den mångfald föreskrifter, som finnas, och med den mångfald myndigheter, som bl. a. hava med övervakandet av säkerhetsföreskrifterna att göra — borde vara väl sörjt för denna viktiga detalj av tjänsten. I själva verket torde så även vara förhållandet. Arméförvaltningens artilleridepartement, som är vapendepartementet i egentlig mening och sålunda ansvarar för vården och beskaffenheten av den materiel, vars handhavande kräver särskild utbildning och kan medföra de allvarligaste tillbud till olycksfall, har härför utfärdat föreskrifter och förfogar över tekniskt skolad personal, som bl. a. har att övervaka, att utfärdade föreskrifter efterlevas. Denna personal har att oavlåtligt uppmärksamma de faktiska förhållandena inom truppslagen i vapentekniskt hänseende. Den måste förutsättas vara väl ägnad att angiva, var och i vilken riktning ändringar i det bestående äro nödvändiga eller önskvärda, och på samma gång hava den överblick över förhållandena, att den kan påvisa de gränser, varöver utfärdande av föreskrifter icke bör gå för att icke bliva till verkligt hinder för det militära utbildningsarbetet. Vid inträffat olycksfall ombesörjes utredning, som bl. a. har till uppgift att klargöra, huruvida brister föreligga i materiel eller i utfärdade instruktioner.

En tredje jämförande granskning, som i detta sammanhang kan göras, avser sättet, varpå personalens intressen vid inträffad olycka i regel omhändertas.

Vid svårare olycksfall vid statens järnvägar anställes undersökning av lokala myndigheter för erhållande av de vanliga uppgifterna för riksförsäkringsanstalten, och verkställs förhör genom polismyndighets försorg. Härvid utredas alla för saken betydelsefulla omständigheter, icke minst, huruvida anledning finnes till åtal mot någon, eller huruvida försummelse i något avseende föreligger. De anhöriga underrättas icke obligatoriskt om utfallet av förhör eller

polisutredning. Handlingar i ärende rörande olycksfall passera specialinspektörerna, som hava att vidtaga efter omständigheterna påkallade åtgärder.

Vid armén gestalta sig förhållandena på följande sätt. Vid svårare olycksfall anställs dels undersökning av lokala myndigheter, dels vid behov förhör genom krigsrätt. Undersökningens och förhörens uppgifter äro flerfaldiga.

De avse

dels att ligga till grund för riksförsäkringsanstaltens bedömande av sambandet mellan tjänstgöring och inträffat olycksfall (S. F. n:r 445/1927, § 2, jfrd med TjR, § 140),

dels att tillvarata vissa arméförvaltningens materielintressen, därest dylika beröras av olycksfallet (1907 års förvaltningsreglementen och departementens och sjukvårdsstyrelsens därpå grundade särskilda föreskrifter),

dels tillgodoseende av rent vetenskapliga behov (t. e. sjukvårdsstyrelsens föreskrifter för avfattande av ämbetsrapporter T. L. A n:r 10/1924, § 4),

dels slutligen att utröna, huruvida olycksfallet kan läggas någon enskild till last eller får anses utgöra s. k. rent olycksfall.

Ovannämnda undersökningar kunna bl. a. medföra som resultat utmätande av straff eller åläggande av ersättningsskyldighet för enskild, vidtagande av ändringar i gällande övningsföreskrifter eller fastställande av ersättningsskyldighet av olika slag för kronan.

Huruvida krigsrätt skall anställas eller icke är överlämnat till den ansvarige befälhavarens omdöme.

Nyss lämnade redogörelse beträffande förhållandena vid statens järnvägar visar, att där är, principiellt sett, ordnat på ungefär enahanda sätt som inom försvarsväsendet. Den utredande uppgift, som i senare fallet tillkommer vederbörande befälhavare eller krigsrätt, tillkommer i det förra polismyndighet. Därest anledning till åtal förefinnes, vidtagas åtgärder i ena fallet av befälhavare och krigsfiskal, i det andra av polismyndighet. Förvisso ligger det i militärmyndighets eget intresse lika mycket som i den skadades, att full utredning verkställes, så snart svårare skada uppstått. Men svårigheterna ligga givetvis i tillämpningen. Ingen kan i varje fall fastslå, huruvida en skada skall vid sin uppkomst betraktas som oskyldig eller icke. Det minsta sår kan vändas till en dödlig blodförgiftning, den lättaste förkylning till en våldsam infektion med alla möjliga komplikationer — hur mönstergill och förstklassig vården än kan hava varit. Något exempel därpå kan väl av flertalet vuxna andragas från det civila livets erfarenheter, liksom pressen härom allt emellanåt har en del att förmåla. I ovanstående torde anledningen ligga till att vid en del anmälningar från anhöriga angående olycksfall med svårartad utgång det någon gång visar sig, att krigsrätt icke med anledning av det påtalade olycksfallet ägt rum. Det föreligger med andra ord gränsområden, där vederbörande kunna tveka, huruvida rättslig undersökning erfordras eller icke, och ett oförutsett händelseförlopp mellan den stund, då ingen som helst rimlig anledning förefunnits att upptaga tiden med förhör, och det ögonblick, då envar säkerligen skulle önskat, att sådant i tid blivit företaget. Att alltid förebygga olika uppfattningar eller misstag härutinnan torde vara ogörligt, då

dylikt sammanhänger med livets art och med den mänskliga ofullkomligheten.

Vad en befälhavare har att erinra sig är, att rättslig undersökning bör vidtagas oberoende av huruvida sådan påfordras av efterlevande eller icke, och att det ligger i alla parter intresse att anlita dylik undersökning, då det alltid är bättre att förekomma missförstånd, farhågor eller anklagelser än att upptaga dem på en tidpunkt, då noggrannare efterforskningar med sannolikhet äro svårare att genomföra. Utöver denna erinran om betydelsen av att i tvivelaktiga fall, eller när helst en åkomma av ena eller andra slaget synes taga en olycklig utgång, föranstalta — på ena eller andra sättet — om fullständig utredning av därmed sammanhängande omständigheter, har kommittén intet att med anledning av undersökningsförfarandet vid olycksfall tillägga eller föreslå.

Det återstår att se, huru försvarsväsendets personal uppfattar frågan om riskerna för olycksfall i tjänsten och därav beroende säkerhetsföreskrifter.

De *värnpliktiga* själva hava, i den mån kommittén härom kunnat inhämta upplysning, icke uttalat direkta önskemål beträffande ökade trygghetsåtgärder; beträffande åtgärder eller ändringar, som stå i mer eller mindre indirekt samband med riskerna och varom de värnpliktiga uttalat sig, hänvisas till inledningsvis lämnad översikt angående utredningens verkställande.

Förebyggandet av risker av olika slag är vid *flygvapnet* så sammanhängande med tjänstens intressen, att detsamma där utgör föremål för alldeles särskild omtanke och uppmärksamhet, och begreppet säkerhetsföreskrifter till förekommande av olycksfall är vid detta vapen av så vid natur, att berättelse härom icke gärna kan lämnas i detta sammanhang.

Beträffande förhållandena vid *marinen* i fråga om olycksfall är följande utdrag ur marinöverläkarens till Kungl. Maj:t avgivna yttrande den 4. oktober 1926 belysande:

»Örlogstjänsten till sjöss och å kustfästningarna medför vissa riskmoment av speciell art. Detta är emellertid också fallet med ej blott tjänsten å kofferdi- och fiskefartyg utan även med arbetet inom de yrken, varifrån värnpliktiga eldare m. fl. uttagas. Att ens tillnärmelsevis avväga storleken av de riskmoment, som inverka å de värnpliktiga under tjänstgöringen vid marinen, i förhållande till dem, varför de utsättas under tjänstgöring i civil sjöfart eller yrke, torde vara omöjligt.»

I samma riktning går högste befälhavarens över kustflottan till kommittén ingivna yttrande. »Den motion», heter det, »som är ursprungliga orsaken till här föreliggande utredning, synes egentligen avse inom lantförsvaret rådande förhållanden, vilka icke hava någon motsvarighet inom den sjögående delen av flottan. Övningarna å denna del av flottan äga i allmänhet rum ombord å fartygen till sjöss eller till ankars. Endast undantagsvis företagas kortvariga övningar i land, varunder inga starka fysiska påfrestningar ifrågakomma.

Tjänstgöringen och övningarna till sjöss kunna däremot mången gång medföra både stora fysiska påfrestningar och avsevärda risker.

Nämnda risker äro för alla, såväl stampersonal som värnpliktiga ombord å flottans fartyg tjänstgörande, lika och åtfölja alltid sjömansyrket, varhelst det utövas, samt kunna icke undvikas med mindre ändamålet med flottans övningar skulle komma att helt förtryckas. Givet är att vid planläggning och utförande av nämnda övningar alla möjliga säkerhetsåtgärder vidtagas till förebyggande av olycksfall.»

Några siffror, möjliggörande jämförelse i merberört avseende mellan örlogs- och handelsflottorna, föreligga icke. Det torde dock kunna anses självfallet — och något annat har veterligen icke påståtts — att riskerna inom örlogsflottan, med den noggranna övervakning, som där kan äga rum, äro i fredstid mindre än inom handelsflottan.

Beträffande vid kustartilleriet rådande speciella förhållanden må slutligen återgivas ett utdrag ur und. bef. förb.:¹ yttrande, där det heter: »Vid kustartilleriets minavdelning äro riskerna för olyckor också ganska stora, och beror detta främst på mindre ändamålsenlig materiel. Sak samma är det också med transporterna av artilleripjäser och strålkastare vid kustartilleriet, transportmedlen äro i behov av tidsenlig utrustning, minavdelningens lyftkranar äro t. e. gamla och förslitna, båtarna äro trånga och gamla.»

Från *arméns* sida har man på tal om trygghetsåtgärder mot olycksfallen vid en del truppförband fäst uppmärksamheten vid övningar, där bajonetten användes, vid utförandet av fältskjutningarna och vid handhavandet av ammunition. Från annat håll hava framhållits vissa synpunkter beträffande gymnastiken. Ävenså beröras i detta sammanhang ingenjörtruppernas övningar i anordnande av förbindelser över vattendrag.

»Hur önskvärt det än vore», säger sekundechefen för I. 1, »att redan i fred bära påsatt bajonett utan skyddsanordning, visar erfarenheten, att soldaten i stridens hetta stundom glömt, att han haft i händerna ett verkligt vapen och icke ett bajonettfäktningsgevär och att han därigenom råkar skada sin motståndare. Lämpligt utfärda föreskrifter, att bajonettbaljan på betryggande sätt fästes vid bajonetten.» Enahanda synpunkter framföras av cheferna för I. 23*, I. 13, I. 16, T. 3 och I. 22, und. off. förb.² och und. bef. förb.

Det sistnämnda framhåller dessutom bl. a. vikten av noggrant övervakande av skjutövningarna, särskilt med den numera reglementerade djupgrupperingen.

Även från annat håll (chefen för II. arméfördelningen*) hava ifrågasatts skärpta föreskrifter för säkerhetsåtgärderna vid utförandet av fältskjutningar.

Behovet av betryggande föreskrifter för ammunitions handhavande och förvaring har påpekats (cheferna för VI. arméfördelningen* och I. 23*).

Beträffande gymnastikövningarna säger und. bef. förb.: »Fordringarna på den gymnastiska färdigheten få under inga villkor sättas för högt, då träningen

¹ Med den förkortade benämningen »und. bef. förb.» betecknas här och i det följande Försvarsväsendets underbefälsförbund.

² Med den förkortade benämningen »und. off. förb.» betecknas här och i det följande Svenska underofficersförbundet.

mången gång är minimal och många av de värnpliktiga hava svårt att tillägna sig gymnastisk färdighet.»

Från ett håll (chefen för I. 27*) framhålles, att bristen på gymnastikskor med gummisulor orsakat en del smärre olycksfall.

Fältingenjörtrupperna böra, anser en kårchef (chefen för Ing. 1), utrustas med ett antal livbälten att vid behov användas vid övningar.

Man har från truppförbanden slutligen framhållit, att ovarsamhet från den skadades sida i en hel del fall lärer bero på missuppfattning av de givna säkerhetsföreskrifterna och på befälets svårigheter att alltid kontrollera, att dessa senare föreskrifter behörigen förstås och åtlydas.

Till vad av angivna truppförband och personalförbund framförts, vill kommittén för egen del tillägga följande.

Under åren 1923—1926 inträffade 2 dödsfall till följd av bajonett-skada, liksom dylika även inträffat tidigare. Utan att föranleda död, äro många olycksfall orsakade av samma vapen. Det är med hänsyn härtill önskvärt, att åtgärder vidtagas för minskande av de risker, som äro förbundna med vissa övningar med påsatt bajonett (t. e. förflyttningar i svårframkomlig terräng och i mörker), antingen genom införandet av lämplig anordning för bajonettbaljans fäste vid bajonetten eller också genom utfärdande av bestämmelser, som förbjuda bajonettens påsättande under övningar av ovan omförmält slag.

Det ovan anförda kravet på bestämmelser för ammunitionens handhavande och förvaring synes ävenså böra beaktas. Sålunda böra vid samtliga truppförband betryggande föreskrifter vara utfärdade, avseende att hindra att av ovarsamhet skarp ammunition kommer till användning, då så icke avses.

De säkerhetsföreskrifter för utförandet av fältmässiga skjutningar, vilka återfinnas i gällande instruktioner, synas vara i möjligaste mån betryggande, under förutsättning att de noggrant efterlevas. Ytterligare föreskrifter i sagda riktning torde sålunda, såvitt man nu kan döma, icke erfordras. Däremot vill kommittén särskilt betona vikten av att föreskrivna säkerhetsåtgärder verkligen vidtagas samt att vederbörande befälhavare vid inspektion av skjutningar, som anordnas och ledas av dem underställd personal, fästa tillbörlig vikt vid säkerhetsanordningarna.

Rörande gymnastikövningarna torde desamma i allmänhet utföras under ledning av befäl, som erhållit särskild utbildning härför. Till ledning vid gymnastikutbildningen finnas i arméns och marinens gymnastikinstruktion vissa serier av dagövningar, vilka icke torde ställa alltför stora krav på de värnpliktigas fysiska förmåga i allmänhet. Att icke desto mindre största uppmärksamhet bör av ledaren ägnas den enskilda individen, även då det gäller utförandet av till synes enkla rörelser, därom vittnar icke minst den omständigheten, att

under åren 1923—1926 tre dödsfall inträffat på grund av olycksfall under gymnastikövningar. I detta sammanhang bör även påpekas önskemålet, att skor med gummisulor komma till allmän användning vid gymnastik.

I idrottsinstruktionen för armén finnas vissa säkerhetsföreskrifter, gällande vid övningar eller tävlingar i simning. Självfallet bör det åligga truppförbandschef att utfärda efter de lokala förhållandena avpassade dylika föreskrifter även för trupps friluftsbad i allmänhet.

Beträffande påpekandet, att på sina håll vissa risker föreligga på grund av att i ena eller andra hänseendet brister förekomma beträffande förefintlig eller erforderlig materiel, må endast framhållas, att det bör vara vederbörliga myndigheter liksom de anslagsbeviljande statsmakterna angeläget att undersöka och undanröja dylika anledningar till fara för liv och lem. Här böra således i varje förekommande fall bristerna påvisas och medel för deras avhjälpande ställas till förfogande.

3. Smittsamma sjukdomar.

Det övervägande antalet dödsfall och allvarigare sjukdomsfall vid armén orsakas av vad man benämner infektionssjukdomar, vilkas bekämpande och orsaker därför påkalla största uppmärksamhet. Innan vi ingå på ett närmare bedömande av deras verkningar inom försvarsväsendet, må några allmänna upplysningar lämnas angående dylika sjukdomars uppträdande, spridning och motarbetande enligt den uppfattning, man för närvarande anser grundad.

I naturen pågår en ständig strid mellan olika levande varelser, en strid, som utkämpas på olika sätt men ytterst gäller individens och artens fortbestånd. Dessa strider pågå överallt, exempelvis de olika växterna och djuren emellan samt mellan växter och djur å ena sidan och högre levande varelser å den andra. Genom angrepp av vissa parasiter på högre levande varelser uppstå hos dessa senare sjukdomar, vilka kunna överföras. Sådana sjukdomar kallas smittsamma eller infektionssjukdomar. Vid de tillfällen, då dylika sjukdomar uppträda samtidigt i större mängd, talar man om farsoter eller epidemier.

Av de olika anledningarna till smittsamma sjukdomar bland människor känner man endast en ringa del, ibland icke ens den särskilda smitta, som orsakar den ifrågavarande sjukdomen. I andra fall känner man både smittorna och en del av de övriga omständigheter, som orsaka insjuknandet.

Flertalet dylika sjukdomar gynnas av anhopning av människor, vare sig denna anhopning sker av den ena eller den andra anledningen. En del farsoter och sjukdomar uppträda med förkärlek under vissa årstider; andra under vissa levnadsåldrar, andra åter företrädesvis sedan människokroppen genom den ena eller andra anledningen förändrats — genom annan föregående sjukdom, genom för tidigt upptagande av arbete efter genomgången sjukdom osv.

Man anser sig också ha anledning förmoda, att sådana förhållanden och åtgärder som spridd förläggning, undvikande av masstransporter samt stärkande

av organismen på olika sätt hava en viss förmåga att motarbeta smittornas uppträdande hos människorna.

Vid bedömande av de omständigheter, som spela en roll vid tillkomsten av en infektionssjukdom, må dock betonas, att samma förhållanden, som i ena fallet eller sedda från en synpunkt äro ogynnsamma, i andra fall och ur andra synpunkter kunna medföra goda och eftersträfvansvärda följder.

Massanhopning av människor är ingalunda alltid ett ont, ens från hälso-synpunkt; den kan påskynda tillkomsten av naturliga skyddskrafter inom människokroppen genom spridande av lindriga smittor från någon smittbärare. En sådan infektion kan gå helt obeaktad förbi, men dess förblivande goda består i att skydda för senare insjuknande av allvarligare natur.

I en del fall äro dylika smittbärare visserligen högst misstänkta företeelser, men någon allmän regel för uppfattningen om dem kan man icke uppställa. Vad man måste betona är, att flertalet smittbärare icke kunna påvisas med några som helst kända medel samt att deras förekomst är skäligen oberoende av arbetets eller tjänstgöringens natur och ingalunda alltid av ondo utan ofta av godo på grund av det alstrande av skyddsämnen, som därigenom framkallas hos övriga individer.

Beträffande omnämnda skyddsämnen och skyddskrafter äga somliga människor naturliga dylika — alla sjukna ju icke under en epidemi — andra måste anses vara i fullständig saknad därav eller kännetecknas av en viss oförmåga att bilda skyddsämnen inom kroppen. Det inses lätt, att insjuknande liksom återställande till hälsa för personer utan skyddsämnen är ett betydligt invecklat spörsmål, var och hur än de hava sitt arbete förlagt.

Sjukligheten i infektionssjukdomar vid försvarsväsendet följer i fredstid oftast den i omgivande samhälle rådande, som skuggan följer kroppen. Sjukligheten är i regel större vid försvarsväsendet i de fall, då smittan i huvudsak beror på masstillfällen till spridning, och mindre, då sjukdomens art medgiver vidtagande av organisatoriska åtgärder mot smittans spridande.

Med tillämpande av en god organisation kan en sluten samling människor skyddas mot epidemier i kringliggande samhällen, även där smittorna äro av sådan art, att deras spridning vore både förklarlig och att förvänta, och där upprepade inflyttningar eller inryckningar medföra ständig införsel av smittämnen från grannskapet.

Det är genom tillämpande av olika slags hälsovårdsföreskrifter, som städerna inom civiliserade stater numera åtnjuta bättre hälsotillstånd än kringliggande landsbygd, oaktat denna senare undslipper trångboddheten familjerna emellan och de föroreningar och smittillfällen av alla slag, som medfölja den tätare bebyggelsen. På samma sätt är det numera en ingalunda ovanlig sak, att en trupp kan skyddas mot en smitta, som orsakat farsot i omgivande samhälle, till och med där smittan är särdeles vanlig och av allmänt smittande karaktär.

Så är man vid försvarsväsendet bättre skyddad mot smittkoppor än inom samhället i övrigt, vilket förhållande hos oss för närvarande icke är av större betydelse, men har dess allvarligare innebörd i utlandet, där varje efter-

gift av beredskapen ännu visar risken för sjukdomens uppflammande. Försvarsgrenarna äro även på grund av obligatorisk mjölk- och annan livsmedelskontroll bättre skyddade än samhället mot tarmsjukdomar och torde så vara även mot lungsot, vilket förhållande i det följande kommer att närmare beröras.

Vissa smittor, exempelvis mässlingens, äro så allmänt förekommande och så livskraftiga, att en människa förr eller senare upptar och sjuknar i desamma, såvida icke kroppen inom sig hyser skyddskrafter, vare sig förvärvade eller medfödda. Att insjuknandet kan ske även under den korta tid, då värnplikten pågår, måste från denna synpunkt te sig skäligen förklarligt.

Särskilt utsatta för smittor anses personer vara, vilka från en jämförelsevis enslig tillvaro förflyttas till en omgivning eller ett arbete, där de dagligen komma i beröring med ett större antal människor. Riskerna äro större i samma mån de förhållanden, som sammanhånga med övergång från isolerad tillvaro till beröring med större antal individer, äro utpräglade och göra sina verkningar gällande under i övrigt ofördelaktiga omständigheter, såsom till exempel ogynnsam årstid eller olämpliga hygieniska förhållanden.

Av denna anledning äro sjukdomsfall vanligare bland landsortsbor, som inflytta till städerna, bland skolbarn, som börja sin skola, och bland rekryter, som börja sin första tjänstgöring, än bland dem som äro äldre i staden, i skolan eller i tjänsten. De större riskerna under dylika förhållanden ligga i sakens natur, men de kräva offer, och dylika »nybörjarkrämpor» eller »rekrytåkomor» äro lika väl bekanta som illa sedda bland dem, som yrkesmässigt hava att ansvara för åtgärderna däremot — våra hälsovårdsmyndigheter, anstaltsföreståndare, sjukhusläkare, lärare och truppofficerare.

Av vikt är således att ständigt ihågkomma, att man visserligen kan statistiskt visa, att sjukdomen med förkärlek uppträder under vissa månader, under vissa levnadsåldrar eller under en del andra omständigheter, men att det mestadels saknas säker kunskap om varför så förhåller sig. En del av anledningarna till infektionssjukdomarnas av- och tilltagande måste således anses vara fullständigt lika obekanta som t. e. anledningarna till växlingar i den obrukade markens bestånd av gräs och örter eller insekternas olika förekomst från den ena sommaren till den andra.

Nyssnämnda förhållanden äro att betrakta som allmänna företeelser, vilka uppstå så snart människor i större antal sammanföras, oberoende av om detta sker på grund av skolgång, för vård å sjukhus, för utförande av gemensamt arbete av ett eller annat slag, för emigration, för nöjes skull eller för militära övningar.

Det är ävenledes likgiltigt, om ett förtidigt upptagande av arbetet efter sjukdom sker av tanklöshet, av nödtvång eller av okunnighet, om det sker i enskild eller i allmän tjänst. Riskerna bero i stor utsträckning på samma omständigheter i det civila som i det militära livet: huru anfallsdugliga de tillgängliga smittorna råka vara, huru lämpligt näringsämne människorna för tillfället utgöra för smittorna samt i vad mån de enskilda människorna iakttaga de enklaste hälsovårdsföreskrifterna; men naturligen beror smittrisen i en del fall väsentligen på huru ändamålsenliga trygghetsåtgärderna mot de smittsamma sjukdomarna äro.

Smittsjukdomarnas uppkomstsätt är nämligen helt olika, och bristande kännedom därom föranleder oriktigt bedömande av riskerna och vidtagande av åtgärder, som kunna visa sig overksamma och föranleda onödiga kostnader.

För bedömande av huruvida och i vilken utsträckning de värnpliktiga kunna skyddas mot riskerna för infektionssjukdomar fordras således en undersökning av de olika smittor, som vid militärtjänsten överhuvud taget hava någon betydelse.

En granskning av de olika grupper, vari man numera vetenskapligt brukar indela infektionssjukdomarna, ger då följande vid handen.

En del av bakterier framkallade *tarmsjukdomar* uppträda numera icke allmänt utan endast inom spridda områden i ett samhälle, där för uppkomsten gynnsamma omständigheter förefinnas eller uppstå. Endast i den mån brister kunna uppvisas inom den militära hygien och epidemier uppträda inom trupp, men icke inom omgivande samhälle, torde anledning vara att påbörja militärtjänsten särskild skuld. Dödsfall liksom för övrigt även sjukdomsfall inom dessa sjukdomar äro emellertid relativt sällsynta inom armén, och något särskilt samband med tjänsten kan icke här uppvisas. Riskerna äro få, åtgärderna däremot betryggande. Riktigheten härav antydes osökt av tab. 7.

Fläckfeber och *återfallsfeber* utgöra en annan grupp; de spela icke i fredstid inom ett västerländskt samhälle någon roll, i varje fall icke hos oss. De äro annars av ålder ansedda som rätt typiska armésjukdomar. Förebyggande åtgärder mot insjuknande äro emellertid vidtagna inom armén. En vidare antydning angående skyddsåtgärder mot dessa liksom mot andra infektionssjukdomar ävensom för hälsovårdens tillgodoseende i allmänhet lämnas för övrigt längre fram.

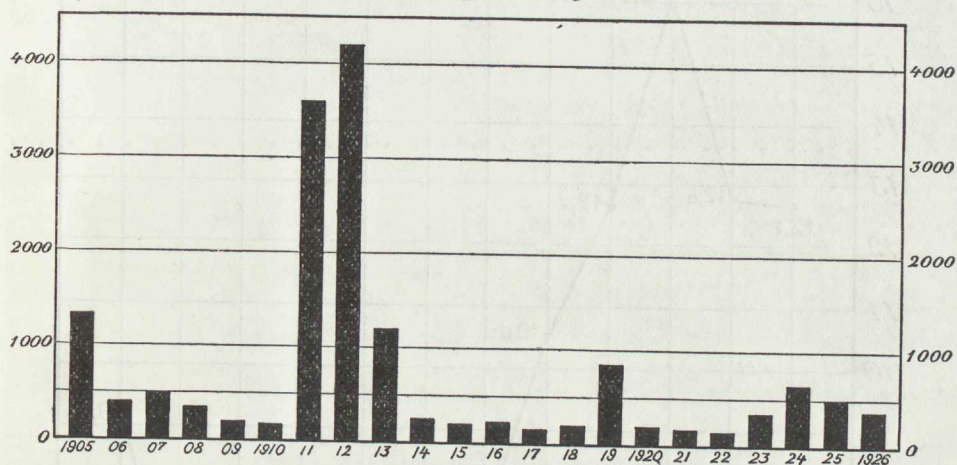
En del *utslagssjukdomar* äro så allmänt förekommande och människornas mottaglighet gentemot desamma så höggradig, att deras förekomst måste tillhöra de risker, som äro förenade med all mänsklig verksamhet, oavsett dennas speciella beskaffenhet. Dessa sjukdomar spela emellertid för det militära ingen större roll, antingen på grund av särskilda kulturella åtgärder, som i vårt land utrotat till exempel smittkopporna, eller därför att den värnpliktiga ungdomen före inträdet i krigstjänst redan genomgått åkomman och förvärvat ett naturligt skydd mot senare insjuknande. Det senare gäller i huvudsak för exempelvis mässling. Dödsfallen i dessa sjukdomar äro i militärtjänsten förhållandevis få och äro icke i vårt land utmärkande för denna tjänst.

Infektionssjukdomar, som angripa hjärna och ryggmärg — epidemisk hjärnhinneinflammation, barnförslamning, sömnsjuka — gynnas av sammanhopning av folk och hava sålunda lätt att intränga i städer och kaserner. Emellertid äro skyddsåtgärder mot hjärnhinneinflammationer i detalj utarbetade vid armén, och den ringa förekomsten av dylika fall — vad nu detta beror på — gör deras särskilda beaktande i detta sammanhang knappast påkallat. Beträffande barnförslamningen är svårt att företaga skyddsåtgärder på grund av smittämnenas i epidemitider ytterst ringa benägenhet att orsaka verkligt insjuknande, deras talrika förekomst och det stora antal smittbärare, som man icke kan med någon som helst säkerhet uppdaga. För övrigt tyda flera tecken

på att anhopning av människor antingen i städer eller till slutna områden, kaserer osv. av ena eller andra skälet — kanske på grund av omärkbara infektioner med kvarlämnande av naturligt skydd — är till ett visst gagn mot senare insjuknande.

Tabell 10.

Antal av barnförlamning i Sverige åren 1905—1926.

Huru barnförlamningen växlat under de senaste 20 åren framgår av tab. 10, avseende sjukdomens uppträdande i Sverige. Som man ser har intet år varit helt fritt, och mellan åren 1912, då landet var mest hemsökt, och 1917, då sjukdomen uppträdde sparsammast, föreligger en skillnad på mer än 4 000 fall. För övrigt visar tabellen, att sjukdomen uppträder periodiskt med ganska regelbundna mellanrum.

Militärtjänsten såsom sådan har i uppkomsten av sjukdomar ur denna gruppen ingen annan skuld än varje mänsklig verksamhet, som erfordrar sammanförande av folkmassor. För barnförlamningen äger militärtjänsten till synes icke någon epidemiologisk betydelse. Döds- och sjuksiffrorna äro i varje fall låga, och alla de skyddsåtgärder, som rimligtvis kunna påfordras, synas här vara genomförda.

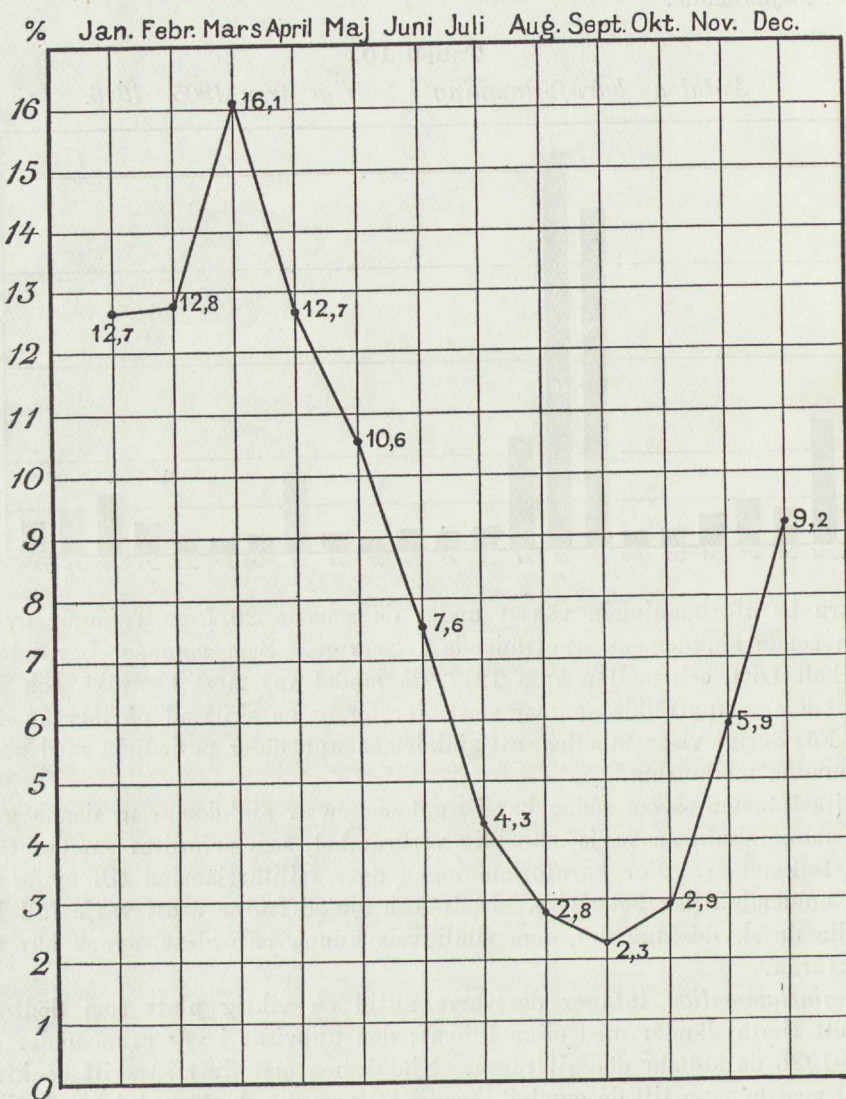
Lunginflammation intager dessvärre alltid en viktig plats som dödsorsak inom ett flertal länder med olika klimat; den uppvisar i vår armé under åren 1923—1926 de största dödssiffrorna. Sjukdomen erfordrar särskilt beaktande jämväl med hänsyn till de oundvikliga tillfällen till s. k. förkylning och till de strapatser inom militärtjänsten, vilka man gärna vill uppfatta som omedelbara orsaker till sjukdomsutbrottet.

Lunginflammationen smittar ej i samma bemärkelse som övriga infektionssjukdomar. Sjukdomen är vanligast inom de kraftigaste levnadsåldrarna; den är 2—3 gånger vanligare hos män än hos kvinnor. Förvisso är lunginflammationens uppträdande i värnpliktsåldern redan härigenom lättförståeligt.

För uppkomsten av lunginflammation hos en människa är man inom fack-

Tabell 11.

Lunginflammationen vid Stockholms garnison åren 1878—1902. Sjukdomsfallens fördelning på olika månader i % av hela antalet sjukdomsfall.

kretsar benägen att tilldöma ett par omständigheter — förutom ålder — större betydelse. Sjukdomen är nämligen en uttalad årstidssjukdom. Detta förhållande — att inom årets första fem månader inträffa flera fall än inom de övriga månaderna tillsammans — äger alltjämt i stort sett sin giltighet — se tab. 11—13, som hänföra sig dels till äldre, dels till nyare undersökningar. Tabellerna visa även, att sammanhanget med årstiderna klart återspeglas inom det civila samhället likaväl som inom militärtjänsten.

Tabell 12.

Erfarenheter från Förenta staternas armé under tiden den 19. juli 1919—den 18. juli 1926 rörande förhållandet mellan antalet fall av vissa sjukdomar och tjänstetidens längd, de sjuka soldaternas ålder samt årstiden.

	Procent av sjukdomsfall under		
	1:a året	2:a året	3:e året
Halsfluss	47.9 %	19.2 %	10.5 %
Influensa	46.6 %	14.8 %	10.5 %
Snuva	31.4 %	12.4 %	9.2 %
Lunginflammation	45.7 %	18.6 %	13.5 %

	Största antalet sjukdomsfall inträffade vid ålder	De flesta sjukdomsfallen inträffade under följande kvartal
Halsfluss	19 och 21 år	1:a kvart. 46.2 %
Influensa	19 »	1:a » 92.9 %
Snuva	21 »	1:a » 57.1 %
Lunginflammation	21 »	1:a » 51.6 %

Att nederbördsförhållandena stå i något slags samband med lunginflammationernas uppträdande så till vida, att torr väderlek befordrar uppkomsten av dessa sjukdomar, har man vidare på flera håll velat påstå utan att dock kunna förelägga bevis för större sannolikhet. Något lagbundet samband med sådana väderleksföreteelser som sträng kyla m. m. har man icke heller kunnat påvisa. S. k. förkylning, särskilt i förening med strapatser, torde dock på personer med smittämnen i kroppen hava ett ovedersägligt skadligt inflytande, vare sig dessa smittämnen hänföra sig till lunginflammation eller annan infektionssjukdom.

I Förenta staterna har man funnit, att antalet sjukdomar i luftvägarna i förhållande till folkmängden visserligen icke är nämnvärt olika i nord- och sydstaterna, men att antalet allvarsamma dylika fall och komplikationer dock är avsevärt större norrut.

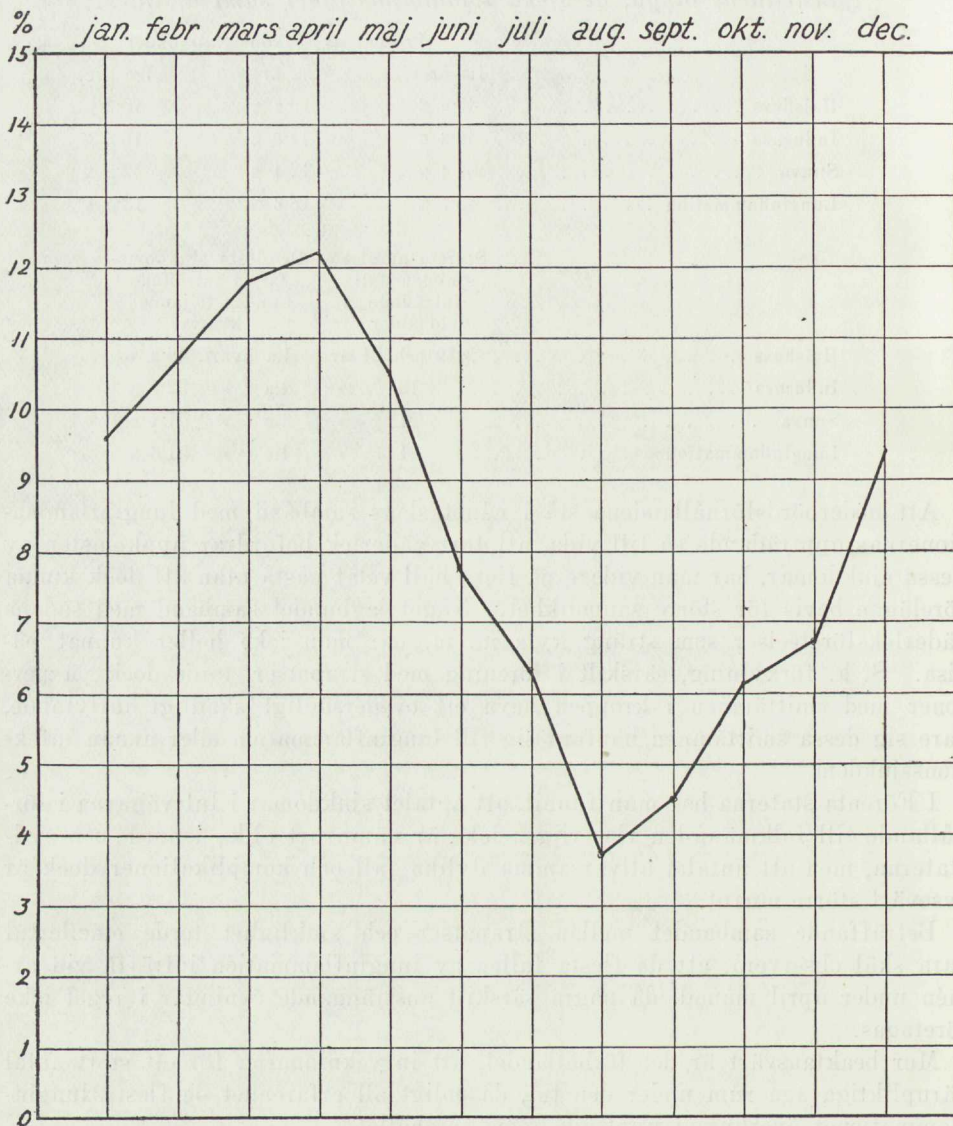
Beträffande sambandet mellan strapatser och sjuklighet torde emellertid vara skäl observera, att de flesta fallen av lunginflammation inträffa vid armén under april månad, då några särskilt ansträngande övningar i regel icke företagas.

Mer beaktansvärt är det förhållandet, att inryckningarna för ett stort antal värnpliktiga äga rum under den tid, då enligt all erfarenhet de flesta lunginflammationer överhuvud uppträda inom samhället.

Det är nu att märka, att icke endast de flesta sjukdoms- och dödsfallen i lunginflammation uppträda på vårsidan; samma är förhållandet med en annan viktig sjukdom, nämligen influensan. Daglig erfarenhet likaväl som statistikkens vittnesbörd ådagalägga, att hostsjukdomar i allmänhet med förkärlek uppträda under vårmånaderna; tab. 14 återgiver de typiska sjuklighetsförhållandena i Stockholm under vissa år. Vad som gäller denna stad under i tabellen

Tabell 13.

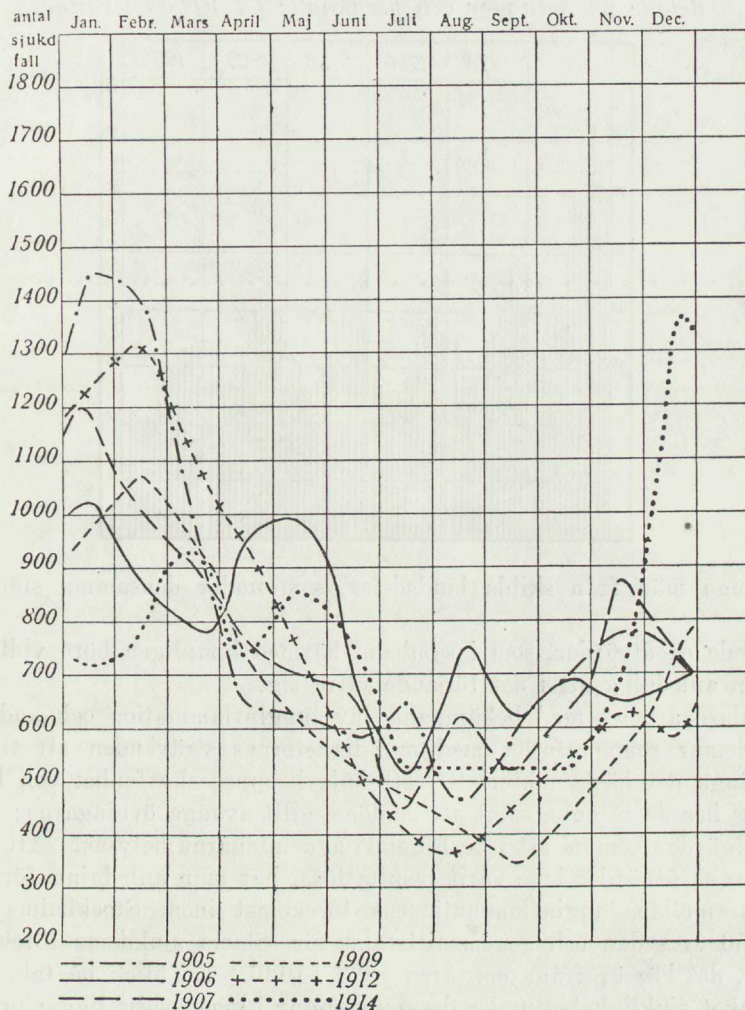
Fördelningen i % på årets månader av dödsfallen i lunginflammation inom Sveriges städer åren 1923—1926.

anförda år gäller även i stort sett allt fortfarande för hela vårt land. Med de vanliga hostsjukdomarna har även lungtuberkulosen sitt samband. De flesta insjuknanden i tuberkulos, i den mån den är maskerad som lungsäcksinflammation, komma jämväl till synes under dessa kritiska månader, då även, såsom av tab. 15 framgår, de flesta tuberkulosdödsfallen synas inträffa.

Tabell 14.

Av tjänsteläkare anmälda sjukdomsfall i Stockholm vissa av åren 1905—1914.

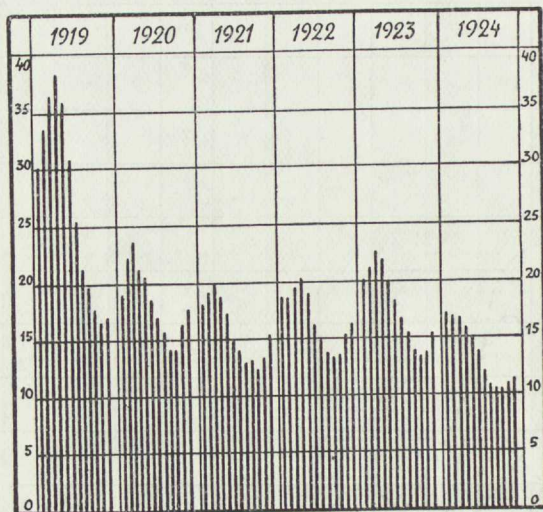
Det sades nyss, att lunginflammationen ej smittar i samma bemärkelse som övriga infektionssjukdomar. Dess smittsamma karaktär röjes dock därav, att då och då uppträda verkliga epidemier även av den lunginflammation, varom här är tal. Också i detta avseende ter sig förloppet av en dylik anhopning av fall på samma sätt bland allmänheten som vid truppförbanden.

I pressens inrikesavdelningar är det icke alltför sällsynt att finna meddelanden angående dylika epidemier inom ett samhälle.

Att dylika epidemier icke möta oftare inom militärtjänsten är i själva verket ganska anmärkningsvärt i betraktande av de betydande styrkor, som då sammanföras, och de in- och uttryckningar, hemförlovningar och permissio-

Tabell 15.

Tuberkulosdödsfall i tyska orter med minst 15 000 innevånare; fallen fördelade på månader och beräknade på 10 000 levande.

ner av unga män från skilda landsdelar, som under densamma ständigt äga rum.

Angående de åtgärder, som i samband härmed lämpligen böra vidtagas, får kommittén anledning att i det följande yttra sig.

Det vidare arbetet med bekämpande av lunginflammation och andra infektionssjukdomar sammanfaller med myndigheternas strävanden att till vapentjänst uttaga det bästa materialet, att höja kroppsbeskaffenhet och hygienisk omgivning hos de uttagna samt att omdömesgillt avväga övningarna; härav betingade åtgärder komma att i de följande avdelningarna belysas. Att dock hittills vidtagna åtgärder icke varit resultatlösa, har man anledning förmoda vid jämförelse mellan lunginflammationens förekomst inom Stockholms garnison för 25—50 år sedan och genomsnittstalet för samma sjukdoms förekomst under de år, det här är fråga om, åren 1923—1926. En blick på tab. 16 visar, huru mycket sjukligheten under dessa senare år i genomsnitt ligger under sjukligheten under de förra.

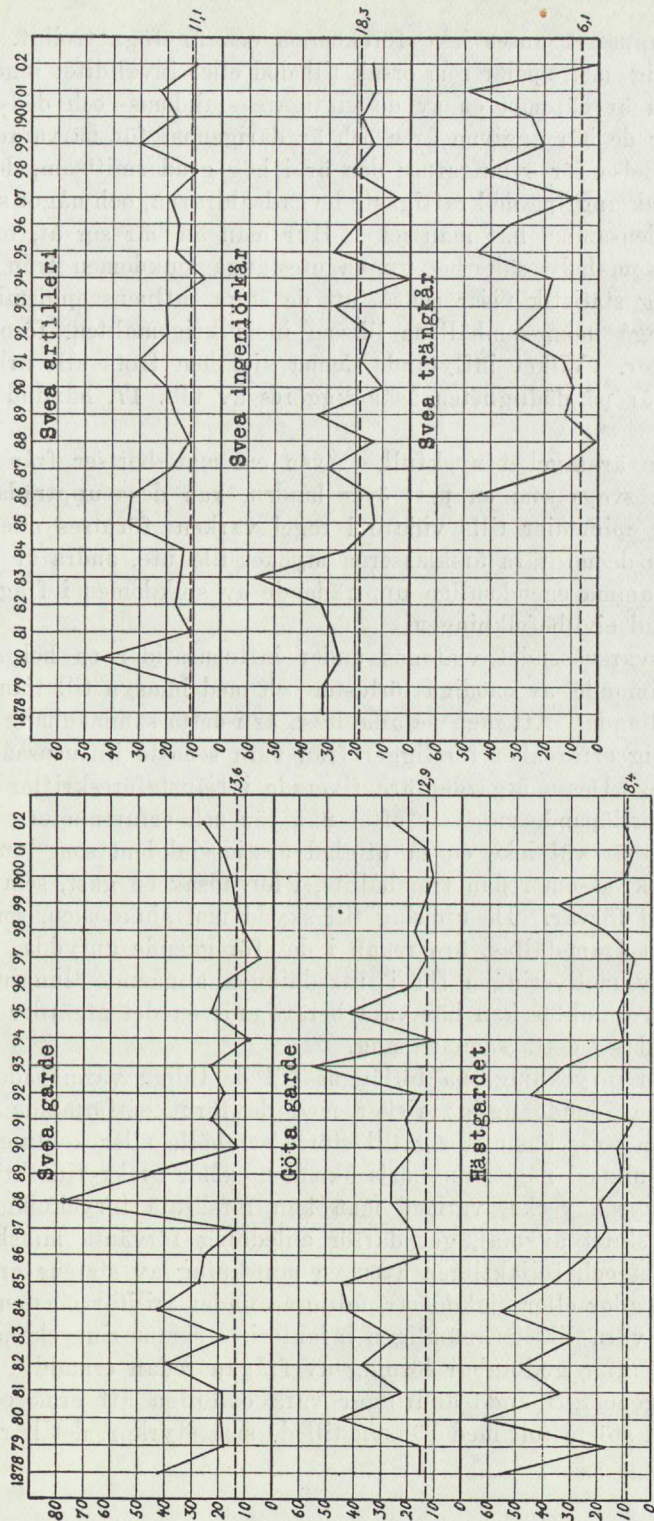
Att sjukdomen minskat även i samhället de senaste decennierna, antingen på grund av det allmänna intresse, varmed hygieniska strävanden omfattas av myndigheterna, eller av andra, okända skäl, förringar icke tillfredsställelsen med nu anförda sakförhållanden.

Till hostsjukdomarnas grupp räknas bland annat difteri, påssjuka, kikhosta, influensa.

För difteri äro de värnpliktiga levnadsåldrarna redan betydligt mindre uttagna än barndomsåren. Epidemier förekomma visserligen sällsynta gånger, men skyddsåtgärderna äro förstklassiga, någon påtaglig sjuklighet eller dödlighet i denna åkomma finnes icke, och något särskilt samband med förkylnin-

Tabell 16.

Antal fall av lunginflammation vid truppförband ur Stockholms garnison åren 1878-1902 samt 1923-1926¹, sammanställda efter truppförband och beräknade på 1 000 av styrkan.

— Antalet fall åren 1878-1902.

--- Genomsnittligt antal fall åren 1923-1926.

¹ Svea trängkår tillhörde dock icke Stockholms garnison under sistnämnda period.

gar eller strapatser anses icke förekomma och är föga troligt. Påssjuka är mycket vanlig men spelar som orsak till död eller invaliditet ingen roll.

Influensan är däremot en av de viktigare sjukdoms- och dödsorsakerna vid armén under de här angivna åren och är därigenom för närvarande jämväl av största betydelse för övningarna; den är i hög grad smittsam, den synes f. n. med förkärlek angripa de kraftigaste levnadsåldrarna, och något säkert skyddsmedel mot densamma har man icke. Hur man än bär sig åt, torde man icke med någon som helst säkerhet kunna utestänga sjukdomen från truppen.

Tillgänglig statistik visar också, att de stora influensaepidemierna överallt, där de framgå inom samhällena liksom inom krigsmakten, förorsaka mycket stora förluster. Vilket inflytande denna sjukdom trots allt arbete mot densamma utövar på dödligheten åskådliggöres av tab. 17, hämtad från Förenta staterna.

Sjukdomen är mycket nyckfull. Även om man bortser från de stora far-soterna, som svepa som en pest över landen, kan dess uppträdande i smärre lokaliserade epidemier tills vidare i regel varken förutses eller förhindras. Vissa år äro de militära årsklasserna mycket illa ute, andra år skonas de påfallande. Samma egendomliga uppträdande av sjukdomen i fråga är ej heller sällsynt bland civilbefolkningen.

Inom försvarsväsendet vidtagas under influensatider en hel serie åtgärder till förekommande av onödiga förluster och med hänsyn till tjänstens nödtorf-tiga uppehållande. Att ingå på alla dessa är i detta sammanhang icke erforderligt, då riklig erfarenhet föreligger från våra senaste influensaår 1918—1919 och följande. Dessa åtgärder äro fixerade i tjänsteföreskrifter och anvisningar, vilka fortlöpande anpassas efter nya rön och erfarenheter.

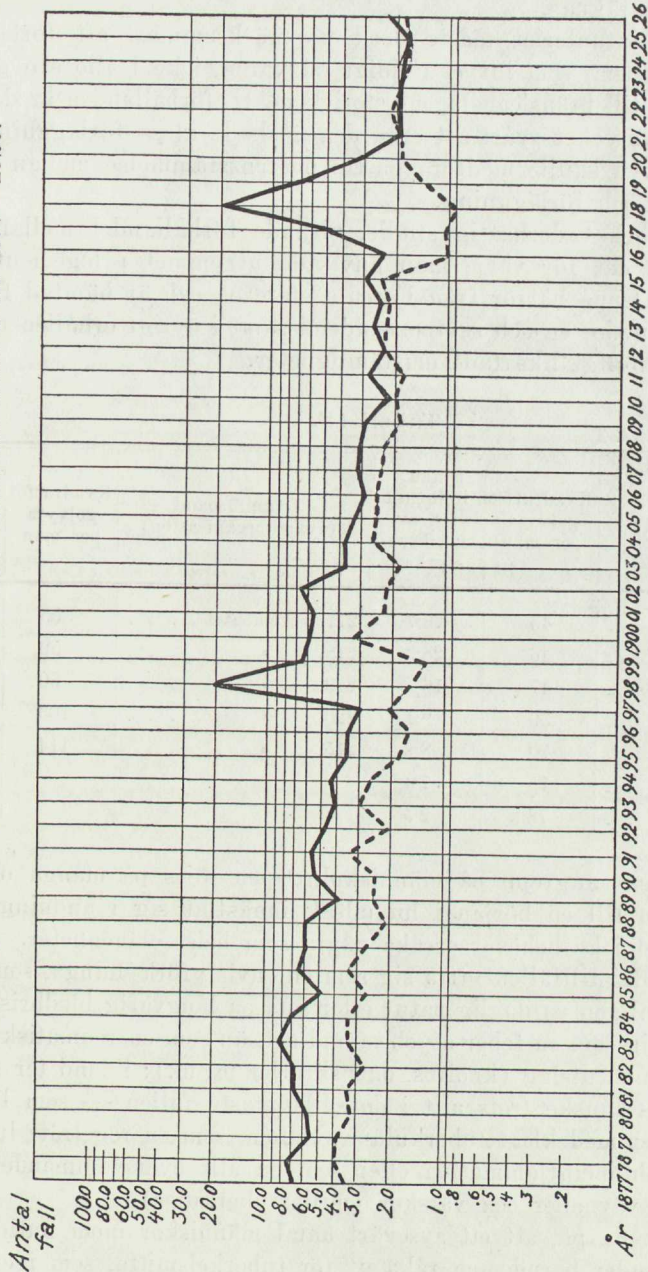
Influensan är väl icke en så uttalad årstidssjukdom som lunginflammationen men dock, såsom redan framhållits, i huvudsak en gäst, som uppträder på senvinter och förvår. De uppslag till skydd mot sjukdomen, som i anledning härav kunna framställas, äro redan i det föregående antydda. En viss förstärkning av motiveringen för i utredningen angående lunginflammationen framförda synpunkter kan här vara berättigad; en del åtgärder må även därutöver förordas i detta sammanhang.

I den mån inryckningarna förläggas till de tidiga vårmånaderna, sammanfalla årstidens oundgängliga risker med de förut omförmälda olägenheterna för folk, som nyss anslutit sig till större samhälle eller kontingent, nämligen risken att sjukna i någon »nybörjaråkomma» eller »rekrytinfektion».

Varje dag och vecka, varmed man kan förskjuta inryckningen från april månad mot slutet av maj, ger därför anledning förvänta minskad sjuklighet och dödlighet och följaktligen även en minskning av statens ersättningskostnader för skador eller sjukdomar, ådragna under militärtjänsten. För huvuddelen av de värnpliktiga, nämligen infanteriets sommarinryckande, är en från dessa synpunkter godtagbar lösning av frågan redan ernådd. I vissa andra fall torde genomgripande ändringar vara omöjliga att ernå och spela icke heller någon större roll med hänsyn till de små styrkor, det här är fråga om,

Tabell 17.

Antal dödsfall på 1 000 vita soldater i Förenta staternas armé åren 1877—1936.

och med hänsyn till den förhållandevis glesa förläggning, som för specialvapnen i regel kan påräknas.

Vad beträffar infanteriet måste dock uppmärksammas, att förlägningsförhållandena för dem, som inrycka tidigt på våren, icke i allo äro gynnsamma. Med hänsyn till bränsleanslagens storlek m. fl. förhållanden är det vid en del truppförband mycket svårt att ernå den önskade glesa förläggningen, vilken för övrigt även skulle medföra bättre överensstämmelse mellan gällande ständig indelning och förläggning.

En intressant och vederhäftig studie, visande förhållandet mellan antalet sjukdomsfall och det för varje man anvisade utrymmet i logementet, återges i tab. 18. Denna härrör från Förenta staterna och är hämtad från samma övningsläger under en och samma epidemi samt i övrigt erhållen under för truppen så vitt möjligt likartade omständigheter.

Tabell 18.

Truppförband (äldre organisation)	Kvadratfot golvyta per man	Sjuka i influensa i % av manskaps- styrkan	Truppförband (nyare organisation)	Kvadratfot golvyta per man	Sjuka i influensa i % av manskaps- styrkan
7. regementet	45	26·7	217. regementet	55	24·5
3. »	46	28·6	218. »	59	20·8
5. »	47	16	219. »	60	19·3
2. »	50	9·1	220. »	103	13·6
Ingenjörskolan	70	8·8	215. »	114	9·3
4. regementet	75	7·4			
6. »	78·5	2·5			

Tuberkelbacillens angrepp på människokroppen röjes på många olika sätt, även om bacillen till en början i huvudsak innästlat sig i andningsorganen, varvid smittämnet icke behöver orsaka några som helst olägenheter. Dess angrepp kan vid andra tillfällen yttra sig som en envis »förkylning», som en luft-rörskatarr av tämligen vardaglig natur eller som en långvarig blodbrist; än kan insjuknandet te sig som en feber av obestämd art, än som en reumatisk åkomma, än vara förenat med utslag (knölros, ögonskrofler m. m.); ibland ter sig tuberkelinfektionen — kanske trots allt i de sällsyntaste fallen — som lungsäcksinflammation eller med klart tuberkulösa symtom, som en regelrätt lungsot, en tuberkulös hjärnhinneinflammation eller som en allt översvämande, dödande sådd i kroppens vävnader och vätskor (miliartuberkulos).

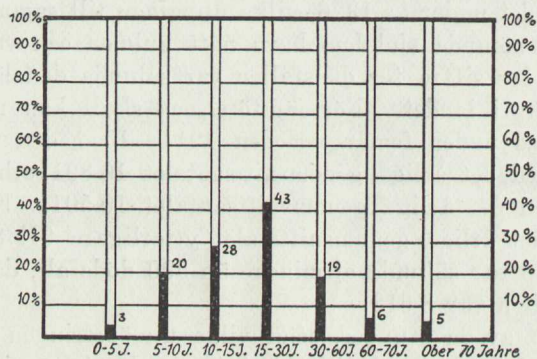
Flera tecken tyda på, att ett avsevärt antal människor inom nutida kultur-områden redan under barndomen råka ut för tuberkelsmitta, som i en del fall orsakar död eller invaliditet, men i andra och väl flertalet fall går åter till hälsa — om sjukdom överhuvud uppstått — och medför en viss, ofta mycket betryggande, säkerhet mot senare insjuknande. I sakens natur ligger, att ett dylikt uppammande av naturliga skyddskrafter försiggår främst, där sjuk-

domen är mest spridd, således inom orter med tätare bebyggelse, i städer, industrisambhällen osv. Trots de rikliga tillfällen till smitta, som här bjudas, synas fördelarna från tuberkulosbekämpandets synpunkt ingalunda böra underskattas. Förutsättning för att fördelarna skola uppväga olägenheterna är dock, att den kanske oundvikliga beröringen med smittämnet sker under så gynnsamma omständigheter som möjligt, så att tuberkelbaciller i icke alltför stor mängd vid sina angrepp finna motståndskraftiga individer i goda levnadsförhållanden. Både historiska erfarenheter och de exakta vetenskaperna tala för riktigheten av denna tankegång som en förklaring, varför numera tätare bebyggda orter och äldre kulturbygder hava mindre lungotssjuklighet och -dödlighet än de spridda befolkningsgrupper, som genom sitt geografiska läge först sent indragits i striden mot denna smittsamma sjukdom.

Av okänd anledning, styrkt av urgammal erfarenhet, äro ungdomsåren 15—30 år särskilt mottagliga för tuberkulosen, både vid dess första angrepp och, sedan befintliga skyddskrafter av en eller annan anledning upphört att verka, vid sjukdomens förnyade uppträdande.

Tabell 19.

Dödsfall i tuberkulos år 1923 i Preussen i de olika åldersklasserna, beräknade i % av de absoluta dödstalen i varje åldersklass.

En uppgift för år 1923 från Tyskland — tab. 19 — visar, att dödsfallen även i ett land med förhållandevis liten armé lyda samma, sedan gammalt kända lagar, även om växlingarna i denna ungdomsdödlighet röner inflytande av vitt skilda omständigheter under olika tider.

Tillämpas ovanstående på militärlivet, är lätt att förstå, att insjuknanden under militärtjänstgöring måste förekomma dels därför, att man icke har någon möjlighet att utestänga tuberkelbaciller från en samlad menighet — bland annat emedan de föra en dold tillvaro hos dittills till synes fullt friska och vapendugliga personer — dels därför, att värnpliktsåren tillhöra de för tuberkelsmitta mest mottagliga.

Ett flertal omständigheter tyda på att nu nämnda förhållanden äro de utslagsgivande för tuberkulosfallen under militärtjänst — dels förflyttningen från land till stad, från gles beboelse till sluten förläggning, dels åldern såsom

sådan — och att alla de tillstötande omedelbara s. k. anledningarna, de må nu hava varit annan infektion eller deltagande i de oundvikliga strapatserna, spelat enbart rollen av tillfälliga anledningar, likställda med en förkylning under permission i hemmet eller under deltagande i idrottsövning under fritid. Dessa sistnämnda anledningar kunna naturligtvis alla skäligen anses hava bidragit till sjukdomens uppkomst men hava icke varit av utslagsgivande natur och kunna icke sägas hava väsentligen berott på militärtjänsten såsom sådan, än mindre torde de kunna läggas militärmyndigheterna till last.

I det föregående hava dödssiffror anförts, som åtminstone icke tala för någon större förekomst av tuberkulos inom försvarsväsendets trupper och avdelningar. Även de sjuksiffror, som förelegat, tala för ett ganska gynnsamt läge i fråga om tuberkulosen, något som kunnat förväntas med hänsyn till alla de åtgärder, som vidtagas för utmönstrande av smittsamma sjukdomsfall jämlikt gällande föreskrifter i inskrivningsförrättning, tjänstgöringsreglementen m. m.

I bägge fallen arbetar man numera under helt andra och gynnsammare förutsättningar än blott för några decennier tillbaka, främst på grund av den mycket förbättrade hälsovården i samhällena och de rikligare medel, som stå till buds för undersökning och vård.

Att döma av den nu föreliggande statistiken över antalet dödsfall i tuberkulos för hela landet under år 1926, vilka uppgingo till sammanlagt 8 022, synes dödligheten i nämnda sjukdom hava nått kulmen och vara på stark tillbakagång. 1926 års siffra för dödsfallen var sålunda den lägsta, som någonsin förefunnits här i landet. För jämförelsens skull kan nämnas, att dödsfallen i tuberkulos under femårsperioden 1911—15 i den officiella statistiken betecknats med det årliga genomsnittsantalet 10 891 och för femårsperioden 1916—20 med det årliga genomsnittsantalet 10 501. För treårsperioden 1921—23 sjönk det årliga genomsnittstalet ytterligare till 8 760. Minskningen under år 1926 var sålunda ej mindre än 590 dödsfall, då 1925 års exakta siffra för dödsfallen var 8 612.

För bedömandet av de grunder, efter vilka utmönstringen eller utgallringen av de »tuberkelsjuka» sker, och till förståelse av den icke minst för den sjukas anhöriga viktiga innebörden av en värnpliktigs frikallelse på grund av »tuberkelsjukdom» måste ett par omständigheter ytterligare framhållas.

Tuberkulosen hos människan är i sin begynnelse ofta svår eller omöjlig att iakttaga och bedöma på grund av bland annat sjukdomens ovannämnda flertydiga symtom, som lämna stort spelrum för subjektiv uppfattning. Vetenskapen har dock lämnat möjlighet att ana förhandenvaron av eljest oklara tuberkulösa förlopp genom vissa undersökningsmetoder såsom en del blodprov, hudfenomen efter ympning, röntgenbilder m. fl. Påvisande av tuberkelbaciller i upphostningar, kroppsvätskor eller vävnader låter sig göra endast i minsta antalet fall.

Av dem, som under sin värnpliktstid genomgå tuberkelinfection, komma åtskilliga endast att förete tecken, som visserligen kunna förmodas vara av tuberkulös art, men som för tillfället icke hava med lungsot eller med annan

klart tuberkulös åkomma att göra; en dylik lätt infektion kan förmodas läka ut och kan till gengäld för besvärigheterna under sjukdomen, såsom redan är nämnt, skapa en ingalunda föraktlig säkerhet mot senare insjuknande. Andra — en mindre del — riskera insjuknande i klart tuberkulösa sjukdomar, vare sig som lungsot eller som tuberkulos i annat organ, ben, leder osv.

Varken de förra eller landet torde man göra någon tjänst genom att på alltför lösa grunder hemförlova eller frikalla dem från värnpliktens vidare fullgörande; de äro kanske bättre skyddade i framtiden mot förnyade infektioner än sina friska kamrater och kunna till gagn för sin hälsa tillgodogöra sig militärlivets obestriddigen gynnsamma sidor, vistelse och kroppsrörelse i fria luften.

De senares sjukdomar äga en allvarligare betydelse ej minst så till vida, att deras behandling bör taga sin början vid första lägliga tillfälle.

Med kännedom om riskerna för ett allvarligt insjuknande kan man icke skäligen vänta med avgörande av en värnpliktigs omhändertagande, intill dess otvetydiga tuberkulösa organsymtom äro säkert ådagalagda. Snarare måste man redan på starkare sannolikhetsskäl behandla och utesluta från armén personer, vilka måste anses vara misstänkta för att inom sig hysa livaktiga smittämnen, som bedömas kunna orsaka insjuknande i klart tuberkulös sjukdom, antingen i form av lungsot eller i annan form.

Det inses lätteligen, vilka krav på omdöme och skicklighet dessa omständigheter ställa på de läkare, som hava med landets värnpliktiga ungdom att skaffa. Till ledning för sitt omdöme måste de härvid icke endast taga sina fackkunskaper och färdigheter samt de besiktningsreglementen och anvisningar, som de militärmedicinska myndigheterna ställa till förfogande, utan även den särskilda erfarenhet, som de förvärvat rörande tuberkulosens och särskilt lungsotens förekomst och förlopp inom landsdelen i fråga ävensom rörande truppförbandets växlande människobestånd.

Det inses också, att antalet av dem, som vid ett truppförband frikallats från militärtjänst på grund av tuberkelsjukdom, varken utgör något slags erkännande att militärtjänsten är skuld till insjuknandet, ej heller utgör ett mått på förekomsten av lungsot. Det innebär intet annat och mera, än att somliga av de frikallade riskera, enligt läkarnas bedömande, att insjukna i klart tuberkulös åkomma, och att andra företett tecken till begynnande dylik samt att båda slagen böra behandlas. Ej heller utgör beloppet av de ersättningar, som riksförsäkringsanstalten utbetalar till dessa sjuka, något mått på vare sig militärtjänstens skuld eller på lungtuberkulosens förekomst. Det utvisar endast, att man, på grund av olika undersökningar och den erfarenhet man har om lungtuberkulosen inom landsdelen, icke kunnat taga ansvaret för att låta en del personer med vissa misstänkta men kanske ingalunda säkerställda symtom kvarbliva vid truppen, och att man beträffande andra kunnat påvisa otvetydig begynnande tuberkulos; de utbetalda summorna visa även, att möjligheterna till ersättning varit väl kända och att man till individens och landets bästa utnyttjat det samband med tjänsten, som skäligen kunnat ådagaläggas, huru tillfälligt och lösligt detta än i det särskilda fallet varit.

Av det nu anförda torde bl. a. framgå, att något säkert bedömande av tuberkulosförekomsten inom ett samhälle liksom vid ett truppförband icke låter sig göra, åtminstone icke på grund av sjuksiffrorna. Däremot kan man härigenom erhålla ett allmänt begrepp om förekomsten av dylik sjukdom.

Just beträffande tuberkulosen är bedömandet med ledning av dödssiffrorna tyvärr icke heller så säkert som önskvärt vore.

Betraktas uppgiften i tab. 6 om lungsotsdödsfallens andel i summan av samtliga dödsfall, framgår, att svenska armén visar mycket lågt tal jämförd med grannländernas och med det civila samhället i övrigt; detta bör dock anses vara helt naturligt, då arméns manskap är ett sovrat material, och då vårt land med dess korta värnplikt ger färre tillfällen till insjuknande än Finland och Tyskland med deras längre tjänstetid.

Emellertid få härvid ett flertal andra omständigheter ytterligare tagas med i räkningen vid bedömandet. Finland har en nyuppsatt armé med ännu icke stadgade organisatoriska förhållanden, och Tyskland lider ännu efter följderna av kriget. Beträffande jämförelsen med det svenska samhället måste å ena sidan ihågkommas, att lungsoten är en långvarig sjukdom och att den därav lidande i regel snabbt skiljes från militärtjänsten; å andra sidan må icke förglömmas, att de flesta insjuknanden i lungtuberkulos enligt förekommande uppgifter ske under första halvåret efter militärtjänstgöringens början samt att det i lungsot insjuknade manskapet i vårt land erhåller fri vård (även sanatorievård) intill ett år efter tjänstgöringens slut, under vilken tid den sjuke dock kan vara upptagen i den militära sjukvårdsstatistiken.

Med hänsyn till här föreliggande uppgifter från åren 1923—1926 kunna i varje fall de anförda talen icke åberopas för styrkande av någon större lungsotsdödlighet inom armén. Snarare visa de hän på motsatsen, och de tyda bestämt därpå, att de inträffade tuberkulosfallen icke förete någon särskilt elakartad beskaffenhet, orsakande stora dödlighetssiffror; de motsäga icke heller antagandet, att de sjuka utgallras på en tid, då behandling ännu har goda utsikter till framgång.

Beträffande de trygghetsåtgärder, som äro vidtagna mot tuberkulosen och dess spridande inom armén, kunna som sådana även betraktas alla åtgärder för att till försvarsväsendet utvälja det bästa folkmaterialet och utmönstra dem, som visa sig undermåliga till hälsan, ävensom alla åtgärder till förnuftigt anordnande av övningarna och till manskapets omhändertagande i tjänsten. I viss utsträckning hava dessa omständigheter berörts i det föregående, och återkommer kommittén även i det följande till desamma.

I England är f. n. en stor kommitté sysselsatt med utredning rörande tuberkulosen vid armén. Även inom vårt land och icke minst inom vårt försvarsväsende förefinnes för närvarande ett livligt intresse för kampen mot tuberkulosen, och vill därför kommittén endast rikta uppmärksamheten på följande sakförhållande.

Som dödsorsak torde väl tuberkulosen intaga en särställning icke endast därigenom att dess sjukdomsförlopp är så långdraget utan även därigenom att den är så olika utbredd inom landet. En blick på kartskissen å följande sida

visar nogsam, att Norrland och vissa trakter i Bohuslän äro särskilt utsatta för tuberkulosens angrepp i nuvarande tid, möjligen beroende på förut anförda skäl, nämligen att tätare befolkade landsdelar, dvs. inom vårt land de närmare europeiska fastlandet belägna delarna, redan genomgått sina infektioner och förvärvat en avsevärd skyddskraft — eller att de mot bacillerna mindre motståndskraftiga människorna inom dessa landsänder redan gått sitt öde till mötes, huru man nu vill uttrycka saken.

Härav följer emellertid logiskt, att alla trygghetsåtgärder, inbegripet anordningarna för manskapets beklädning, förplägnad osv., böra vidtagas med särskild hänsyn till att tuberkulos inom nämnda landsdelar är vanligare än annorstädes. I allmänhet äro åtgärder för det ändamål, som här åsyftas, i hög grad standardiserade. Det torde emellertid vara klart, att vad som kan passa sydligare och motståndskraftiga befolkningslager, där tuberkulosen nästan upphört att vara ett problem, icke lämpar sig lika bra för Norrland och vid de norrländska trupperförbanden, utan att här erfordras anordningar av kanske väsentligt annat slag. Beträffande såväl den personliga utrustningen som förplägnaden, förläggningen och övningarna måste dessa förhållanden beaktas.

Slutligen må nämnas några ord om den återstående infektionssjukdom, som vid armén under de undersökta åren haft någon större betydelse, nämligen var-

febern. Denna orsakas av smittor, som väl i våra luftstreck kunna sägas vara allestädes närvarande, stundom som oskadliga snyltgäster, stundom som dödsbringande parasiter. Insjuknande i allmän varfeber kan ske genom exempelvis en halsfluss, på grund av illa skötta bölder eller sår eller på ofta okänt sätt. Som ett osynligt mögel växa blodförgiftningssmittor överallt där tillfälle bjuds. Stundom kunna de översvämma blodet hos en människa utan att giva sin närvaro tillkänna på något sätt. En rubbning i hälsotillståndet av en helt annan orsak eller företagande av en eljes oskadlig operation kan vara den tillfälliga anledningen till en dödlig varfeber eller sepsis.

Dylika smittor kunna trivas överallt, där människor samlas, och finna särskilt god jordmån, där ofullständig undervisning och undervisningstid orsaka bristande personlig hygien och där en mängd personer samlas inom jämförelsevis trånga förläggningar. Lika litet som de många åren i skolorna förmå meddela en grundlig och kvarsittande kunskap i den personliga hygienens läror, lika litet är detta naturligtvis möjligt under de få månader, då nuvarande värnplikstjänstgöring pågår.

Någon lämpligare väg till förbättrande av dessa förhållanden än att söka bibringa våra värnpliktiga bättre förståelse för renlighet och snygghet och giva våra kaserner mera luft och ljus samt bättre underhåll, torde för närvarande icke kunna angivas. Kommittén återkommer härtill i det följande.

Av dödsfallsstatistiken framgår att de flesta allvarliga riskerna föreligga från infektionssjukdomarnas sida. I det föregående har visats, huru dessa sjukdomars förekomst inom armén beror på samma lagar som deras förekomst inom samhället i övrigt; den beror på årstid eller smittans egenart samt på de möjligheter till smittas spridande, som varje sammanförande av människor inom ett trångt område medför. De flesta dödsfallen inträffa under vårmånaderna, då inga mera krävande övningar å fältet stå på programmet, däremot i betydligt mindre antal under repetitionsövningarna, då de flesta människorna äro samlade, och då de stora fälttjänstövningarna hållas. Man får ett ovedersägligt intryck av att de avgörande orsakerna dock ligga i de omständigheter, som ha med årstid, smittans egenart och kaserneringen att göra, och att övriga omständigheter, övningar och ogynnsam väderlek, trots allt endast spela en tillfällig roll.

Frågan i vad mån militärtjänsten såsom sådan kan göras ansvarig för uppkomsten av dessa dödsfall spelar i praktiken en avsevärd roll, nämligen i samband med spörsmålet om ersättning för i militärtjänsten ådragen skada eller sjukdom. Av den föregående framställningen torde emellertid framgå, hur svårt att ej säga omöjligt det måste vara att klargöra, huruvida de omständigheter, som förorsakat dödsfallen, skola anses ha med militärtjänsten att göra, eller icke, samt huru omöjligt det måste vara att åstadkomma en rimlig avvägning alla de sjukdomsframkallande omständigheterna emellan. Me-

dicinskt och juridiskt kan varje orsak till sjukdom och död under militärtjänsten ledas till något slags samband med denna tjänst, lika väl som med kroppsliga anlag hos den insjuknade och med oundvikliga omständigheter i omgivningen. Att söka fastslå i vad mån man härvid skall betona det militära inslaget och i vad mån orsakerna skola hänföras till lagar, gällande för alla liknande livsformer, torde bliva ett uppdragande av godtyckliga gränser efter godtyckliga grunder.

Före ikraftträdandet av nu gällande ersättningsförordning av år 1926 gällde en tidigare dylik av år 1909, som gjorde ersättningen beroende av det mer eller mindre skäliga samband, som sjukdoms- och dödsorsaken, olycksfallet osv. kunde hava med tjänsten. På goda grunder har riksdagen ersatt den senare förordningen med den förra. Skälen kunna utläsas i riksförsäkringsanstaltens m. fl:s »Utlåtande och förslag rörande ändrade bestämmelser angående ersättning i anledning av kroppsskada osv.» den 30. december 1918.

Den äldre förordningen lämnade fältet öppet för subjektivt bedömande och uppdrog gränser mellan »ersättningsberättigade» och »icke ersättningsberättigade», som varken lämnade vetenskaplig tillfredsställelse eller framkallade någon slags övertygelse hos dessa senare om att de blivit rättvist behandlade.

Det har även med fog påtalats, att denna ersättning för skada till följd av sjukdom i tjänsten direkt suggererat den värnpliktige och dennes anhöriga till den tron, att tilldelat understöd är en ersättning för sjukdom av för militärtjänsten alldeles särskild och egenartad natur, vilken eljes icke eller antagligen icke kunnat inträffa. Riksdagen har 1926 frångått dylik tankegång och till en del omlagt detta ersättningsgivande till en försäkringsrörelse för under tiden för militärtjänstgöringen uppkommande sjukdom, oavsett dess mer eller mindre osäkert påvisade samband med tjänsten. Mycken missuppfattning har emellertid vållats genom att militärtjänsten på ett schematiskt sätt påförts skulden till döds- och sjukdomsfall på grund av smittsjukdomar.

Militärtjänstens s. k. skuld kan icke med någorlunda objektivitet fastställas. Somliga vilja måhända påvisa en del lösliga omständigheter, som synas berättiga dem att ställa samtliga dödsfall under militärtjänsten i nära samband med denna senare, och bortse helt från de utslagsgivande smittorna, förhållandena i omgivningen och människornas kroppsbeskaffenhet; andra betrakta endast sambandet fullt bevisat, då dödsfallet berott på olycksfall i tjänsten.

Ett önskemål, som i detta sammanhang må framhållas, är att ordet »ersättning», som bibehållits i den nu gällande förordningen av år 1926, ersättes med t. e. »försäkring» eller något liknande neutralt ord. Med kännedom om språkets makt över tanken och med hänsyn till de långa tider, då en felaktig föreställning fått göra sig gällande, är denna formella angelägenhet måhända icke utan sin betydelse.

Sammanfattningsvis må här erinras därom, att för minskande av de genom vissa infektionssjukdomar framkallade sjuk- och dödlighetssiffrorna vid försvarsväsendet ytterligare möjligheter stå öppna

— genom i vissa fall glesare förläggning i kasernerna, genom förbättringar i den personliga utrustningen, i allmänhet genom förbättrande av en del förhållanden, under vilka de värnpliktiga fullgöra sin tjänstgöring, samt genom bättre sovrande av värnpliktsmaterialet. De följande delarna av betänkandet hava endels till uppgift att vidare belysa dessa möjligheter.

B. Militära förhållanden av betydelse för hälsotillståndet m. m. inom försvarsväsendet.

1. Personlig utrustning.

I föregående avdelning erinrades om att något direkt sammanhang mellan väderleksförhållanden och sjukdomar näppeligen låte sig påvisa, även om vissa sjukdomar hade sin största frekvens under avgränsade tider av året. Emellertid framhölls samtidigt, att den dagliga erfarenheten visade, att s. k. förkylning, särskilt i förening med strapatser, dock medförde ett ovedersägligt skadligt inflytande och gynnade uppkomsten av icke minst infektionssjukdomar. Det är mänskligt och av flera skäl förklarligt, att flertalet värnpliktiga icke alltid lämpligt avväger skyddet mot dylika förkylningar efter de hygieniska regler, som man annars anser oeftergivliga, utan hemfaller åt ovarsamhet eller överdrifter åt ena eller andra hållet. Ehuru det är troligt, att ovarsamhet eller oförstånd i avseende å beklädnad är en minst lika ofta förekommande orsak till förkylning inom militärtjänsten, som bristen på lämpliga klädespersedlar, finnes dock anledning att med största intresse granska anordningarna för personlig utrustning vid vårt försvarsväsende med hänsyn till deras inflytande på de förhållanden, som utgöra föremål för denna utredning. Härvid är det framförallt beskaffenheten av livplagg, byxor och fotbeklädnad, som är av betydelse.

Vid ett antal truppförband inom armén torde f. n. på grund av det begränsade munderingsanslaget endast en omgång livplagg och byxor kunna tilldelas varje man under tiden för regementsövningarna. Då alltså ombyte av dessa plagg i sådant fall icke kan verkställas, kan givetvis denna omständighet som anledning till förkylningssjukdomar icke avvisas.

Högst avsevärt torde emellertid denna olägenhet kunna nedbringas, därest anordningar vidtagas för torkning av plaggen, då så av en eller annan anledning erfordras; härmed beröras förläggningsanordningar av mycken vikt, till vilka kommittén får tillfälle att i det följande återkomma.

I detta sammanhang framhålles huru det i vissa fall, sannolikt av ekonomiska hänsyn, förekommer, att klädesplagg användas så länge, att de bliva ytterst slitna och lämna otillräckligt skydd mot köld och väta. Det är tydligt, att dylika förslitna plagg icke utgöra fullgod utrustning vid ogynnsam väderlek.

Principiellt vore ur hygienisk synpunkt måhända riktigt, att kemisk rengöring av varje plagg ägde rum, då persedlarna inlämnas efter någon längre

tids tjänstgöring. Detta önskemål synes dock f. n. vara ogenomförbart på grund av det otillräckliga anslaget, brist på handräckningspersonal och brist på tid. Visserligen tvättas alla persedlar, innan de ånyo utlämnas till bruk, men på grund av nyssnämnda omständigheter blir denna rengöring, särskilt efter regementsövningarna, stundom ganska bristfällig.

Skodonsfrågan synes, vad infanteriet beträffar, allt fortfarande vara värd uppmärksamhet, och ett flertal truppförbandschefer hava därom uttalat sig. Så yttrar t. e. chefen för I. 7: »För infanteriets marschduglighet och marschförmåga är skodonsmodellen av vital betydelse. Det vill synas, som man i strävan att erhålla enhetstyper av skodon gått för långt och, liksom i så många andra avseenden, icke tillräckligt beaktat den stora skillnaden i klimatiska och andra hänseenden mellan södra Sverige och övre Norrland. Lika utmärkta, som de nu obligatoriska norrlandspjäxorna (med användande av ett flertal par strumpor eller strumpor och raggsockor) kunna vara i Norrland, framför allt vintertid, lika olämpliga äro de i Skåne, och detta alldeles särskilt sommartid. Enligt såväl läkarnas som truppbefälets vid regementet enstämmiga uppfattning äro också fotskador under marscher i avsevärd mån föranledda av olämplig skodonstyp. De av olämpliga skodon nu orsakade skoskaven — — — — föranleda ofta flera dagars frånvaro från den praktiska tjänstgöringen — — — —. Det synes mig därför, som borde truppförbandscheferna erhålla större möjlighet att efter rådande förhållanden utvälja den skodonstyp, som bäst lämpar sig.»

De fotskador, som de värnpliktiga ådraga sig till följd av olämplig fotbeklädnad, kunna understundom vara av rätt svårartad beskaffenhet och föranleda dessutom ofta så långvarigt hinder för deltagande i de praktiska övnin-garna, att detta menligt inverkar på utbildningsresultatet. Särskilt för de truppförband, som hava vinterutbildning på skidor, måste härför lämpliga skor komma till användning. Önskvärt är, att varje man vid inryckning till tjänstgöring erhåller nya, omsorgsfullt tillpassade skor, som han sedan får behålla. Ett uttalande i denna riktning, som synes värt allt beaktande, återfinnes i årets statsverksproposition och, enligt vad kommittén har sig bekant, har ett system för tillhandahållande av skodon åt de värnpliktiga vid armén, grundat på sagda princip, redan börjat försöksvis tillämpas.

Utrustning för fältmässig förläggning räknas i förvaltningshänseende f. n. huvudsakligen till den personliga utrustningen. Av en del skäl upptages emellertid frågan härom i utredningen angående förläggningens samband med hit-hörande spörsmål.

Beträffande arméns personal vill kommittén med hänsyn till vad ovan anförts, ävensom till yrkanden från vissa truppförbandschefer m. fl., göra följande uttalanden.

Önskvärt är, att varje man under sin tjänstgöring kan hava tillgång till minst två omgångar livplagg och byxor. Beklädnadsanslaget bör så beräknas, att alltför hårt slitna plagg icke behöva komma till användning.

Av vad vi ovan anfört framgår, att skodonsfrågan måste tillmätas stor betydelse. Kommittén anser sig böra framhålla vikten av att denna fråga löses under samverkan med truppförbandscheferna och att de av chefen för I. 7 framförda synpunkterna därvid uppmärksammas.

Vid användandet av stål hjälm under den kallare årstiden måste personalen vara utrustad med en värmande huvudbonad att bära under hjälmen.

Dricksflaskor av lämplig typ saknas fortfarande inom armén. Det synes oss önskvärt ur synpunkten av truppens allmänna trevnad och välbefinnande, att denna brist avhjälpes.

Personal å motorfordon (bil- och motoreykelförare m. fl.) bör vara utrustad med skinnrock.

Beträffande marinen har i und. bef. förb:s yttrande påpekats, att det vore önskvärt, att all flottans personal utrustades med regnkläder, då den ofta är utsatt för risken att bliva genomvåt; motorbåtspersonal borde dessutom utrustas med gummistövlar och raggsockor; drabningspersonalen borde erhålla skyddsglasögon och »långfarare» solglasögon; däckspersonalen ansågs vara i behov av ratinvästar, då den annars hade svårt att hålla sig varm. Det har vidare från und. bef. förb. anmärkts, att de till flottans personal utlämnade vantarna på grund av stickningssättet icke skulle vara lämpliga, då de minska gripförmågan.

I fråga om dessa anmärkningar och önskemål anser kommittén sig här böra uppehålla sig vid följande.

Frågan om ett allmänt anskaffande av regnkläder är givetvis i första hand av ekonomisk art. Men även om den sidan av saken låte sig lösas, så återstår att finna utrymme för dessa regnkläder. Det har nämligen anförts, att det begränsade utrymmet på ett flertal av flottans nuvarande fartyg icke medgiver medförande av ytterligare beklädnadsutrustning. Där så är fallet, torde und. bef. förb:s förslag icke låta sig genomföras, utan måste hittillsvarande system tillämpas, dvs. utlåning av regnkläder ske till personal, som på grund av sin tjänstgöring därav är i behov.

För motorbåtspersonalen finnes redan värmande beklädnad av olika slag: pälsar, pälsstövlar, fiskarstövlar, raggsockor m. m. Dessutom bör erinras om att i däcksmanskapets personliga utrustning ingår ett par sjöstövlar av läder. Förslaget att även pröva lämpligheten av gummistövlar med raggsockor för motorbåtarnas besättningar synes beaktansvärt.

S. k. ratinvästar finnas utlämnade till de fartyg, där sådana anses särskilt lämpliga och erforderliga (torped-, minsvepningsfartyg m. fl.). Beträffande behovet av en mer värmande beklädnad för däckspersonalen å de större fartygen har kommittén erfarit, att f. n. genom myndigheternas försorg är under prövning en ny modell av stickad ylletroja, mer praktisk och mer avpassad efter den nuvarande smakens fordringar än den gamla. Likaledes pågå försök att få fram en smidigare typ av vantar.

Beträffande den personliga utrustningen för marinens personal har kommittén intet att tillägga utöver vad här ovan anförts.

Inom flygvapnet synes utrustningen med flygkläder av lämplig beskaffenhet i vissa fall, åtminstone tidigare, hava lämnat en del övrigt att önska. Kravet på att flyghjälmarna äro av sådan beskaffenhet att de utgöra ett verkligt skydd samt att flygdräkterna icke genom sin otymplighet hindra användandet av fallskärm vid en eventuell störtning men det oaktat erbjuda tillräckligt skydd mot kyla, måste givetvis tillgodoses. Flygvapnets underbefäl har som särskilt önskemål uttalat, att flygmekanikernas utrustning måtte kompletteras med skinnbyxor, skinnhuva, kraghandskar och glasögon.

Med hänsyn till den riskfyllda tjänstgöring, som flygning innebär, torde det vara av särskild vikt, att medel ställas till förfogande i erforderlig utsträckning för anskaffande av fullt godtagbar personlig flygutrustning.

2. Förplägnad.

Bland omständigheter, som hava inflytande på en trupps hälsa och välbefinnande, är givetvis förplägnaden en av de viktigaste. Födan må vara enkel, men den skall vara tillräcklig, sund och väl lagad samt bereda nödig omväxling. Mängd och näringsvärde böra därtill så vitt möjligt anpassas efter truppens verkliga behov med hänsyn till den grad av ansträngning densamma underkastas, för tillfället rådande klimatiska förhållanden m. m. Där icke undantagsvis övningarnas art så kräver, bör icke tiden mellan målen göras för lång. Ordning, snygghet och renlighet böra med alla medel eftersträvas, såväl vid födans tillredning som vid utspisningen.

Mot den utspisade födens mängd framställas ofta anmärkningar, som icke helt torde sakna fog. Sant är visserligen, att normalportionen har ett på vetenskapliga grunder beräknat, ur fysiologisk synpunkt måhända nöjaktigt kalorivärde; icke desto mindre kan icke nog framhållas det ur det allmänna välbefinnandets, i detta fall truppens, synpunkt ingalunda betydelselösa kravet på att portionerna äro så rikliga, att vederbörande även *känna* sig mätta efter måltiden.

Att så långt ifrån alltid torde vara fallet, framgår även av andra omständigheter än manskapets egen utsägo. Regementsintendenten vid ett regemente, där s. k. individuell utspisning tillämpas, har sålunda meddelat, att då man försöksvis borttog kontrollmärkningen av matkuponerna, en anmärkningsvärt stor procent av de utspisade sökte utfå ytterligare en matportion.

Då ju behovet av föda är väsentligt olika hos olika individer, torde icke minst från denna synpunkt sett den individuella utspisning, vilken nu tillämpas vid flottans stationer (där benämnd »fri skaffning») och även prövas vid vissa av arméns truppförband, vara värd all uppmärksamhet.

Det mest karakteristiska för den individuella utspisningen består däri, att den spisande själv avhämtar sin portion mot avlämnande av kupong.

Enligt erfarenheterna från de håll, där systemet prövats, har det följande fördelar jämfört med det inom krigsmakten vanligen använda.

1. Det ger måltiden något större likhet med förhållandena i det borgerliga livet, tager delvis bort det ogynnsamma intrycket av massutspisning samt ger den spisande möjlighet att inom vissa gränser välja tid, plats och bords-sällskap — allt omständigheter, som bidraga att öka manskapets trevnad.

2. Maten hinner icke kallna innan den förtäres.

3. Överbliven mat kan tillvaratagas och komma till användning vid ett följande mål.

4. Mattiderna kunna lättare anpassas efter personalens eventuellt varierande tjänstgöringstider.

5. Servis sparas (varje man skall, innan han får lämna matsalen, i oskadat skick vid diskningsluckan avlämna av honom använd servis).

6. Handräckningsmanskap sparas (detta i proportionsvis högre grad i mån som antalet spisande ökas).

7. Matsals- och ekonomilokalers kapacitet ökas.

8. Den individuella utspisningen är slutligen, som en följd av ovan angivna omständigheter, mer ekonomisk än utspisning enligt det gamla systemet. Dock torde detta gälla endast när förhållandevis stora manskapskontingenter någorlunda konstant äro i tjänstgöring.

Som olägenheter vid den individuella utspisningen må framhållas den köbildning, som lätteligen kan uppstå, samt splittringen av måltidsrasterna.

Man måste med alla medel söka till truppens fromma vinna det mesta möjliga ur till förfogande stående förplägnadsanslag. Ett viktigt led i denna strävan är uppgörandet av lämpliga utspisningsstater. Då kommittén emellertid har sig bekant, att arméförvaltningens intendentsdepartement f. n. är sysselsatt med omprövning av härför gällande bestämmelser i samband med försöksvis tillämpning av den nya normalportionsstaten, finnes ej anledning till närmare uttalande i detta hänseende.

I detta sammanhang bör kanske framhållas, att vissa önskemål framställts beträffande upphandlingsbestämmelserna för de, ur ekonomisk synpunkt sett, viktiga artiklarna salt sill och margarin, i syfte att dessa varor må kunna i fråga om kvalitet och storlek upphandlas med hänsyn till deras användning i olika fall. Bl. a. synes i normalportionen böra ingå såväl grädd- som växtmargarin i lämpligt avvägda proportioner.

Från ett håll (und.off.förb.) har framhållits den åsikten, att hittills en alltför stor årlig förbrukning av reservportioner varit anbefalld, vilket, enär dessa reservportioner betinga ett relativt högt pris, utövar ett ogynnsamt inflytande på det ekonomiska utnyttjandet av proviantanslaget.

Enligt vad kommittén har sig bekant, torde emellertid arméförvaltningens intendentsdepartement redan hava beaktat sagda fråga och vidtagit åtgärder i syfte att minska den årliga omsättningen av reservportioner.

På storleken av och hushållandet med proviantanslaget beror möjligheten till lämplig portionsförstärkning, extra förplägnad eller torrskaffning vid av övningar eller andra orsaker påfordrade större ansträngningar eller längre uppehåll mellan måltiderna.

Från åtskilliga håll har i samband därmed påpekats, att proviantanslaget icke

i allmänhet medgiver önskvärd portionsförstärkning under vid arméns lägre truppförband förekommande tillämpningsövningar (under en eller annan dag). Enahanda förhållande gäller för övrigt vid andra försvarsgrenar.

Såsom vid flera tillfällen framhållits, följer av vårt lands stora geografiska utsträckning ett flertal olikheter i befolkningens arbetsförhållanden, vanor och levnadsbehov, till vilka all hänsyn måste tagas vid motarbetandet av sjukdomar liksom vid bestämmandet av den personliga utrustningen och vid tillhandahållande av erforderlig och lämplig förplägnad. Självfallet är vidare, att icke samma näringsbehov föreligger exempelvis vid de dagliga övningarna under högsommaren som vid ansträngande tillämpningsövningar höst- eller vintertid.

Både de inkomna yttrandena och egen erfarenhet inom kommittén berättigar till påståendet, att proviantanslaget för närvarande icke alltid tillåter den smidigare ökning av portionerna, som under strängare eller mera krävande övningar vore lämplig.

Att åstadkomma förbättring härutinnan är en angelägenhet av väsentlig betydelse och av lika vikt för trevnaden och truppens hållning, som för undvikande av överansträngning och för höjande av motståndskraften mot infektionssjukdomar. Som oftast, då det gäller omsättande i praktiken av hygieniska önskemål, är det hela ett avvägande mellan dessa senare och kraven på förnuftig ekonomi; men förvisso bör möjligheten att kunna anordna portionsförstärkning under för truppen ogynnsamma förhållanden ställas högt upp på önskelistan.

Lämpligheten av att, såsom innevarande år försöksvis skett, minska normalportionens värde kan, mot bakgrunden av vad i det föregående framhållits, starkt ifrågasättas. Kommittén är snarare av den bestämda meningen, att ett tillfredsställande i rimlig utsträckning av de uttalade önskemålen kräver förhöjt anslag till manskapets förplägnad.

Förutom att födas mängd alltid bör svara mot övningarnas art, är det av vikt, att utspisningen icke fördröjes av ovidkommande omständigheter. Under tillämpningsövningar och fälttjänstövningar förekommer ju oftast utspisning ur kokvagn (koklådor). Beträffande denna form av utspisning har från åtskilliga håll framhållits betydelsen av att vederbörande befälhavare med alla till buds stående medel söker få fram kokträngen till truppen, så att utspisning kan ske så snart övningarna för dagen avslutats eller det taktiska läget i övrigt medgiver.

Häri brister det nog, av olika skäl, vid en del tillfällen, särskilt under de större fälttjänstövningarna. Kokträngen måste föras av dugligt och handlingskraftigt befäl, som uppbygger all sin förmåga för att i rätt tid få fram kokvagnarna till truppen. Kuskar och kokvagnskochar måste vara i resp. fack dugliga och väl utbildade. Vad särskilt de sistnämnda beträffar har man från vissa håll påpekat, att deras nuvarande utbildning för sin tjänst är allt för

bristfällig. Chefen för A. 3 föreslår också att vid inskrivningsförrättningarna uttagas för tjänstgöring såsom kockar lämplig personal.

Beträffande dessa anledningar till erinran må här påpekas, att såväl den maskinella utrustningen som ledningen av kockarnas utbildning torde få anses tillfredsställa rätt stora anspråk. Ansträngningarna torde sålunda böra inriktas på urvalet av lämplig personal för utbildning till kockar, vilket med tanke på de krav, som under fälttjänstövningar och i krig komma att ställas på dem, måste betraktas som en angelägenhet av betydelse.

Vid födans tillredande, servering och utportionering får man icke giva efter på fordran å behörig renlighet och snygghet. I allmänhet kunna icke anmärkningar riktas häremot. I vissa fall kunna dock erinringar framställas, om än icke av allvarlig natur och framför allt ej av hygienisk räckvidd.

I regel torde brister vid utspisningen bero på att till handräckning vid servering, diskning m. m. icke finnes personal, som härför har lämpliga förutsättningar. Den på andra ställen i detta betänkande omnämnda knappheten på handräckningsmanskaper gör det svårt att kunna verkställa ett urval av för ovan nämnda ändamål särskilt lämpade värnpliktiga. Härtill kommer, att det värnpliktiga handräckningsmanskapet knappast hinner förvärva erforderlig rutin i arbetet, förrän tjänstgöringstiden är tilländalupen och avlösning med nytt manskap måste verkställas. Fördelaktigt vore givetvis, om kvinnlig arbetskraft även inom detta område kunde tagas i anspråk. Så har, med synnerligen gott resultat, försöksvis gjorts i samband med prövet av den förut omnämnda individuella utspisningen vid vissa truppförband.

Den erfarenhet kommittén äger eller kunnat förskaffa sig talar för ett fortsatt tillämpande och inhämtande av erfarenheter beträffande den individuella utspisningen och i samband därmed utbyte av manlig handräckningspersonal i kök och matsal mot kvinnlig dylik.

Utöver det nu sagda kunna i samband med frågan om förplägnaden en del andra erinringar eller förslag av större eller mindre betydelse förtjäna att omnämnas.

Vad då först frågan om födans beskaffenhet beträffar, så har i stort sett framgått, såväl av yttranden från myndigheter och organisationer som av de personliga erfarenheter kommitténs ledamöter varit i besittning av eller inhämtat, att mot densamma nu för tiden endast mycket sällan berättigade anmärkningar kunna göras.

De bestämmelser, som numera gälla för upphandling och besiktning av livsmedel för förswarets räkning, torde vara så avvägda att därigenom säkerställes — så långt detta är praktiskt möjligt — att endast fullgoda varor levereras.

De enstaka fall, då fel på råvara eller tillagning förekommit, torde ej inom försvarsväsendet vara förhållandevis flera än de som förekomma inom restauranger och privathushåll och hava som regel icke någon betydelse för hälsa och välfärd. Av de härför ansvariga myndigheterna inom försvarsväsendet ägnas all uppmärksamhet åt förekommande av dylika missöden. Arméförvaltningens

intendentsdepartement omnämner i detta sammanhang, att särskilda kylanläggningar äro under utförande vid åtskilliga truppförband, varjämte åtgärder till förbättrande av redan befintliga anläggningar komma att vidtagas i mån av tillgängliga medel vid de truppförband, där sådant erfordras.

Styrelsen för und. bef. förb. har i sitt yttrande bl. a. framhållit följande marinen berörande frågor.

Flottans personal har uttalat som ett önskemål, att den ombord använda ser-vismaterielen av bleck måtte om möjligt ersättas med sådan av porslin.

Flottans personal har därjämte allmänt anmärkt på skeppskockarnas utbildning, som nu är avsevärt sämre än förr, då det bl. a. ingick i utbildningen, att kockarna skulle tjänstgöra i köket vid någon större restaurant under en tid av i regel sex månader. Dessutom har från samma håll anförts, att ekonomipersonalen icke ständigt får förfoga över samma handräckning, vilket försvårar dess arbete.

Vidare har flottans underbefäl såsom ett önskemål uttalat, att det måtte ingå mera färskt eller lättrimmat kött och fläsk i spisordningen i stället för salt sådant, enär man anser, att den nu nödvändiga urvattningen minskar näringsvärdet.

Av kustartilleriets underbefäl har anförts, att den å båtarna kommanderade personalen mången gång på grund av sin ansträngande tjänstgöring är i behov av mera föda, än den nu gällande portionsstaten medgiver.

Beträffande dessa anmärkningar och önskemål anser kommittén sig böra uttala följande.

Efter vad från vederbörande myndighet inhämtats, sker efter hand övergång till porslinsservis å de fartyg, där så är möjligt. Denna fråga har sammanhang med frågan om införandet av diskmaskiner å flottans fartyg. Införandet av porslinsservis å fartygen utan samtidigt införande av diskmaskin anses nämligen av hållbarhetsskäl nära nog uteslutet. Diskmaskiner äro, icke minst från snygghetssynpunkt, högeligen önskvärda, men kräva ett utrymme, som på de flesta av de äldre fartygen knappast står att uppbringa. Diskmaskiner hava nu installerats (i förening med övergång till porslinsservis) å Sverigeskeppen och avses givetvis att vid nybyggnader komma till användning, där fartygens storlek så medgiver. Utan tvivel skulle personalens trevnad vinna på att porslinsservis i största möjliga utsträckning komme till användning.

Frågan om kockutbildningen måste även vid marinen tillmätas stor betydelse. Und. bef. förb. uppger, att skeppskockarna förr utbildades i privata restaurangers köksavdelningar. Sådan utbildning har emellertid förekommit endast för befälskockar, men har även för dessa numera borttagits. Manskapskockarnas (de s. k. skeppskockarnas) utbildning måste inriktas på »partimatlagning», icke på »minutmatlagning», som å restaurangernas köksavdelningar i regel förekommer. Skeppskockarnas utbildning äger nu som förr rum vid särskilda å stationerna anordnade yrkeskurser. Givetvis vore det i hög grad önskvärt, att kockelev efter genomgången kurs finge praktiskt tjänstgöra som biträde åt erfaren kock, innan han släpptes att på eget ansvar handhava mat-

lagningen för en fartygsbesättning, men på grund av den knappa personaltillgången är detta sällan möjligt.

Utan att närmare ingå på frågan hur en förbättrad kockutbildning vid flottan skall vinnas vill kommittén framhålla vikten av, att myndigheterna ägna denna för trevnaden såväl som för hälsoförhållandena viktiga fråga särskild uppmärksamhet.

Beträffande frågan om utbytande i större utsträckning av salt föda mot färsk må erinras om, att den salta födan vid marinen i viss mån motsvarar arméns reservportioner. När under krigsförhållanden färsk proviant av den ena eller andra anledningen icke står att få i rätt tid, måste lagrad salt proviant ombord (och å stationernas förråd) finnas tillgänglig. Sådant förråd måste upplagras redan i fredstid och måste förnyas — därav behovet av att låta salt proviant i viss utsträckning ingå i utspisningsplanen även i fred. Efter vad kommittén inhämtat, söka emellertid myndigheterna numera, sedan tiden för sjöliggandet nedgått, att så mycket som möjligt inskränka användandet av salt proviant — detta även av kostnadsskäl, enär den salta provianten ofta är dyrare än den färska. När salt proviant utspisas söker man, då så är lämpligt, blanda denna med färsk proviant.

Med hänsyn till förbättrande av förplägnaden vid flottan anser kommittén efter under hand inhämtade upplysningar önskvärt, att ombord måtte, i likhet med vad som redan är fallet i land, innestående portioner (på grund av permission osv.) få komma *manskapet* till godo.

Beträffande anmärkningen att kustartilleriets båtbesättningar under vissa tjänstgöringsförhållanden erhålla otillräcklig föda torde densamma, efter vad kommittén från vederbörlig myndighet inhämtat, icke sakna berättigande. Frågan synes enligt kommitténs uppfattning böra lösas genom att kustartilleriets båtbesättningar utspisas enligt en utökad utspisningsplan, i huvudsaklig överensstämmelse med flottans sjöportion.

Ett tecken till den stora betydelse myndigheterna tillmätta förplägnadsärendena utgöra bestämmelserna om de s. k. mat- eller förplägnadskommissionerna. De utgå från den riktiga tanken, att på detta område de värnpliktiga redan vid tjänstens begynnelse äga erfarenheter rörande ortens levnadsvanor och att dessa böra utnyttjas vid bedömandet av truppens förplägnad; man har ansett sig på detta sätt kunna tillgodogöra sig lojala önskemål, bryta udden av dylika av motsatt art och sprida upplysning rörande förplägnadens vid truppen mål och möjligheter. Dessa kommissioner hava otvivelaktigt i många fall varit till ömsesidig båtad och torde därför böra allmännare införas och tagas till råds.

3. Förläggning.

Såsom allmänt omdöme kan sägas, att inom vårt land för krigsmakten avsedda, nybyggda kaserner i fråga om bekvämlighet och ändamålsenlighet stå

på en hög ståndpunkt, om man jämför dem med motsvarande etablissement i andra länder; i en del fall torde de tillhöra de bästa, som överhuvud förefinnas. Icke desto mindre föreligga på sina håll bristfälligheter — särskilt gäller detta kaserner av äldre typer — vilka äro av den natur, att de under vissa förhållanden kunna öva ogynnsamt inflytande på hälsotillståndet i en förläggning.

Med bortseende tillsvidare från en del förläggningsanordningar av tillfällig karaktär eller tillhörande våra äldsta etablissement, och till vilka kommittén längre fram återkommer, är det huvudsakligen tvenne synpunkter beträffande logement och bostäder som äro värda att beaktas.

Från flertalet av arméns truppförbandschefer ävensom från marinens myndigheter har sålunda framhållits den betydelsefulla olägenhet, som ligger däri, att tillfredsställande anordningar för torkning av manskapets beklädnadspersedlar ännu saknas inom ett flertal kasernetablissement.

På direkt fråga, huruvida anordningarna för torkning av beklädnadspersedlar av olika slag äro tillfredsställande, hava 21 truppförbandschefer svarat oförbehållsamt ja, 43 stycken däremot ganska bestämt nej. I betraktande av att dylika anordningar enligt daglig erfarenhet äro att betrakta som nära nog nödvändiga förutsättningar för att ett friluftsyрке icke skall behöva vara förenat med för stora obehag eller med vådor för hälsan, är den konstaterade bristen på torkrum att beklaga.

Det är kommittén väl bekant, att vederbörande inom försvarsväsendet sedan länge strävat att avhjälpa dessa olägenheter. Sedan närmare ett par tiotal år hava dessa brister påpekats av truppförbanden i deras årsberättelser, i förslag till stater för större reparationer eller till nybyggnads- och ändringsarbeten, varigenom dessa yrkanden kommit under Kungl. Maj:ts prövning.

Förklaringen till att dessa brister hittills icke kunnat avhjälpas torde ligga i sambandet mellan kasernbyggnadsfrågorna och de långvariga och upprepade utredningarna rörande vårt försvarsväsendes ordnande. Det är förklarligt att riksdagen icke velat anslå medel till dyrbara anläggningar, vilka måhända om några år kunna förväntas bliva överflödiga eller av omtvistligt värde för de ändamål, vartill etablissementen då kunna anses gagneliga. Icke heller är det för truppmyndigheterna lätt att med konkreta fall åskådliggöra och bringa i bevis alla de olägenheter för de värnpliktiga, vilka oundgängligen följa av påtalade bristfälligheter.

I och med genomförandet av 1925 års härordning bör emellertid möjlighet till förbättringar i dessa avseenden hava inträtt.

För arméns vidkommande har arméförvaltningens fortifikationsdepartement meddelat, att departementet har för avsikt att snarast efter hand avhjälpa bristen på torkrum, så att samtliga kaserner skola vara försedda med dylika år 1930. I hög grad önskvärt är att torkrumsfrågan även vid marinen bringas till lösning.

Det har för kommittén varit anledning antaga, att bristande uppvärmningsmöjligheter på sina håll tvingat till tätare förläggning än vad som särskilt under vårmånaderna och vid inryckning till första tjänstgöring kan anses lämp-

ligt. För närmare undersökning av detta spörsmål, liksom av uppvärmningsfrågan överhuvud, har kommittén framställt vissa direkta frågor till olika truppförband och myndigheter inom före år 1928 gällande organisation.

Den första frågan avsåg att utröna, huruvida »svårighet uppstått att under någon del av den kallare årstiden med befintliga uppvärmningsanordningar hålla temperaturen i logement, som måste med trupp beläggas, någorlunda jämn och vid minst $+15^{\circ}\text{C.}$ » På denna fråga hava 40 truppförbandschefer svarat oförbehållsamt nej, 24 däremot kommit med mer eller mindre allvarsamma anmärkningar. Dessa senare härröra huvudsakligen från truppförband inom den nuvarande norra arméfördelningen och Övre Norrlands militärområde.

Vidare frågades, huruvida det »särskilt under den kallare årstiden, av förvaltnings- eller andra skäl — i så fall vilka — visat sig nödvändigt att göra förläggningen i logementen så tät, att hygieniska vådor därigenom uppstått eller kunnat befaras». Svaren hava varit nej från 46 truppförband; från 18 truppförband har däremot framhållits, att förläggningen under repetitionsövningarna ofta har varit för tät. Ett par truppförbandschefer hava särskilt betonat, att vinterförläggning av främmande trupp inom ett truppförbands lokaler ofta medfört för tät beläggning, beroende på att bränsleanslaget icke höjts oaktat personalstyrkan ökats.

Av den gjorda utredningen framgår, att nödvändigheten att spara på bränsleanslaget torde, särskilt vid infanteriregementena, stundom medföra, att endast en av bataljonskasernerna uppvärms under vårperioden mars—maj. Självfallet måste då all regementets manskapspersonal — fast anställd såväl som värnpliktig — trängas ihop i en enda kasern, vilket i allmänhet medför en mer än önskvärt tät förläggning, enär under denna period infanteriets värnpliktiga underbefäl och fackmän inrycka till sin första utbildning. Dessa täta förläggningar äro så mycket mindre lämpliga, som all erfarenhet från samhälle och försvarsväsende — vi hänvisa till vår nyss lämnade utredning härom — visar att sjuk- och dödlighetssiffrorna för ett flertal vanliga infektionssjukdomar äro förhållandevis höga just under ifrågavarande årstid.

Bränsleanslaget bör därför anvisas på så sätt, att under vårmånaderna en med hänsyn till de hygieniska förhållandena lämplig gles förläggning, helst enbart i undersängar, kan åstadkommas.

Tydligast har anslutning till denna åsikt bland de inkomna yttrandena uttalats av cheferna för I. 14 och I. 24*.

Innan fråga blir om höjning av bränsleanslaget, bör emellertid i varje särskilt fall undersökas, huruvida icke nu utgående anslag kan effektivare utnyttjas.

Arméförvaltningens intendentsdepartement, som framhåller att bränsleanslaget nog enligt dess åsikt är tillräckligt, betonar sålunda samtidigt, att de modernare uppvärmningsanordningarna böra skötas av härför utbildat och lämpligt folk, om de skola kunna på det mest ekonomiska sätt utnyttjas. Med hänsyn därtill anser nyssnämnda departement, att eldarepersonalen vid kasern-

etablissemanten bör utgöras av civilarbetare i stället för värnpliktiga, vilka senare på grund av den korta tjänstgöringstiden allt för ofta ombytas.

Fortifikationsdepartementet har ävenledes beaktat detta spörsmål, närmast med tanke på högtrycksanläggningar och risken för olycksfall vid skötseln av dessa, och i nyligen utfärdade föreskrifter betonat vikten av, att yrkeskunniga värnpliktiga utväljas till eldare. Då bl. a. frågan om militär handräcknings ersättande i viss utsträckning med civil personal f. n. torde vara föremål för regeringens prövning, saknar kommittén anledning att närmare ingå på denna mera ekonomiskt betonade sida av uppvärmnings- och förläggningsspörsmålet.

Ytterligare ett önskemål har framhållits av truppförbanden, vars förverkligande dock förutsätter stora engångskostnader och således medför betydande ekonomiska konsekvenser.

Inom flertalet moderna kaserner torde uppvärmning ske genom varmluftssystem; äldre kaserner uppvärmas däremot ofta genom kakelugnar, kaminer eller liknande anordningar. Dessa sistnämnda måste givetvis anses som föråldrade och olämpliga ur flera synpunkter. De giva ojämn värme, fordra allt för mycket skötsel och passning och äro oekonomiska. Önskvärt vore, om de kasernetablissemant, som ännu äro hänvisade till dylika föråldrade uppvärmningsanordningar, med snaraste kunde få utbyta dessa mot fullt moderna sådana. Bland de etablissemant, som i främsta hand torde böra komma i fråga, må nämnas A. 3:s i Kristianstad, A. 9:s å Karlsborg, Ing. 3:s i Frösunda, flottans kaserner å Skeppsholmen samt Vaxholms kustartilleriregementes i Vaxholms kastell, därest sistnämnda förläggning över huvud taget skall bibehållas. Men även mot varmluftssystemet hava erinringar gjorts från åtskilliga håll, varvid tillika framhållits, att en övergång till varmvattenssystem vore högeligen önskvärd, då därigenom temperaturen i bostadslogementen skulle, även under relativt stark kyla, lättare kunna hållas tillräckligt hög och jämn. Beträffande kostnaderna för modernisering av inom arméns kaserner befintliga uppvärmningsanordningar har fortifikationsdepartementet framhållit, att nyanläggningar äro så dyrbara, att de, med f. n. till förfogande stående medel, blott kunna utföras på lång sikt.

I detta sammanhang må även framhållas kravet på, att gymnastik- och exercishus vid kyla kunna i erforderlig grad uppvärmas.

Självklart är slutligen, att eldningsterminernas längd icke bör alltför stelt fastställas, utan böra de kunna lokalt avpassas efter de temperaturförhållanden, som under olika år kunna vara rådande.

I förhållande till vad nu anförts rörande behovet av torkrum och möjligheten att kunna anordna lämplig gles förläggning m. m., hava de önskemål, som omnämnas här nedan, icke samma betydelse för den fråga kommitténs uppdrag avser. De äro dock var för sig — även där de mera avse höjande av trevnaden under tjänstgöringstiden — förtjänta av statsmakternas beaktande.

Främst bland dylika angelägenheter står otvivelaktigt badfrågan. Möjlighet till bad i någon form måste förefinnas inom varje kasern-

etablissement. Betydelsen härav för renlighet och hyfs kan icke skattas nog högt.

Likaledes är det ett viktigt önskemål ur såväl hygienisk som trevnadssynpunkt, att, i mån av de gamla furugolvens förslitning, tidsenligare golvbeläggning bliver inlagd i kasernerna, ävensom att fönstrens justerande vid behov ägnas uppmärksamhet. Lättheten att hålla golven rena och dammfria liksom minskande av svårare fönsterdrag bidrager i sin mån att minska risken för infektionssjukdomar. Ävenså ur renlighets- och trevnadssynpunkt böra sängfiltarna försees med lämpligt färgade, tvättbara överdrag.

Det har tidigare någon gång förekommit allvarliga sjukdomsfall, beroende på att manskapet varit hänvisat att använda kalla eller fuktiga sängkläder. För att förebygga detta äro numera noggranna instruktioner utfärdade, och det måste anses som ett grovt tjänstefel av det därför ansvariga befälet, om manskapets hälsa skulle äventyras av sådan anledning.

Inom varje kompanis eller motsvarande avdelnings förläggning böra finnas nattklosetter, helst w.c. Avträdena ombord å flottans fartyg böra placeras så, att lukten därifrån icke förorsakar obehag i förläggningslokalerna.

Önskvärt vore vidare, att ljusare färger komme mer till användning vid kasernernas inredning än vad f. n. synes vara fallet, särskilt inom kaserner av äldre typ, samt att de s. k. dagrummen eller samlingsrummen för manskapet överallt gäves en om än enkel så dock tilltalande och hemtrevlig inredning. Visserligen kan detta synas vara åtgärder, som ligga helt utanför frågan om de värnpliktigas liv och hälsa, men all erfarenhet visar, att ökad prydighet och trevnad inom de dagliga omgivningarna inverkar på välbefinnandet och därigenom, om än indirekt, utövar ett gynnsamt inflytande på hela organismen, samtidigt som det uppmuntrar till bättre personlig hygien. Värnpliktsutbildningen bör ej heller stå främmande för en uppfostran även av detta slag, som för övrigt i någon mån torde komma också själva tjänsten till godo. Erfarenheten från de förläggningsplatser, där man beaktat ovanstående synpunkter, vittnar om, att de värnpliktiga väl förstått att uppskatta de anordningar, som gjorts för deras trevnad.

Vad som anförts beträffande vissa önskemål med hänsyn till förläggningsförhållandena gäller nyare etablissement icke mindre än de äldre. Beträffande en del av dessa senare måste man dock helt naturligt avsevärt avpruta på även enkla hygieniska fordringar, enär de icke låta sig tekniskt genomföras. Efter 1925 års försvarsbeslut torde emellertid vissa av dessa äldre etablissement komma att så småningom utmönstras.

Beträffande mera provisoriska lokaler, avsedda för tillfälligt kortare bruk, kunna givetvis icke samma fordringar uppställas, som när

det gäller stadigvarande förläggning. Äro de avsedda att tagas i bruk under den kallare årstiden, måste de dock oundgängligen fylla vissa anspråk på dragfrihet, uppvärmningsmöjligheter osv.

Av dylika provisoriska förläggningar, vilka icke i berörda eller andra hänseenden synas hålla måttet och således böra bringas i godtagligt skick, därest de fortfarande avses för förläggning av trupp, böra beträffande armén särskilt framhållas Tånga hed (A. 2), Skillingaryd (art.skjutskolan), Laxön (ing.trupperna) samt Rommehed (kommissarieskolor med flera).

Marinens myndigheter hava upprepade gånger avgivit framställningar angående förläggningsförhållandena å flottans stationer ävensom å Vaxholms fästning, av vilka framgår, att dessa förläggningar äro undermåliga från såväl trevnads- som hygienisk synpunkt och ägnade att menligt inverka på hälsotillståndet hos därstädes förlagt manskap. Kommitténs kännedom om dessa förläggningar går i samma riktning. Sålunda böra flottans föråldrade och bristfälliga träfartyg icke längre användas som logementsfartyg för ordinarie förläggning av manskap, och förläggningen i Vaxholms kastell bör fullständigt utrymmas. Vaxholms kustartilleriregementes sjukhus å Rindön bör slopas och det grenadjärregementet förut tillhöriga sjukhuset i stället användas även av förstnämnda regemente. I övrigt böra behövliga förbättringar och moderniseringar å flottans kaserner, särskilt å Stockholms station, snarast komma till stånd.

Barackerna å Aspö mad och å Almö anses av kustartilleriets myndigheter i visst avseende icke vara tillfredsställande. I samband härmed har framhållits vikten av att vid sådana kustartilleriet tillhörande batterier och anläggningar, dit övningar äro förlagda, men där hälsovärdiga förläggningsanordningar av permanent natur icke finnas, provisoriska dylika av godtaglig beskaffenhet anordnas. Dessa av marinmyndigheterna påtalade olägenheter äro enligt kommitténs mening av den art, att de böra snarast avhjälpas.

I und.bef.förb:s yttrande hava vissa anmärkningar riktats mot förläggningsförhållandena, särskilt å de äldre av flottans fartyg. Sålunda har bl. a. framhållits

att det understundom är svårt att ombord hålla jämn temperatur i de för förläggning använda lokalerna,

att förläggning i hålskepp och batteri icke bör användas annat än sommartid på grund av det i dessa lokaler ofta förekommande starka draget; överhuvud taget böra, för undvikande av drag, till trossbotten ledande luckor förses med gummipackning,

att bordvartsskotten i regel fukta avsevärt, varför åtgärder häremot — exempelvis genom korkisolering — böra vidtagas, då personal förlägges intill skotten,

att kojlärnarna böra göras vattentäta och placeras under däck,

att säckfacken böra utbytas mot skåp, samt

att på grund av för tät beläggning av utrymmet ombord manskapet understundom måste ligga dels på durken, som ofta är kall och fuktig, dels i aktra tornkamrarna, vilka senare ligga över vissa maskinrum, varför temperaturen i dem ofta uppgår till $+35^{\circ}$ — $+50^{\circ}$ C.

Ovanstående anmärkningar rikta sig, som und.bef.förb. också anført, framför allt mot flottans äldre fartyg. Att mot dessa, av vilka en hel del äro synnerligen omoderna och slitna, berättigade anmärkningar i fråga om bekvämlighet och hygien kunna riktas, ligger i sakens natur. Kommittén har icke ansett sig böra verkställa en helt visst mycket tidsödande detaljutredning, i vad mån de sålunda framställda önskemålen kunna tillgodoses. Kommittén vill endast framhålla, att de synas böra vinna beaktande, där så av utrymmes- och kostnadsskäl kan ske.

Beträffande *fältmässig förläggning* under övningar torde särskilt böra framhållas, att tältfrågan bör ägnas fortsatt beaktande. De hittills använda tälthyddorna, sammansatta av ett antal i den personliga utrustningen ingående tältdelar, kunna visserligen under ej alltför ogynnsamma yttre förhållanden lämna ett jämförelsevis tillfredsställande skydd mot väder och vind. Under stark bläst i förening med låg temperatur eller nederbörd äro de dock dragiga och svåra att hålla tillräckligt uppvärmda även vid en mycket stor bränsleförbrukning, beroende huvudsakligen på otätheten i fogarna mellan tältdelarna samt primitiva uppvärmningsanordningar.

Försök med ny tältmateriel hava, enligt vad kommittén erfarit, pågått under detta och nästföregående år, varvid enhetstält av olika beskaffenhet och med olika uppvärmningsanordningar varit föremål för provning. Då redogörelse för dessa försök icke ännu föreligger, kan uttalande till förmån för någon viss typ av dylika tältanordningar icke göras. Det vill dock av tillgängliga uppgifter angående hittills uppnådda resultat vid sagda försök synas, som om något slag av enhetstält, uppvärmt medelst en lämplig ugn- eller kamintyp, skulle innebära möjlighet till en godtaglig lösning av frågan.

I samband härmed torde även böra framhållas, att mängden av lägerhalm bör få avpassas efter rådande väderlek och icke begränsas till en viss, en gång för alla fastslagen kvantitet per man.

4. Trupptransporter.

Vid besvarandet av frågan, huruvida transporter av trupp till eller från övningar eller annan tjänstgöring utförts under sådana förhållanden, att transporten i fråga kunnat sägas hava medfört allvarlig risk för de färdandes hälsa, hava i sina yttranden så gott som samtliga truppförbandschefer inom armén uttalat som sin mening att så icke varit fallet. Endast av två truppförbandschefer hava avvikande meningar uttalats, varvid den ene anmält, att ett sjuk-

domsfall inträffat vid honom underställt truppförband under transport i s. k. hästvagn, och den andre framhållit, att vissa risker föreligga vid trupptransport i godsvagnar.

Kommittén kan emellertid icke underlåta att häremot framhålla förut återgivna uttalande från värnpliktiga, av vilket framgår, att enligt deras förmenande järnvägstransporter vintertid icke alltid vore tillfredsställande ordnade. Även om det icke kunnat påvisas, att dödsfall eller varaktigare ohälsa därvid orsakats på grund av otillfredsställande anordningar, anser kommittén sig dock böra framhålla vikten av att trupptransporter — särskilt under den kalla årstiden — av de ansvariga myndigheterna såväl vid järnvägarna som inom försvarsväsendet planläggas och utföras med erforderlig omtanke. Den till föfogande stående utbildningstiden medger endast mycket obetydlig övning av truppen i övningsgrenen »järnvägstransporter», varför kravet på befälets ingripande och kontrollerande bliver desto större.

Beträffande de, åtminstone vid större trupptransporter, i regel använda täckta godsvagnarna med fastställd inredning, torde dessa i allmänhet fylla kravet på för dylika transporter — även vintertid — godtaglig materiel, dock under förutsättning dels att inredningen är fullständig och i gott skick, dels att erforderliga anvisningar och order för dess användande äro utfärdade och att från det härför ansvariga befälets sida även kontrolleras, att dessa anvisningar och order rätt uppfattas och efterföljas. Som exempel både på bristande tillsyn från befälet och bristande företagsamhet från truppens sida kan följande anföras. Under transporter till föregående års fälttjänstövningar i Västerbottens län uppgav manskapet inom en viss transportenhet att det hade varit kallt i vagnarna under resan. På förfrågan varför eldning icke skett, oaktat till vagnutrustningen hörde kaminer med bränsle, svarades, att befälet icke givit order därom.

Av vad ovan sagts torde framgå, att några allmänna föreskrifter eller bestämmelser angående trupptransporters planläggning och utförande, utöver nu befintliga, icke torde krävas. Det är på myndigheternas åtgärder och på det ansvariga befälets omdöme och uppfattning, som det i hög grad beror, huruvida onödiga riskmoment uppstå eller icke.

För in- och utryckningstransporter gälla i tillämpliga delar de synpunkter, som ovan angivits rörande trupptransporter till och från övningar.

I und. bef. förb:s yttrande anføres följande rörande vissa sjötransporter vid kustartilleriet:

»Kustartilleriets båtmateriel bör förbättras; nu måste mången gång transporter ske med öppna båtar utan utrymme under däck, och personalen blir mången gång vid dåligt väder både genomfrusen och genomvåt och har i regel ingen möjlighet att på flera timmar få tillfälle till omklädnad.»

Efter vad kommittén från vederbörande myndighet inhämtat, saknar anmärkningen icke fog. I enlighet med denna försvarsgrens natur

äro kustartilleriets anläggningar vitt spridda över skärgårdarna. Detta ställer givetvis stora anspråk på sjötransportmaterielen. Emellertid är denna, som myndigheterna också vid flera tillfällen framhållit, i stor utsträckning både otillräcklig och föråldrad, och bör den i dylika fall ersättas med lämpligare materiel.

5. Övningar.

I den redogörelse för förläggningen i fält och ombord, som lämnats i en föregående avdelning, hava redan i viss omfattning berörts förhållanden, som direkt sammanhånga med övningarna; som inledningsvis är nämnt, har riksdagen fäst särskilt avseende vid denna del av en blivande undersökning med hänsyn till befarad risk för överansträngning vid övningar.

Givetvis måste det sörjas för, att under militär tjänstgöring i fredstid personalen beredes behörigt skydd mot väderleksinflytanden och att överansträngning undvikas, så att hälsan icke tager skada.

I avdelningen om smittsamma sjukdomar är framhållet, att begreppet förkylning i väsentlig grad missbrukas i dagligt tal, men att ogynnsamma väderleksförhållanden dock ovedersägligen spela en roll för uppkomsten av bl. a. åtskilliga infektionssjukdomar.

Skyddet mot dessa yttre inflytelser finner man i viss mån i lämplig förläggning och beklädnad; härom liksom angående behovet av ändamålsenliga uppvärmnings- och torkanordningar äro redogörelser lämnade å annat ställe i betänkanudet. I det föregående hava även vissa upplysningar lämnats angående årstidsfördelningen av de viktigaste sjukdomar vid armén, som anses hava med väderleksinflytelser att göra. Det visade sig här att, oaktat de mest ansträngande övningarna äro förlagda till hösten, denna årstidsfördelning likafullt är densamma vid försvarsväsendet som i samhället.

I detta sammanhang torde böra påpekas att, enligt tillgängliga källor, några fall av värmeslag eller förfrysning, som medfört framtida men, icke förekommit vid försvarsväsendet under utbildningsåren 1922—26.

De till kommittén lämnade jämförelsevis låga sjuksiffrorna under de årligen förekommande fälttjänstövningarna tala även för att oblid väderlek och ansträngningar under övningarna icke i allmänhet inverka menligt på hälsotillståndet. Men oavsett att dessa uppgifter äro ganska svårkontrollerbara är härmed givetvis intet utsagt beträffande förkylningens betydelse i de enskilda fallen. När t. e. en regementsläkare uttryckligen angiver ogynnsamma förläggningsförhållanden vid bivackförläggning under vinterutbildning i februari år 1926 som orsaken till 5 st. lunginflammationer vid truppförbandet, har man ingen anledning att med misstro upptaga denna utsago, då väl läkaren i fråga varit i tillfälle att i första hand erhålla intryck av omständigheterna vid uppkomsten av dessa fall, och erfarenheten åtminstone medger möjligheterna till dylikt orsakssammanhang.

Trots de brister, som, efter vad i det föregående är sagt, kunna anses före-

ligga vid fältmässig förläggning, synas desamma emellertid icke avspegla sig i särskilt framträdande sjuklighets- eller dödssiffror, och låta sig dessa sjukdomsanledningar i varje fall icke särskiljas från de andra omständigheter, som hava med sjukligheten att skaffa.

Som skydd mot förkylning har den s. k. härdeningen förts fram med skiftande övertygelse olika tider. I brist på bättre bestämningar har man härmed förstått en uppfostran av huden och kroppen i allmänhet till att tåla andra temperaturgrader, än man redan är van vid, och att fördraga icke alltför häftiga temperaturväxlingar eller andra ogynnsamma väderleksinflytelser. En hel del ligger onekligen häri; till daglig erfarenhet hör ju, hur lätt man vänjer sig vid för höga inetemperaturer och att kroppen i viss mån kan övas att fördraga lägre temperatur, än som anses behaglig. Man skall blott icke vänta alltför mycket av dessa härdningskurur. Lika litet som man kan öva upp en egenskap, t. e. färgsinne, hos en person, som saknar förutsättningar härför på grund av exempelvis färgblindhet, lika litet kan man vänja en hud vid kyliga temperaturer, om anpassningsförmåga hos personen i större eller mindre grad saknas. Man återfinner här förhållanden, som äro likartade och kanske delvis samhörande med dem, som omnämndes på tal om människans naturliga skydd mot infektionssjukdomar. Förmågan av anpassning gentemot väderleksinflytelser är i varje fall i hög grad skiftande, hos somliga mycket ringa. Någon procent dylika, för väderleksinflytelser ömtåliga personer kan alltid beräknas finnas bland en större mängd människor; de kunna svårigen upptäckas, de bära ej sin skylt på sig, och de finaste undersökningsmetoder lämna oss därvidlag tillsvidare i sticket. Endast iakttagelse och människokänedom äro av nytta, men till närmare studium av den enskilda individen är tiden oftast alltför kort, även om sådant i övrigt bland det stora värnpliktsmaterialet låte sig göra.

Det är överflödigt att tillägga, att s. k. förkylning under militärtjänst ofta beror på vederbörandes egen oförsiktighet, liksom att dylik kan ådragas under permission eller fritid och lika fullt tynga den militära sjukvårdsstatistiken. Förkylning under militärtjänst leder, i motsats till vad fallet är i det civila livet, ofta till sjukskrivning och arbetsbefrielse vid första upptäckbara symptom.

Huru härmed må förhålla sig lär det icke förty vara statens skyldighet se till, att det som rimligen kan göras till riskernas nedbringande också göres.

För de viktigaste åtgärderna härvidlag har, som nämnts, redogörelse redan lämnats. Andra äro självklara; det tillhör det enklaste omdöme att undvika sådant förfarande som att under regnig eller kall väderlek låta truppen, svettig och varm efter övning, stillastående åhöra långa kritiker, att utföra ansträngande fältmarscher under tryckande värme utan tillfälle till erforderlig vattenhämtning och övriga lättnader, att lägga bivacker på sidländ eller eljest olämplig mark, att i samband med förläggnings intagande — särskilt vintertid — icke övervaka att varm eller svettig trupp, så snart förhål-

landena medgiva, ombyter underkläder och ordnar för torkning av sina våta persedlar osv. Äldre befälhavare måste härvidlag bistå de yngre och oerfarna med råd och anvisningar angående truppens rätta omvårdnad och — vad som är lika viktigt — tillse, att dessa verkligen följas. Den duglige befälhavaren tänker under svåra förhållanden först på sin trupp, sedan på sig själv.

Den meromnämnda härddningen måste i mångt och mycket vara en omdömes-sak; den måste förefinnas, men måste bedrivas med omtanke; den är ett led i den allmänna militära uppfostran och går här jämsides med inlärandet av de tekniska färdigheterna och med övningen av kroppen för ernående av bästa möjliga resultat.

Att kroppsövningar äro nyttiga torde väl ingen bestrida — de framkalla en kraftigare muskulatur, bättre hållning, bättre andning och hjärtverksamhet, större uthållighet och, rationellt drivna, härigenom större motståndskraft mot sjukdomar. Men kroppsövningar fordra, för att gagna, åtskilliga förutsättningar, olika allt efter övningens art och medel samt personens kroppsbeskaffenhet; de måste planläggas med hänsyn härtill. Sålunda planmässigt ledda och utförda övningar äro vad man kallar träning. Träningen i allmänhet avser dels inlärande av den tekniska färdighet, som erfarenheten visat lämplig för det särskilda ändamålet, dels i samband med och efter detta inlärande att ernå största möjliga uthållighet vid övningarnas utförande.

Strävan att ernå största möjliga uthållighet sammanhänger med att i det längsta söka uppskjuta tröttheten. En var vet av egen erfarenhet, att trötthet i regel är ofarlig. Farlig kan den bliva, när ansträngningen fortgår i så hastig takt, att tröttheten icke efter hand hinner övervinnas utan i stället allt mer stegras. Förfares härvidlag alltför viljebetonat eller hårdhänt, uppkommer överansträngning, och därmed kunna faror följa för bestående framtida men, någon gång även dödsfall. Bästa medel mot överansträngning äro i tid inskjutna och tillräckligt långa uppehåll för vila och sömn samt rikliga måltider.

Denna förenklade framställning, vars riktighet en var kan vitsorda, är grundad på vissa vetenskapliga sakförhållanden, som till en del förklara dessa olika, med kropps rörelser och övningar förbundna företeelser. Varje muskelrörelse förutsätter verksamhet såväl hos nervsystemet som hos muskeln i fråga med härtill hörande förmedlande bildningar. Nervsystemet synes bland de för muskelrörelsen närmast svarande organen vara i första hand känsligt, men härjämte påverkas visserligen även andra organ: hjärta, lungor osv. Vid muskelrörelserna bildas skadliga ämnen, som måste undanskaffas eller oskadliggöras; när en viss mängd rörelser ägt rum eller dylika ämnen frambringats till större mängd, sjunker arbetsförmågan varaktigt och uppmärksamheten avtrubbas. Pådrives arbetet ytterligare, sviktar nervsystemet, retlighet, oro och huvudvärk samt en hel serie rubbningar från kroppens olika organ inträda. I en del fall kunna dessa påvisas genom förändringar i utseende, hjärtverksamhet, puls, blodtryck och andhämtning, genom uppträdande av darrning i olika

muskler, äggviteavsöndring genom njurarna, förändrad temperatur, sjunkande kroppsvikt m. m.

Några bestämda gränser finnas icke mellan dessa olika, i varandra övergående kroppstillstånd, och något bestämt förhållande mellan risker och påvisbara sjukliga företeelser icke heller. Någon möjlighet för en utomstående att säkert övertyga sig om, när tröttheten inträder, när denna står på gränsen till överansträngning, när denna senare inträder, när farorna börja inställa sig osv., finnes icke. Någon bestämd gräns mellan det långsamma undergrävandet av hälsan under förloppet av en längre tids alltför hårda systematiska övningar och det plötsliga sammanfallandet av kroppskrafterna under en ansträngande övning går ej att uppdraga. I praktiken kan man beteckna alla dessa företeelser som överansträngning.

Några säkra vetenskapliga metoder till uppvisande av, att börjande överansträngning föreligger, finnas således icke. De som finnas kräva särskilda anordningar, draga mycken tid och kostnader samt lämna resultat, som dock till slut fordra all varsamhet vid bedömandet.

Den närmaste risken för tjänsten av att förbise högggradiga trötthetsfenomen hos en trupp beror på det sviktande nervsystemet och därmed följande missnöje och retlighet: en fara för disciplinen av första ordningen. Den största faran för individen ligger i de stegrade anspråken på hjärtat. En av svårigheterna för en befälhavare att leda en ansträngande övning ligger i omöjligheten att känna och följa de enskilda individernas förmåga och form. Övningen bör drivas så, att av deltagarna de svagaste och minst övade kunna med god vilja följa med, utan att därav taga skada. Men huruvida den goda viljan förefinnes eller icke, är ej alltid så lätt att uppdaga. Möjligheten att göra detta är beroende på riktigheten av den uppfattning, som befälhavaren hunnit att bilda sig om den enskildes och truppens förmåga och plikt känsla.

Svårigheterna lösa sig lyckligtvis mestadels i praktiken. Förutsatt att samma ledare handhar utbildningen, bör erforderlig kännedom om de enskilda människors färdigheter och uthållighet snart nog kunna inhämtas. Studiet av kommenderingsrullor, permissionslistor och sjukbesked samt samarbete med läkaren bör kunna giva vinkar om, var varsamhet är av nöden för den, som av en eller annan anledning någon längre tid varit frånvarande och kommit ur träning. Störningen hos en trupp är mestadels enhetlig; där behöves ingen djupare människokännedom för att av blickar, anletsdrag och uppförande varsebli, hur situationen utvecklar sig. Största uppmärksamheten måste alltfört gälla de svagare; de personer i truppen, vilkas kroppsbeskaffenhet, förmåga och pålitlighet ledaren bäst känner, äro ovärderliga jämförelseobjekt vid bedömandet. Slutligen bör ju ledarens egen utbildning och den stora erfarenhet, som finnes uttryckt i föreskrifter av olika slag, kunna giva många vinkar angående ett rätt inpassande av de lättnader m. m., som syfta till uppskjutande av tröttheten och förhindrande av överansträngning.

Också torde det på förhand vara tämligen klart, att truppen från egen befälhavares sida — i tjänstens, trevnadens och eget välförstått intresse — ägnas all den omvårdnad, som ledarens personliga förutsättningar tillstodja. Helt

naturligt är dock, att dessa ledares kunnighet och omdöme ställas på starkare prov i samma mån som man å ena sidan fasthåller vid kravet på att manskapets utbildning skall medgiva omedelbart ingående i fältformation vid mobilisering, å andra sidan förkortar den utbildningstid, som står till förfogande.

Vid förhållandet mellan utbildningstid och kravet på nyss nämnda mått av utbildning hava ett stort antal av arméns truppförbandschefer fästat särskilt avseende i sina yttranden. Från flera håll hävdas, att överansträngning är mer eller mindre ofrånkomlig, på grund av den korta utbildningstiden, som icke medger utbildande av en fältduglig soldat utan mer eller mindre farlig forcering av övningarna. »Den korta utbildningstiden medför emellertid även direkta faror för överansträngning och olycksfall», framhåller sekundchefen för I. 3. Chefen för I. 15 säger i samma anda: »Den starkt reducerade utbildningstiden och den såväl direkt som indirekt skärpta fordran på övningstidens effektiva utnyttjande sätter stora krav på de värnpliktigas fysiska motståndskraft. — Om ett något så när godtagbart resultat skall kunna nås, måste utbildningsarbetet forceras och stegringsföljden i den fysiska träningen påskyndas, så långt de normalt utvecklade ynglingarnas krafter räcka. Det kan då lätt nog hända att en klenare eller tillfälligt fysiskt nedsatt man överanstränges, i synnerhet som den korta tiden ej lämnar befälet tillfälle att skaffa sig samma ingående kännedom om varje underlydandes individuella förmåga som fallet var under en längre systematiskt driven utbildning.»

Chefen för I. 11 framhåller, att risker måste förefinnas över allt i det praktiska livet, således också inom militärtjänsten, men anser tillika, att med rådande skarpa kontroll på det militära området riskanledningarna där torde vara obetydliga med undantag av risken för överansträngning. »Ty om icke», säger han i detta sammanhang, »de militära övningarna skola nedsjunka till sådan mindervärdighet, att de draga löje över sig, måste vissa prestationer av de värnpliktiga fullgöras. Ju kortare övningstid den värnpliktige här till har, ju mindre tillfälle gives att träna honom systematiskt, och sina vapen hanterar han sämre, dvs. mera riskfullt, ju mindre han fått tillfälle att under systematiskt stegrade övningar bruka dem. Den enda verkliga risk — — — — — synes mig därför vara den genom den korta övningstiden uppkomna vådan av överansträngning. Den risken — — — — — minskas i samma mån utbildningstiden ökas. Bästa sättet att minska riskerna för de värnpliktiga synes mig därför vara att *öka utbildningstiden.*»

I anledning av dessa yttranden vill kommittén uttala, att det ändock torde stå klart för en och var, att de svårigheter, som följa av en kort utbildningstid, icke få, i den mån det kan undvikas, gå ut över de värnpliktiga; för bestämmandet av utbildningstidens längd bära statsmakterna ansvaret; de militära befälhavarnas sak är att, under beaktande av fysiologiska grundsatser för övningarnas ledande, av utbildningstiden göra det bästa möjliga.

Av de i samband med övningarna föreliggande riskerna torde de mest fram-

trädande vara faran för olycksfall vid handhavandet av vapen och övrig krigsmateriel samt faran för överansträngning.

I vad avser vapnens och krigsmaterielens bruk — för att beröra detta med några ord — är självklart, att ju mindre tid, som står till förfogande för inlärande av grunderna för detsamma, dess större möjligheter för uppkomsten av olycksfall på grund av bristande tjänstevana. Att, å andra sidan, lång utbildningstid icke utesluter höga olycksfallssiffror visa tab. 5 och 6. Helt kunna olycksfall icke undvikas, hur lång eller kort utbildningstiden än är. Att emellertid risken för olycksfall inom svenska armén icke kan anses vara anmärkningsvärt stor har kommittén i det föregående sökt visa bl. a. genom jämförelse med förhållanden i vissa utländska arméer. Denna uppfattning har även fått stöd i flertalet yttranden från truppförbandscheferna.

I redogörelsen angående olycksfallen har kommittén ävenledes anfört en del åtgärder, vilka kunna ytterligare bidra att minska de risker, som äga samband med användningen av stridsmedlen.

Faran för överansträngning synes oss bäst undvikas genom lämpligt avfattade utbildningsföreskrifter i förening med omdömesgillt tillämpande av desamma. Vad nu gällande utbildningsföreskrifter beträffar, ligger mångårig erfarenhet och omsorgsfull flerårig prövning till grund för dem. Med kännedom om det betydande arbete som nedlagts och nedlägges på förenklande och koncentrerande av utbildningsprogram och utbildningsföreskrifter samt deras utformande, har kommittén icke ansett lämpligt att mer än antyda den självklara, viktigaste utvägen för effektivt utnyttjande av tjänstgöringstiden, utan att risk för överansträngning uppstår, nämligen undanskjutandet av sådana övningsgrenar, där högre grad av teknisk färdighet icke erfordras och där träningsresultatet går snabbt förlorat.

En viktig erinran har i detta sammanhang lämnats av regementsbefälhavaren vid I. 13. »Av utbildningsföreskrifterna bör», säger han, »vad de menige beträffar, klart framgå, vilka av de för en modern fältsoldat erforderliga kunskaperna och färdigheterna, som skola bibringas en svensk värnpliktig, och vad som alltså måste kompletteras vid fredsbrott. Först härigenom vinnes garanti för att inspekterande icke fordra för mycket och för att trupp-utbildare icke skjuta över målet.»

Vad som ovan från en del av arméns truppförband framhållits rörande överansträngning under övningarna torde i allmänhet främst hava avsett förhållanden, som kommit till synes under utbildningsarbetet inom lägre förband (regementen och kårer).

Vid utredning, huruvida överansträngning förekommit under övningar i högre förband, framförallt vid de större fälttjänstövningarna under de senaste åren, hava visserligen flertalet truppförbandschefer uttalat som sin åsikt, att allt för starka fysiska påfrestningar med hänsyn till truppens utbildningsståndpunkt därvid icke förekommit, men hos åtskilliga synes dock en i viss mån annan uppfattning göra sig gällande.

En truppförbandschef anser sålunda att under de inom vederbörlig arméfördelning år 1927 anordnade fälttjänstövningar, i vilka hans truppförband deltagit, »de värnpliktiga visat sig icke tillräckligt tränade att motstå de ansträngningar, som måste medfölja sådana övningar».

En annan (arméfördelningschef): »Att under särskilt de större fälttjänstövningarna en i förhållande till den under den korta utbildningstiden utvunna ringa träningen avsevärd fysisk påfrestning förekommit är otvivelaktigt och får under rådande förhållanden betraktas som ofrånkomligt. Kraven på mannen i ledet äro i fält och därmed jämförliga förhållanden lika, oberoende av utbildningstidens längd. Med förkortad utbildning följer på grund av bristande träning minskad förmåga hos truppen att uthärda fältlivets ansträngningar. Tyvärr har ej kunnat undvikas, att en och annan värnpliktig, i samband med sådana påfrestningar, kommit att ådraga sig kvarstående men till sin hälsa — — — — —.»

En tredje: »Under större fälttjänstövningar har från truppbefälets sida på grund av under desamma rådande förhållanden icke kunnat undvikas att jämförelsevis starka fysiska påfrestningar måst åsamkas truppen. Anledningen därtill är dock att söka i den korta förträning, som medhinnes med repetitionsövningsmanskapet, samt den korta utbildningen i övrigt, vilken icke medger den gradvisa träningen.»

En fjärde (artilleriregementschef): »Under fälttjänstövningar synes truppen med nuvarande utbildningstid i allmänhet erhålla för litet nattvila.»

En femte truppförbandschef framhåller på tal om riskanledningar i samband med utbildning och övningar, att det synes honom, som om »risker av den art, att de kunna förutses, knappast förefinnas, möjligen med undantag av den för *överansträngning* under fälttjänstövningar. Nuvarande utbildningstid medger icke erforderlig träning för under dylika förekommande ansträngningar.»

En sjätte: »Otilräcklig träning på grund av för kort utbildningstid har medfört att vid större fälttjänstövningar påfrestningar i enstaka fall förekommit, närmande sig gränsen för värnpliktigt manskaps fysiska förmåga.»

En sjunde: »De senaste årens fälttjänstövningar hava för regementets vidkommande vid flera tillfällen ställt så stora fordringar på truppens fysiska prestationer, att, med hänsyn tagen till den korta utbildningstiden, truppens krafter varit nära bristningsgränsen.»

En åttonde: »Utan tvivel medföra fälttjänstövningar flera dagar i följd en ofrånkomlig ansträngning, vilken, på grund av de värnpliktigas ofullständiga utbildning och allt för korta träning före deras utförande, bliver onödigt stor.»

En nionde: »Att vissa övningar, särskilt fälttjänstövningar, bliva krävande och stundom kunna medföra överansträngning är otvivelaktigt, men det hör till undantagen och beror icke på annat än att utbildningstiden är för kort tilltagen.»

En tionde: »Sista dagen under fälttjänstövningarna i Skåne 1923 torde truppens fysiska ansträngningar ha varit väl starka med hänsyn till utbildningen.»

En elfte: »Under fälttjänstövningarna i Uppland, hösten 1926, synas, vad regementet beträffar, de fysiska påfrestningarna varit större, än vad som motsvarats av truppens utbildningsståndpunkt.»

En tolfte: »Vintertruppövningarna vid Östersund 1926 måste betecknas såsom för ansträngande under då rådande förhållanden.»

En trettonde anser att hans truppförband utsatts för alltför starka fysiska påfrestningar under omkring ett dygn av fälttjänstövningarna i Östergötland hösten 1925 samt framhåller, att två fall av lungtuberkulos satts i orsakssammanhang med sagda strapatser.

En fjortonde framhåller att hans truppförband utsatts för alltför starka dylika påfrestningar under inom vederbörlig arméfördelning anordnade fälttjänstövningar hösten 1927. Efter att hava påpekat, att riskerna för överansträngning under vissa övningar endast torde kunna undvikas genom att, så länge nuvarande härordning gäller, betydligt nedsätta kraven på truppens prestationsförmåga, fortsätter han: »Särskild uppmärksamhet måste ägnas studentkompaniernas deltagande i höstmanövrerna. Dessa kompanier inrycka ju först i mitten av juni och bestå till stor del av värnpliktiga, som börjat sin tjänstgöring före vanlig ordning.» Slutligen betonar han, »att till förebyggande av överansträngning särskild uppmärksamhet måste ägnas åt planläggandet och anordnandet av höstmanövrarna, varvid lämpligheten av studentkompaniernas deltagande i desamma på grund av deras allt för korta träning kan ifrågasättas — — — — —.»

En femtonde: »Med nuvarande korta utbildningstid torde det knappast kunna undvikas, att även under den enklaste fälttjänstövning i förhållande till truppens utbildningsståndpunkt väl starka fysiska påfrestningar kunna förekomma.»

Den sålunda på flera håll uttalade uppfattningen från truppförbandschefernas sida tyder utan tvivel på erfarenhet om vissa förhållanden, som böra allvarligt beaktas.

Givetvis måste vid planläggning och ledande av dylika större övningar en strävan göra sig gällande att väl utnyttja tiden, så att största möjliga behållning vinnes — detta ej minst på grund av de med sagda övningars anordnande förenade stora kostnaderna. Lika självklart är emellertid, att även beträffande dessa övningar all hänsyn måste tagas till truppens utbildningsståndpunkt.

Att uppdraga något slags riktlinjer för det tekniska ordnandet av övningar av ifrågavarande slag faller dock icke inom området för kommitténs uppgifter.

Vissa truppförbandschefer betonade av de med nuvarande övningstid sammanhängande svårigheterna för en systematiskt genomförd kroppsutbildning mister en del av sin uttrycksfullhet genom framförallt tvenne omständigheter.

Den ena är att en del truppförbandschefer, som starkt betonat förefintliga vådor, i omedelbart samband härmed framhålla, att risker för överansträng-

ning i möjligaste mån motvägas av det för utbildningen ansvariga befälets omdömesgilla utövande av sin plikt.

Den andra omständigheten är, att andra truppförband vid armén samt marinens myndigheter ställa sig främmande för omnämnda olägenheter.

Från armén angiva exempelvis ett antal truppförbandschefer, att på grund av särskilda åtgärder, såsom planmässig stegring av träningen, avskiljande av fysiskt undermåliga individer, hänsynstagande till värnpliktigas fysiska beskaffenhet samt lämpligt ordnande av transporter och marscher under övningar, någon risk för överansträngning icke föreligger utöver den, som är förenad med idrottsligt friluftsliv i allmänhet.

»De fysiska påfrestningarna under tjänstgöringen ombord», säger högste befälhavaren över kustflottan, »äro i vanliga fall obetydliga, enär tjänstetidens längd under dygnet är för envar noggrant reglerad samt både föda och vila kunna erhållas ombord omedelbart efter slutad tjänstgöring. Vid hårt väder och storm särskilt vintertid och å de mindre fartygen kan det däremot inträffa, att alla ombord utsättas för svåra fysiska prov, vilka dock hårdast drabba befälet ombord och mindre de i akterhand tjänstgörande värnpliktiga. Det stora flertalet av de sistnämnda utgöres dessutom av till linjetjänst uttaget sjöfolk, vilka under utövandet av sitt yrke som sjömän eller fiskare i allmänhet äro utsatta för bra mycket svårare fysiska påfrestningar än under tjänstgöringen å flottans fartyg med dess talrikare besättning, större sjövärdighet och noggrant övervakade ordning ombord. Härtill kommer att de värnpliktiga å flottans fartyg i allmänhet hava möjlighet att vid inträffad sjukdom eller olycksfall erhålla omedelbar sjuk- och läkarvård, vilket däremot sällan är möjligt under deras civila verksamhet.»

»I stort sett» — det är beväringsbefälhavarens vid Stockholms station ord — »torde kunna sägas att de fysiska påfrestningar, som flottans värnpliktiga ynglingar under sin fredstjänstgöring måste vidkännas, icke överskrida vad en normalt utvecklad frisk yngling kan uthärda.»

Kommittén föreställer sig således, att vad ett antal truppförbandschefer velat framhålla med sina sammanställningar av överansträngningsrisk och utbildningstid varit icke så mycket att det bedrives en med risk för överansträngning forcerad utbildning, som fastmer att lämna en erinran därom, att en kort utbildningstid är förenad med ökade risker vid hanterandet av vapen och krigsmateriel, samt att därvid än större krav ställas på befälets och läkarnas omdöme vid ledningen av övningarna och vid avskiljandet av svagare element, ävensom att en längre tjänstgöringstid minskar riskerna för misstag vid dylikt bedömande.

En sådan förklaring strider icke mot de sist anförda truppförbandschefernas gynnsammare utsago. I varje fall har kommittén betraktat de gjorda erinringarna som reservationer, dikterade av pliktrohet och ansvarskänsla.

Icke förty hava dessa reservationer, i några fall i en anmärkningsvärt tillspetsad form, berört ett allvarligt spörsmål, nämligen sambandet mellan utbildningsmål och utbildningstid. Även om det icke

finnes direkta anledningar till farhåga för att de värnpliktiga över hövan ansträngas för att ett visst utbildningsmål skall nås, torde dock finnas skäl för att Kungl. Maj:t i fortsättningen ägnar denna fråga all uppmärksamhet.

De organ, som härvid närmast stå till Kungl. Maj:ts förfogande, äro truppslagsinspektörerna inom armén och motsvarande myndigheter vid marin och flygvapen samt försvarsgrenarnas sjukvårdsmyndigheter.

Dels borde intresset ägnas det sätt, varpå värnpliktsmaterialets hälsoförhållanden påverkas av de nya värnpliktsförhållandena, dels vara inriktat på sådana åtgärder, som kunna tänkas utjämna de påtalade motsatserna mellan tjänstgöringstid och kraven på visst mått av utbildning.

Av dylika åtgärder, som direkt eller indirekt kunna främja detta syfte, äro åtskilliga redan omnämnda i föregående avdelningar; i denna avdelning har givits uttryck åt betydelsen av lämpliga utbildningsföreskrifter, av att största hänsyn tages till utbildningsståndpunkt m. m. vid planläggande av större övningar samt av att gott omdöme är till finnandes hos truppbefälet av alla grader.

Ikke minst denna senare synpunkt har framhållits av en del truppförbandschefer i omedelbar anslutning till vad de i övningsfrågan anfört och då det gällt att anvisa de utvägar, som stå till buds för att i möjligaste mån uppväga olägenheterna åv den förkortade övningstiden. Chefen för norra arméfördelningen påvisar i detta sammanhang nödvändigheten att bibringa befälet »en verkligt militärpedagogisk utbildning, som gör det skickat att rätt handhava utbildningen ur såväl metodisk som psykologisk (uppfostrande) synpunkt».

Slutligen är givet, att stora fordringar måste ställas i fråga om urvalet av värnpliktsmaterialet vid inskrivningsförrättningarna.

Chefen för norra arméfördelningen, militärbefälhavaren för övre Norrland, chefen för I. 9 samt und. off. förb. hava särskilt ingått på möjligheterna av dylika förbättrade anordningar vid inskrivningsförrättningarna och vid utväljande till linjetjänst.

Till de båda sist berörda angelägenheterna återkommer kommittén i följande avdelningar.

6. Inskrivningsväsendet.

Inskrivningsförrättningarna avse bl. a. att utmönstra värnpliktiga med sjukdomar eller lyten, som göra dem odugliga till krigstjänst eller icke vapenföra, samt att fördela övriga på olika truppslag, avdelningar och yrkesgrenar. Detta sker till väsentlig del på grundval av läkarens utlåtande rörande kroppsbeskaffenheten. Inskrivningsförrättningarna hava en grundläggande betydelse för den allmänna fysiska beskaffenheten hos en inryckande trupp och där-

med för möjligheten att genomföra den uppställda militära utbildningsplanen.

Vid inskrivningsförrättningarna uttagas således de vapenföra värnpliktiga, vilka i fredstid skola inkallas till tjänstgöring. Jämlikt nu gällande värnpliktslag sker härvid en uppdelning, i det att av de vapenföra värnpliktiga dels samtliga, vilka förvärvat visst i värnpliktslagen fastställt kunskapsmått, dels därutöver en bestämd styrka uttagas till *linjetjänst*, återstoden till *ersättningsreserv*. De till linjetjänst uttagna äro i stort sett avsedda att i fredstid bibringas sådan färdighet i handhavandet och skötandet av vapen och krigsmateriel m. m. under fältmässiga förhållanden, att de vid krig eller krigsfara omedelbart kunna ingå i de då mobiliserade truppförbanden. Av de till ersättningsreserven uttagna avses en mindre del att i fredstid utbildas för tjänstgöring i vissa särskilda befattningar — främst sådana, som fordra viss yrkeskunskap — under det att större delen under fredstjänstgöring huvudsakligen tages i anspråk för handräckningstjänst. Utbildningen med vapen torde för ersättningsreserven i fredstid i allmänhet omfatta endast ett fåtal timmar och i första hand avse ett nödortfött bibringande av så stor förmåga att bära, föra och hantera vissa handvapen, att detta manskap — åtminstone delvis — kan användas för under fredstid erforderlig vakttjänst inom kasernområden och å förlägningsplatser.

Av vad här sagts framgår, att samtliga värnpliktiga under fredstjänstgöringen leva under enahanda förhållanden i fråga om kasernförläggning, under det att övningar utomhus under mera fältmässiga förhållanden med de ökade strapatser, som därmed sammanhånga, ifrågakomma endast för de värnpliktiga, som uttagits till linjetjänst. Ett helt naturligt och logiskt önskemål blir då, att de kraftigaste individerna bland de vapenföra i första hand uttagas till dylik tjänst.

I de nu gällande bestämmelserna för uttagningen är även denna princip otvetydigt fastslagen. Det vill då synas, som om vid en jämförelse mellan avgångsprocenten från kategorien vapenföra under första tjänstgöringen vid tilllämpandet av 1914 års härordning — då ju samtliga vapenföra inkallades till verklig vapentjänst — och avgångsprocenten från linjetjänstkategorien under motsvarande tjänstgöring vid tilllämpandet av 1925 års härordning — då man åsyftat att endast inkalla den kroppsligt bästa delen av de vapenföra till verklig vapentjänst — denna procent skulle visa sig avsevärt mindre i det senare fallet än i det förra. Detta kan emellertid knappast sägas vara fallet. Jämför man avgångsprocenten på grund av skada eller sjukdom under första tjänstgöringen för vapenföra värnpliktiga (1914 års härordning) med avgångsprocenten av motsvarande orsaker under första tjänstgöringen för linjetjänstkategorien (1925 års härordning), finner man att sagda siffra för den förstnämnda gruppen under utbildningsåren 1922—1926 i genomsnitt uppgått till 10.2 % och för den senare gruppen under utbildningsåret 1926—1927 (uppgift saknas för året 1927—1928) till 9.5 %.

Någon avgörande betydelse kan visserligen icke tilläggas dessa siffror; 1925 års härordning med därav föranledd ny inskrivningsförrättning har så nyligen

trätt i kraft, att inskrivningsnämndernas bristande erfarenhet beträffande det nya förfaringsättet säkerligen i någon mån spelat in.

Med hänsyn till den ganska stränga sovring, som 1925 års härordning säkerligen åsyftat vid uttagning av de värnpliktiga, vilka under tjänstgöringen skola övas under vapen, kan dock med fog ifrågasättas, om icke bättre resultat än det ovan påvisade redan nu kunnat ernås.

En undersökning torde i varje fall även från denna särskilda synpunkt vara påkallad rörande de omständigheter, som vid eller i samband med inskrivningsförrättningarna försvåra en uppdelning av de värnpliktiga med hänsyn till linjetjänst och ersättningsreserv; målet för en dylik undersökning är utvärderandet av åtgärder, som ytterligare kunna vidtagas i förbättrande syfte.

I en skrivelse, som kommittén utsänt till truppförband och myndigheter angående dessa spörsmål, hava nedanstående frågor framställts.

»I vad mån kan läkarbesiktningen vid inskrivningsförrättningarna — i sin nuvarande form och omfattning — anses säkerställa dels att de fysiskt lämpligaste av dem, som undergå denna besiktning, uttagas till linjetjänst, dels att fysiskt olämpliga icke därtill uttagas?

Anses ändrade bestämmelser eller ytterligare åtgärder, och i så fall vilka, önskvärda för att erhålla tillräckliga garantier i detta avseende?»

Icke fullt en tredjedel av de tillfrågade truppförbandscheferna inom armén (19 st.) hava ansett läkarbesiktningen vid inskrivningsförrättningarna i sin nuvarande form och omfattning i stort sett säkerställa, att de fysiskt lämpligaste värnpliktiga uttagas till linjetjänst samt att de fysiskt olämpliga icke därtill uttagas.

I samma riktning uttalar sig högste befälhavaren över kustflottan: »Med avseende å de å kustflottan tjänstgörande värnpliktigas fysiska lämplighet för tjänsten ombord har hittills vunnit erfarenhet om nu gällande bestämmelser för läkarbesiktning vid inskrivningsförrättningarna icke givit anledning till några erinringar.»

Stationsbefälhavaren i Stockholm ställer sig avvaktande beträffande möjligheterna att redan nu avgiva ett slutgiltigt omdöme och torde i sitt svar, såsom nedan skall närmare visas, hava berört en av kärnpunkterna för hela frågans bedömande.

»Ett säkerställande», säger han, »beträffande värnpliktigas fysiska lämplighet eller olämplighet för uttagande till linjetjänst kan genom läkarbesiktningen vid inskrivningsförrättningarna i deras nuvarande form ej i någon mån ernås. Något säkerställande torde av lätt insedda skäl ej heller avses med denna första besiktning. Vad flottans värnpliktiga beträffar torde böra erinras att ett stort antal värnpliktiga, som äro inskrivna å sjömanshus och tilldelas marinen i allmän tjänst, vid inskrivningsförrättningarna inskrivas utan personlig närvaro. Den fysiska kondition, som dylika värnpliktiga besitta, kan sålunda konstateras först vid den läkarbesiktning, som försiggår i samband med inryckningen.

Nu gällande besiktningens reglemente trädde i kraft den 1. februari 1926 och torde ännu ej vara tillräckligt prövat för att definitivt avgöra, huruvida änd-

rade bestämmelser eller ytterligare åtgärder kunna anses önskvärda för erhållande av tillräckliga garantier i detta avseende.»

Flertalet truppförbandschefer vid armén (43 st.) däremot, liksom flertalet arméfördelningschefer samt kommandanten i Boden*, hava ansett inskrivningsförrättningarna i deras nuvarande form och omfattning endast mer eller mindre ofullständigt säkerställa uttagningen till linjetjänst resp. ersättningsreserv enligt ovan angivna grunder. Därvid har dock från åtskilliga håll samtidigt erinrats om omöjligheten av att genom reglementerande föreskrifter med säkerhet undvika varje fall av olämplig uttagning i berörda avseende.

De organisatoriska förhållanden inom vårt försvarsväsende, som hava samband med inskrivningsförrättningarna och vilkas förståelse har betydelse för denna utredning, kunna i korthet beskrivas som följer.

För inskrivning och redovisning av de värnpliktiga delas riket i ett antal inskrivningsområden, i regel ett för varje infanteriregemente. Inskrivningsområdet lämnar värnpliktiga dels till infanteriregementet i fråga, dels till vissa specialtruppförband m. m. Vederbörande infanteriregementes chef är i regel tillika inskrivningsbefälhavare. Varje inskrivningsområde delas i ett antal — vanligen tre — rullföringsområden. Dessutom finnes ett antal sjö-rullföringsområden, vilka icke tillhöra visst inskrivningsområde. Såsom rullföringsbefälhavare förordnas särskilda officerare.

Inskrivning och uttagning av de värnpliktiga sker vid omnämnda inskrivningsförrättningar, vilka årligen äga rum inom varje rullföringsområde (sjö-rullföringsområde) före den 1. april. Inskrivning och uttagning verkställs i regel av en inskrivningsnämnd inom varje rullföringsområde (sjö-rullföringsområde). Denna nämnd biträdes av läkare, vilken såvitt möjligt bör vara militärläkare. För varje kommun bör en krono- eller polisbetjänt närvara för att lämna upplysning om kommunens värnpliktiga. Förrättningarna bestå i huvudsak av dels läkarbesiktningen, dels, i anslutning till denna, av nämndens prövning och beslut.

Nämndens prövning och beslut avser bland annat uttagande för linjetjänst och ersättningsreserv.

Såsom i det föregående redan är omförmält skall jämlikt gällande värnpliktslag av de vapenföra värnpliktiga en till siffran bestämd kontingent årligen uttagas till *linjetjänst*, återstoden uttages till *ersättningsreserven*. Den förra kontingenten är avsedd till utbildning under vapen, den senare huvudsakligen till handräckningstjänst. Genom årligen utfärdade bestämmelser har linjetjänstkontingenten blivit fördelad på de olika inskrivningsområdena och av inskrivningsbefälhavarna på grundval härav, före inskrivningsförrättningarna, ytterligare uppdelad på dem underställda rullföringsområden.

Vid den vid inskrivningsförrättningarna försiggående läkarbesiktningen indelas de vapenföra värnpliktiga med hänsyn till sin lämplighet för linjetjänst i tre besiktningsgrupper (grupp 1—grupp 3). Enligt nu gällande författningar (i. f., § 34, mom. 3) bör för uttagning till linjetjänst i första hand avses vapenföra, tillhörande besiktningsgrupp 1, i andra hand vapenföra, till-

hörande besiktningsgrupp 2 och i sista hand vapenföra, tillhörande besiktningsgrupp 3. Grupp 1 är sålunda den kroppsligen bästa.

Förutom den del, som enligt ovan uttages till linjetjänst, skola dessutom ett antal vapenföra värnpliktiga inom varje rullföringsområde, uppgående till en årligen bestämd procent av det fastställda antalet till linjetjänst uttagna, antecknas såsom s. k. linjeersättare.

För varje inskrivningsområde sammanträder någon tid efter inskrivningsförrättningarnas avslutande inom området i fråga en inskrivningsrevision. Denna biträdes av en militärläkare och en civil läkare och skall bl. a. pröva, granska och vid behov ändra inskrivningsnämndernas beslut, verkställa tilldelning av värnpliktiga till visst truppslag eller viss tjänst samt, därest brist uppstått i det antal, som skolat uttagas till linjetjänst, fylla denna genom dylik uttagning bland de såsom linjeersättare antecknade.

Av den nu lämnade kortfattade redogörelsen torde framgå, att inskrivningsförrättningarna i sin nuvarande form kunna sägas bestå av en läkarteknisk och en organisatorisk del.

I fråga om de förhållanden, vilka i ett eller annat avseende försvåra eller eljest utöva ett ogynnsamt inflytande på verkställandet av den läkartekniska delen av inskrivningsförrättningarna, ävensom beträffande lämpliga åtgärder för att i möjligaste mån avhjälpa eller åtminstone förminska härigenom uppstående olägenheter, får kommittén anföra följande.

Att fullt särskilja de läkartekniska och de organisatoriska delarna av förfarandet vid inskrivning av värnpliktiga låter sig icke i allo göra; sakligt är detta betydelselöst, då båda i det hela ömsesidigt stödja varandra. Från en del synpunkter äro de rent medicinska undersökningarna givetvis av avgörande betydelse för nämndens efterföljande tekniska prövning, men utan tvivel ställer man i allmänhet, även på medicinskt håll, för stora anspråk och förhoppningar på resultatet av dessa undersökningar.

All erfarenhet visar att den kroppsbeskaffenhet hos de värnpliktiga, som kan anses lämplig eller tillräcklig för krigstjänst, är ett begrepp, som icke kan fastställas eller beskrivas, utan växlar alltefter årsklassernas och de uttagna kontingenternas storlek och beskaffenhet samt, såsom kommittén i det föregående sökt påvisa, efter utbildningens art. Ett besiktningsreglemente kan därför i många fall endast lända till ledning, tillämpandet av detta reglemente blir en omdömessak.

Till en början inskränkas möjligheterna att avgöra de värnpliktigas förut sättningar för tjänsten av läkarvetenskapernas ofullkomlighet. En hel del och därtill mycket betydelsefulla kroppsliga hinder för fullgörande av vapentjänst kunna icke i tidigt stadium med några som helst medel upptäckas; hit höra börjande lungtuberkulos, en del hjärtsjukdomar samt vilande sinnessjukdomar. Beträffande tuberkulosen och sinnessjukdomarna har en något utförligare redogörelse lämnats i det föregående. Andra åkommer låta sig visserligen lättare upptäcka, men deras betydelse sträcker sig från att medgiva krigstjänst duglighet till att fullständigt förhindra dylik; sådana åkommer påträffas bland nervsystemets, cirkulationsorganens och bensystemets sjukdomar. För-

senad kroppsutveckling och svag kroppsbyggnad äro begrepp, som ävenledes fordra prövning från fall till fall. Ett slutgiltigt medicinskt bedömande kan mången gång äga rum först efter någon tids observation under tjänstgöring. Än mera ökas svårigheterna för den medicinska delen av inskrivningsförfarandet genom att undersökningarna, huru de än ordnas, med det stora antal personer som utgöra föremål för desamma, omöjligen kunna försiggå med samma lugn som på ett sjukhus eller vid en sjukavdelning med där befintliga hjälpmedel av ena eller andra slaget.

Man har naturligtvis under årens lopp försökt att med en mängd olika medel öka möjligheten att vid ett enda undersökningstillfälle bilda sig ett tillförlitligt omdöme om kroppsbeskaffenhet, hälsa och vapenduglighet hos de undersökta personerna; i en hel del fall äga dock dessa mätningar, koefficienter och konstateranden av olika företeelser till slut och summa ganska tvivelaktigt värde.

Undersökningar före världskriget i mycket stor skala hava övertygat ryska läkare, att personer med förträffliga mått osv. ofta stått sig skäligen slätt gentemot sjukdomar och påfrestningar under tjänstetiden, under det att individer med ganska torftig habitus visat en förvånande tjänsteduglighet och motståndskraft. I själva verket är väl detta vad litet var med uppmärksamheten riktad åt detta håll torde hava erfarenhet av även från det dagliga livet. Angående de omständigheter, som möjligen stå i samband med dessa förhållanden, beröras en del uti redogörelsen angående orsaker till dödsfall på grund av sjukdomar.

Lägger man härtill den allmänt mänskliga ofullkomlighet, som medför tillfälliga förbiseenden, samt alla de sjukdomar, vilka uppträtt efter inskrivningsförrättningarna, inses utan vidare att, hur än läkarundersökningarna organiseras, det icke kan undvikas, att ett icke ringa antal värnpliktiga efter inställelsen till tjänstgöring måste erhålla sina värnpliktsförhållanden ändrade.

Anmärkningarna mot resultaten av inskrivningsförrättningarna äro icke från i går och äro ingenting för vårt land säreget. »Sedan trettio år», säger redan år 1905 en mycket aktad fransk läkare, ledamot av l'Académie de médecine, och med långvarig erfarenhet från trupptjänsten, »vill man göra gällande, att inskrivningsnämndernas arbete bedrives för jäktigt, för ytligt och åtminstone delvis slarvigt, att exempelvis de lungsjuka, som avskedas inom första året av sin tjänstetid, äro lika många vid inskrivningsförrättningarna misskända fall.» Som resultat av egen undersökning rörande dessa förhållanden kommer han dock till den övertygelsen, »att ställde akademien själv sina krafter till förfogande, skulle den icke bliva lyckligare i sitt bedömande än den anspråkslöse läkaren vid försvarsväsendet».

På grund av det intresse nu sagda förhållanden äga för frågan om de värnpliktigas omhändertagande och för fullföljande av 1925 års härordning har kommittén ägnat den en ganska omfattande undersökning. Några jämförelser med utländska förhållanden låta sig emellertid här än mindre göra, än vad i det föregående varit fallet; huru fördelaktigt en dylik undersökning måhända skulle ställa sig för vårt land, blir den dock värdelös på grund av de avvikande

förutsättningar, på vilka utländska siffror äro grundade. Av den allmänna överblick man kan få över hithörande förhållanden i in- och utlandet vill det emellertid synas, som om några slående förbättringar för närvarande knappast vore att förvänta genom medicinska åtgärder.

Att följderna av en jämförelsevis stor kassation efter inryckningen särskilt gjort sig gällande i och med 1925 års härordning beror på den känslighet, som en organisation med starkt begränsad uttagning till linjetjänst äger för förändringar av de sålunda uttagnas värnpliktsförhållanden.

Om man också genom en eller annan åtgärd uti det läkartekniska förfarandet ännu kan minska antalet utav de förändringar, som vidtagas i värnpliktsförhållandena för till linjetjänst uttagna värnpliktiga — vilket givetvis ingalunda är uteslutet — vilja vi dock bestämt framhålla, att man alltid måste räkna med en avgång från den uttagna linjekontingenten, som på ett eller annat sätt bör ersättas med i hälsoavseende fullgott material. Tyngdpunkten för strävanden i denna riktning får dock enligt utredningsmännens förmenande läggas inom området för det rent organisatoriska förfarandet. Den frågan uppställer sig då, huruvida i inskrivningsförrordningen nu förefintliga tekniska bestämmelser för uttagning till linjetjänst resp. ersättningsreserv verkligen säkerställa, att till linjetjänst uttagas i första hand värnpliktiga av de förut omnämnda besiktningsgrupperna 1 och 2 och endast av särskilda skäl eller vid brist inom dessa båda grupper värnpliktiga av besiktningsgrupp 3, ävensom att värnpliktiga, tillhörande besiktningsgrupperna 1 och 2 tilldelas ersättningsreserv endast under förutsättning att överskott av sagda besiktningsgrupper förefinnes, sedan linjetjänstkategoriens behov blivit fyllt. Härpå torde kunna svaras, att denna fordran uppfylles inom varje rullföringsområde för sig. Men redan vid jämförelse mellan resultaten av inskrivningsförrättningarna inom tvenne rullföringsområden tillhörande samma inskrivningsområde kan det stundom visa sig, att inom det ena rullföringsområdet icke endast linjetjänstkategoriens behov blivit fyllt ur besiktningsgrupperna 1 och 2, utan att även en del tillhörande sistnämnda besiktningsgrupper blivit över och uttagits till ersättningsreserven. Inom det andra rullföringsområdet åter kan tillgången å värnpliktiga av besiktningsgrupp 1 och 2 hava varit så ringa, att linjetjänstkategoriens behov delvis måst fyllas ur besiktningsgrupp 3. I detta fall komma således värnpliktiga av besiktningsgrupp 1 eller 2 att fullgöra sin värnplikt huvudsakligen i form av handräckningstjänst, under det att värnpliktiga av besiktningsgrupp 3 få göra full vapentjänst, vilken givetvis fordrar helt andra förutsättningar än handräckningstjänsten.

Orsaken till detta mindre tillfredsställande förhållande synes vara att finna i en viss stelhet i såväl själva de bestämmelser, som gälla för uttagningen, som i deras tillämpning; årligen före inskrivningsförrättningarna bestämmes nämligen på grundval av i kommandoväg fastställda uttagningstabeller storleken av linjetjänstkontingenten från varje rullföringsområde. Det är givetvis högst önskvärt — vilket även arméns myndigheter framhålla — att något slags utjämning mellan värnpliktsområdena göres, innan storleken av linjetjänstkontingenten från varje område slutligen fastställs. En utväg att ernå ifrågava-

rande syfte torde vara att vidtaga nedan antydda ändringar i nuvarande förfaringsätt.

a. Det på grundval av uttagningsstabellerna av inskrivningsbefälhavare fastställda antalet värnpliktiga, som skall uttagas till linjetjänst inom varje rullföringsområde, fylles vid inskrivningsförrättningarna inom resp. rullföringsområden, för så vitt härför erforderligt antal värnpliktiga, tillhörande besiktningsgrupperna 1—2, finnes att tillgå. Endast om särskilda skäl därtill föreligga, uttagas vid detta tillfälle värnpliktig tillhörande grupp 3 till linjetjänst.

Finnes inom rullföringsområde överskott å värnpliktiga av besiktningsgrupperna 1—2, sedan uttagningen till linjetjänstkategorien verkställts, antecknas hela detta överskott såsom linjeersättare, även om därigenom det fastställda procenttalet av sådana från rullföringsområdet i fråga skulle överskridas.

b. Inskrivningsrevisionen verkställer en fullständigande uttagning, varvid möjligen förefintlig brist å till linjetjänst uttagna inom ett rullföringsområde fylles i första hand med användande av såsom linjeersättare antecknade värnpliktiga, tillhörande besiktningsgrupperna 1—2 från inskrivningsområdets återstående rullföringsområden, och i sista hand med värnpliktiga tillhörande besiktningsgrupp 3.

Givetvis skulle man kunna tänka sig, att en slutlig utjämning av antalet till linjetjänst uttagna även skedde mellan inskrivningsområdena i händelse av behov. Detta torde dock medföra stora svårigheter och skulle säkerligen erfordra mer omfattande ändringar och tillägg i de för inskrivningsförrättningar nu gällande författningarna m. m., än då det endast gäller en utjämning mellan rullföringsområden tillhörande samma inskrivningsområde. Av detta skäl och även på grund av den rätt ringa erfarenhet av 1925 års härordning, som faktiskt föreligger, vill det synas, som om i första hand en prövning av sistnämnda utväg borde ske; visar sig denna otillräcklig kan tagas under övervägande, om åtgärder även böra vidtagas för utjämning mellan inskrivningsområdena.

Helt naturligt hava de militära myndigheterna framhållit i sina till kommittén avgivna yttranden, hurusom den förhållandevis stora avgången från linjetjänstkategorien under fredstjänstgöring medför stora olägenheter såväl ur övnings- som krigsberedskapssynpunkt. I samband härmed har betonats önskvärdheten av att avgången från sagda kategori under ett föregående år måtte ersättas genom i motsvarande grad ökad uttagning under ett följande. För vidtagandet av dylik åtgärd kunna otvivelaktigt goda skäl anföras. Här må endast framhållas, hurusom genom fyllande på ett eller annat sätt av de luckor, som avgången framkallar bland de till linjetjänst uttagna, det möjliggöres en mera följdriktig behandling av *de* värnpliktiga, som uttagits till linjetjänst, men av hälsoskäl icke vidare kunna fullgöra dylik.

På grund härav bör tagas under övervägande, huruvida icke åtgärder kunna och böra vidtagas för att öka den kontingent, som årligen skall enligt värnpliktslagen uttagas till linjetjänst, med så stort antal, som kan beräknas erforderligt för att ersätta avgången från sagda kontingent under fredstjänstgöringen.

Dessa nu angivna åtgärder äro av det slag, att man med deras genomförande kan förvänta ökade möjligheter att hålla linjetjänstdelen av de värnpliktiga vid fullgod styrka och beskaffenhet. —

I det föregående har antytts att givetvis skäl förefunnos att klargöra, huruvida de läkartekniska undersökningarna på ett eller annat sätt kunde förbättras, ehuru mycket icke syntes vara att förvänta utan kostnader, som icke rimligen motsvarade erhållen vinst.

Vissa åtgärder torde dock vara förtjänta att allvarligt övervägas.

Från en del militära myndigheters sida har sålunda framhållits önskvärdheten av att vid inskrivningsförrättningarna pålitliga lokala ombud (socken-, kommun- eller häradsombud eller landsfiskalerna) åläggas närvara i och för lämnande av upplysningar angående de inskrivningsskyldiga, ävensom att resp. pastorexpeditioner hållas öppna för upplysningars inhämtande under den tid, då inskrivningsnämndens arbete pågår.

Jämlikt i. f. § 26, mom. 2, beräknas i allmänhet att omkring 60 värnpliktiga varje dag skola undergå provning. Enligt såväl inom kommittén förefintlig personlig erfarenhet, som de från de militära myndigheterna inhämtade upplysningarna synes denna siffra väl högt tilltagen, om erforderlig noggrannhet vid undersökning och uttagning av de värnpliktiga skall kunna påräknas. De militära myndigheternas på inskrivningarna år 1926—1927 grundade uttalanden giva vid handen, att en medelsiffra av 40 prövade värnpliktiga per dag anses önskvärd, och att maximiantalet per dag icke bör överstiga 50. Därest en dylik minskning av antalet prövade per dag verkställes, kan dock sannolikt inom vissa inskrivningsområden uppstå behov av ökat antal dagar för inskrivningsförrättningarna.

Den kostnadsökning, som kan uppstå av här ovan ifrågasatta åtgärd, torde kunna i väsentlig grad minskas, om möjlighet beredes inskrivningsbefälhavare att till K. B. avgiva förslag till kungörelse angående inskrivningsförrättningarna, grundat på så vitt möjligt tillförlitlig uppgift rörande antalet inskrivningsskyldiga för nästkommande år inom varje socken eller kommun. Därigenom skulle säkerligen i en del fall antalet förrättningsdagar under inskrivningarna kunna minskas. Dylik uppgift borde mantalsskrivningsförrättare och pastorsämbeten åläggas att senast den 10. december årligen insända till K. B. och inskrivningsbefälhavare.

Ytterligare en utväg att ernå bättre resultat av inskrivningsförrättningarna är att ställa kompetent person till ordförandens i nämnden förfogande, för att denne mera odelat skall kunna ägna sig åt provningen och fördelandet å olika truppslag av de värnpliktiga. Denna fråga torde emellertid f. n. vara föremål för särskild uppmärksamhet inom försvarsdepartementet.

Nödvändigheten av att K. B. ställer lämpliga lokaler till förfogande för inskrivningsförrättningarna torde även böra betonas. Särskilt må framhållas önskvärdheten av att läkaren under förrättningarna har att tillgå ett särskilt rum för sådana undersökningar, som i en del fall icke lämpligen kunna äga rum i den för nämnden gemensamma lokalen. Ehuru sådant önskemål synes självklart och är i författningarna tillgodosett, visar erfarenheten dock, att

svårigheter för uppfyllandet av detta anspråkslösa krav alltjämt på sina håll förefinnas.

I Danmark lägger man särskild vikt vid att samma läkare år från år biträder inskrivningsnämnderna inom samma rullföringsområde; denne läkare tillhandagår tillika under tiden mellan inskrivningsförrättningarna de blivande värnpliktiga med upplysningar, vid behov undersöker han deras hälsotillstånd samt lämnar upplysningar angående resultatet till inskrivningsnämnderna, då dessa sammanträda. Denna möjlighet till förundersökning synes dock icke tillvunnit sig någon större uppmärksamhet. — På samma tankegång har man emellertid varit inne i Frankrike, där man i allmänhet påpekat denna utväg att till inskrivningsförrättningarna erhålla ansvariga utlåtanden, grundade på undersökningar och observationer oberoende av inskrivningsförrättningarna.

Beträffande förhållandena inom vårt land kan sägas, att sedan mycket länge all hänsyn tages till önskemålet om nödigt sammanhang i läkarnas kommanderingar till inskrivningsförrättningar, även om det på grund av vår organisation icke ansetts erforderligt eller lämpligt att införa bestämda, men kanske osmidiga och ogenomförbara stadganden.

Även anlitas sedan många år och i ganska stor utsträckning av våra värnpliktiga den utvägen, att läkarbetyg anskaffas före förrättningarnas början och insändas till rullföringsbefälhavaren eller företes inför nämnden, som till dem tager all tillbörlig hänsyn. Strävanden att ytterligare utnyttja denna utväg föreligga.

I Danmark tjänstgör inom varje förläggningssort en nämnd med en officer som ordförande och med trenne läkare, militärläkare eller vid brist därpå civila, vanligen tjänsteläkare, i mån av behov som ledamöter.

Dylik nämnd har till uppgift att efterundersöka sådana värnpliktiga, som av en eller annan anledning icke kunnat inställa sig vid förrättningarna, samt att handlägga och pröva besvär över inskrivningsnämndernas beslut. Dessutom tillkommer det nämnden att vid den första tjänstgöringens början verkställa en noggrann förnyad besiktning i samråd med truppläkaren.

I vårt land äger den värnpliktige, vid förhinder att inställa sig inför inskrivningsnämnden i vanlig ordning, att vända sig till vilken som helst, dock företrädesvis av rullföringsbefälhavare anvisad läkare. Prövningen av klagomål över nämndens beslut sker vid inskrivningsrevisionen, där tvenne läkare äro ledamöter. På efterundersökningen vid truppförbandet har man hos oss lagt stor vikt och finnes redogörelse för förfarandet härvid i nästa avdelning.

Utan att framlägga något i enskildheter gående förslag anse sig utredningsmännen böra, under hänvisning till ovan anförda synpunkter, framhålla vikten av, att ytterligare åtgärder vidtagas för att i möjligaste mån säkerställa, att till linjetjänst uttagas de härför mest lämpliga.

7. Hälsovårdens organisation. Den militära sjukvården.

I en rad föregående delar av betänkandet hava ett avsevärt antal frågor av hygienisk innebörd blivit dryftade; skäl finnas att i anslutning härtill något uppehålla sig vid, huru det hälsovårdande arbetet inom försvaret är organiserat, samt att i samband därmed undersöka, vilka ytterligare önskemål påkalla uppmärksamhet.

Inom samtliga områden av hälso- och sjukvården arbeta de trenne försvarsgrenarna i stort sett oberoende av varandra.

De centrala myndigheterna inom försvarsväsendet äro: för armén *arméförvaltningen*, för marinen *marinförvaltningen* och för flygvapnet *flygstyrelsen*. Inom dessa centrala styrelseorgan äro hälsovårdsärendena uppdelade på skilda men sinsemellan intimt samarbetande avdelningar. Så handläggas inom arméförvaltningen sjukvårdsärenden av *sjukvårdsstyrelsen*, frågor rörande byggnadshygien av *fortifikationsdepartementet*, frågor rörande förplägnad och utrustning av *intendentsdepartementet*. En liknande uppdelning av hälsovårdsärendena äger rum i lägre instanser.

För övervakandet av de åtgärder och förrättningar, som avse ett gott hälso-tillstånd, verkställas inspektioner såväl genom de lägre truppförbandens egen försorg, som av arméfördelningschef och representanter för arméförvaltningen vid armén och motsvarande myndigheter vid övriga försvarsgrenar. Där särskild erfarenhet eller yrkeskunskap erfordras för vissa fall t. e. vid byggnaders utförande, portionsstaters uppgörande och epidemiers bekämpande, tillgodoses detta vid behov av civil personal. För att dessa specialister skola erhålla nödig erfarenhet inom försvarsgrenarnas särskilda områden söker man i allmänhet anlita samma personer under en följd av år.

Medan *hälsovården* vid samtliga försvarsgrenar sålunda är för utförande och övervakning delad på flera olika tjänsteförrättare, är *sjukvården*, under befälhavaren, helt överlämnad till vederbörande läkare.

Här må i korthet lämnas en redogörelse för hur militärläkarens verksamhet gestaltar sig vid armén; i stort sett äro förhållandena vid övriga försvarsgrenar enahanda.

Efter de i det föregående skildrade inskrivningsförrättningarna och inskrivningsrevision äger nästa möte mellan värnpliktiga och läkare rum vid inryckning till första tjänstgöring. De värnpliktiga, som på inryckningsdagen hava något att andraga rörande värnpliktsförhållandet på grund av sedan inskrivningen inträffade förändringar i hälsotillståndet eller på grund av tillfälligt ont, äga tillfälle att redan vid inryckningen anmäla detta för läkare, som för ändamålet finnes tillgänglig.

Så snart ske kan efter inryckning till tjänstgöring ordnas en förnyad, grundlig läkarbesiktning med utredande av de värnpliktigas föregående hälsohistoria och med läkarundersökning. Denna senare verkställs efter grunder, som angivas å de s. k. läkarkorten, av vilka ett upprättas för varje inskriven värnpliktig. Å läkarkorten hava en del anteckningar blivit gjorda redan vid in-

skrivningsförrättningarna, nu protokollföras där även resultaten av ovan nämnda undersökning. Under tjänstgöringstiden förvaras detta kort vid vederbörligt truppförband och anteckning om sjukskrivningar och andra åtgärder under tjänstgöringen av intresse för hälsa eller värnpliktsförhållanden åtecknas desamma.

Erfordras speciell sakkunskap för undersökningen vare sig vid den beskrivna första undersökningen eller sedermera, kunna specialister vid behov tillkallas i den utsträckning, som anses erforderlig, och särskilda medel härtill finnas anvisade. Räcka icke dessa, äga vederbörande befälhavare att hänvända sig till högre förvaltningsmyndighet, som i regel äger utvägar och möjligheter att ekonomiskt ordna saken.

Insjuknar den värnpliktige under tjänstgöring eller skadas han, står i regel omedelbar hjälp i beredskap. Det är brukligt att varje dag tjänstgörande logementsbefälhavare eller dagunderofficer vid morgonupprop eller morgonvisitation efterhör huruvida någon behöver anlita läkare.

De tjänsteförrättningar, under vilka truppläkaren rådfrågas i denna sin egenskap, utgöras av mottagningar på den militära sjukavdelningen, s. k. sjukvisitationer eller sjukmönstringar.

Vid tillfällen, då tilloppet till dessa förrättningar är normalt, försiggå undersökningarna ungefär som vid en vanlig civil läkares mottagning, dock i regel, därest icke läkare eller den sjuke själv annorlunda påkallar, i närvaro av dagunderbefäl, sjukvårdare och stundom en eller annan av den sjukes förmän (kompanichef osv.).

Sjuklokalerna, där dessa undersökningar under förläggning i kasern försiggå, hava numera i regel goda anordningar och skilja sig i detta hänseende föga från liknande mottagningslokaler vid exempelvis en större fabrik, mindre sjukstugor osv. Den väsentliga skillnaden torde icke sällan bestå i att den militära sjukavdelningen har rikligare utrustning och att arbetsorganisationen är bättre genomförd, bland annat av det skäl, att krigsberedskapen fordrar fullgod utrustning, som kommer till användning även under fredssjukvården.

Vid truppförband med större manskapsstyrka, vid rådande större sjuklighet och inför mindre omtyckta övningar bliva däremot dessa sjukmottagningar ofta mycket, i många fall över hövan besökta. Tab. 2 lämnar en belysande bild angående dessa förhållanden och klargör, att antalet redovisade sjukdomsfall ingalunda motsvarar alla de fall, som läkaren har att taga ställning till och bedöma, och icke ger någon riktig bild av läkarnas arbete. Som synes av denna tabell, äro av de sjukanmälda de icke sjukskrivna till antalet ofta flera än de sjukskrivna — någon gång utgöra sjukdomsfallen endast en ringa del av alla dem, som anmäla sig för läkaren, och som måste på hans ansvar bedömas.

Det är under dessa förhållanden, som läkares skicklighet, samarbete mellan befäl och läkare samt bådaderas omdöme sättas på hårda prov, liksom också försök till överdrivande av betydelselösa krämpor, såsom förut är framhållet, kunna föranleda, att allvarligt sjuka misskännas eller draga sig för att upptaga tävlan om sjukskrivning med sina mindre samvetsgranna kamrater. Av

praktiska skäl torde knappast kunna undvikas, att det vid en läkaremottagning med massbesök går mera summariskt tillväga än vid en mottagning under vanliga lugna förhållanden.

Naturligtvis få icke vid dessa sjukvisitationer, lika litet som vid fråga om ersättning för i tjänsten lidet men, uppställas stränga krav på full bevisning för att bli sjukskriven; tvärtom skall hänsyn tagas till alla på saken inverkan omständigheter, icke minst till den sjukanmäldes kroppsbyggnad, sjukhistoria och egna uppgifter angående sjukdomens uppkomst. Så torde ock i regel ske.

Sjukmottagningarna äro ömtåliga anordningar även så till vida, att läkaren icke är vald av den sjuke. Skillnaderna gentemot förhållandena i det civila samhället i detta avseende få dock icke överdrivas; i vidsträckta delar av vårt land finnes intet fritt läkarval, detta på grund av de stora avstånden och läkarnas anhopning i några få större samhällen; närmaste tjänsteläkare blir även under civila förhållanden den i regel anlitade. I civil praxis måste vederbörande ofta övertalas att underkasta sig nödvändig sjukvård, i militär praktik föreligga inga dylika skäl, och frestelsen att missbruka förmånen av fri sjukvård kan vara närliggande. Med militära förhållanden följer möjlighet att i mycket god tid få in den sjuke under sjukhusbehandling eller observation under gynnsamma förhållanden, och erforderliga specialister äro betydligt lättare tillgängliga än vad fallet är i flertalet samhällen inom landet.

Und. off. förb. uttalar i sitt yttrande, att de värnpliktiga beträffande sjukvården intaga en gynnad särställning i förhållande till de civila medborgarna. »Den värnpliktige», framhåller sagda förbund, »sjukanmäler sig i regel vid minsta symptom till förkylning och i en del fall kanske finner detta som en kärkommen anledning att slippa från den normala tjänstgöringen några dagar.»

Är den sjuke väl intagen på sjukhus, omhändertages han av personal, som i en del fall är direkt jämförlik med den på motsvarande civila områden och stundom tillhör personalgrupper med samma utbildning. Detta senare omdöme gäller sjuksköterskor samt i avsevärd utsträckning läkarpersonal och anlitade specialister. Även inom den militära sjukvården finnas möjligheter till anlitande av speciell sakkunskap och rätt till vård å speciella sjukvårdsanstalter, epidemisjukhus, sanatorier, hospital, lasarett osv., där så erfordras.

Den militära formen för sjukhusvård är emellertid förenad med alldeles särskilda svårigheter, som ställa stora och egenartade krav på de läkare, sjuksköterskor och den sjukvårdspersonal i övrigt, som handhåva vården; tiden har i hög grad skärpt fordringarna på denna personals kompetens.

Kommittén vill endast i korthet erinra om, att en läkare eller sjuksköterska på ett militärsjukhus har dels att ombesörja den egentliga sjukvården med vad därtill hör, dels att handleda den personal, som skall utbildas till sjukvårdare och som behöver noggrann ledning och tillsyn, om den under till förfogande stående utbildningstid skall hinna förvärva avsedda kunskaper och färdigheter. Sjukvårdspersonalen är vidare den, som i första hand får med allmänheten att göra, dvs. med de värnpliktigas anhöriga, och detta — därför att det gäller

omhändertagande vid sjukdom eller skada under fullgörande av den för många måhända som en börda uppfattade värnplikten — under ömtåliga och grannliga förhållanden. —

För beredskapen mot epidemier och för bekämpande av smittsamma sjukdomar av olika slag hava försvarsgrenarna en väl utvecklad organisation, som delvis tillkommit i gagnarikt samarbete med medicinalstyrelsen; om organisationens ändamålsenlighet äger man riklig erfarenhet.

Med kännedom om alla dessa anordningar, som äro systematiserade och föremål för oavslätlig uppmärksamhet, synes det, som om allt borde vara gott och väl med den militära sjukvården och anordningarna vara föremål för en ganska gynnsam uppmärksamhet.

Men icke förty är det ju ett med ej alltför stora mellanrum vitsordat sakläge, att den militära sjukvården släpar med sig ett visst misstroende sedan de övergångstider, då dylikt kunde vara mera förklarligt.

Då 1870-, 80- och 90-talens medicinska upptäckter kommo slag i slag med antiseptik, aseptik och bacillära, upptäckter, medförande kirurgiens uppblomstring, förklaringar av dittills okända företeelser hos de smittsamma sjukdomarna och en börjande, sedermera alltmer utvecklad, specialisering av både vetenskaper och läkarkonst, stod vårt försvarsväsende och dess läkarvård på en tämligen anspråkslös ståndpunkt. Försvarsorganisationerna av åren 1892 och 1901 genomfördes till en del samtidigt med omvälvningen i det medicinska tänkandet; den omläggning, som med hänsyn härtill måste ske inom det militära sjukvårdsväsendet, fick en omfattning, som det är svårt att nu göra sig en föreställning om. Militärsjukhusen å de gamla mötesplatserna från 1870-talet, tillfredsställande för sin tid, blevo nu ansedda som tämligen värdelösa, läkarna från äldre tid måste bliva mellanhänder mellan befäl och trupp samt mellan trupp och anhöriga på ett helt annat sätt än förut; de ställdes inför kravet att omlägga sin utbildning från en tidigare medicinsk epok till en dylik med nya tänkesätt och nya vetenskapliga förutsättningar.

Omläggningen skulle ske under en tid, då militärtjänstgöringen, från att hava inneburit kortvariga övningar på fritt liggande mötesplatser under årets vackraste tid, förlades till städerna och utsträcktes till årstider, som ingalunda erbjödo gynnsamma arbetsvillkor för ett friluftsyрке. Flerhundraåriga traditioner avklippes genom omläggning från indelningsverk till allmän värnplikt; som följd av allt detta försvärades känslan av samhörighet såväl mellan trupp och befäl som mellan trupp och läkare. Nya vägar för återerövring av förlorade värden måste påfinnas under en tid, då banbrytare för nya tidsrörelser med kritiska blickar granskade samhällsbyggnadens skröpligheter.

För den militära sjukvården måste omläggningen ske medan försvarsväsendet ännu saknade egna organ för de medicinska intressena eller, riktigare uttryckt, då dessa organ voro underställda myndigheter med väsentligen andra uppgifter, nämligen medicinalstyrelsen och arméförvaltningens intendentsdepartement. Då allmänheten i städerna fann goda sjukhus, byggda för bruk året runt, med modern utrustning, med sjuksköterskor och tidsenligt utbildade läkare — de icke alltför talrika läkarna den tiden drogos av helt naturliga skäl

till de grenar av medicinen, som ägde det nys tjskraft, dvs. till kirurgien och till de olika specialiteterna — kommo de värnpliktiga å mötesplatserna till föråldrade sjuklokaler eller i städerna till sjukavdelningar, inredda i de vanliga logementen, och i bägge fallen till sjukvårdsanordningar med beställningsmän, som i ingen mån kunde ersätta sjuksköterskorna, och med läkare, vilka ägde mycket ofullständiga hjälpmedel vid handhavande av den ökade sjukligheten, som med naturnödvändighet inställde sig, då övningarna förlades jämväl till vår- och höstmånaderna. Utan tvivel var den kritik mot det militära sjukvårdsväsendet, som uppstod under dessa förhållanden, i mångt och mycket berättigad.

Arbetet på återställande av de förlorade värdena började emellertid ofördröjligen. Armén fick i arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse år 1908 ett självständigt organ. Marinen hade redan år 1902 eget sjukvårdsorgan i sanitetsavdelningen inom marinförvaltningen.

De sista 20 årens arbete har i de ovan skildrade förhållandena åstadkommit en mycket betydande ändring. Det allmänna omdömet härom är bl. a. grundat på den värdesättning av militärläkarnas duglighet, som göres av deras civila kolleger, av de värnpliktiga själva, av truppofficerarna och av allmänheten, dvs. de värnpliktigas anhöriga och pressen. Omsvängningen av uppfattningen härvidlag är lätt att varsebliva. De civila läkarnas förtroende torde vara återvunnet; från de värnpliktigas sida har kommittén icke för sin del kunnat inhämta några förstahandsklagomål av någon som helst betydelse, varför det allmänna intrycket har blivit, att förtroendet mellan värnpliktiga och militärläkare är i det väsentliga återställt. Samma omdöme kan utläsas ur truppbefälhavarnas yttranden. Att allmänhetens uppfattning angående den militära sjukvården är på god väg att svänga om, därom varslar det sätt, varpå pressen numera återgiver de då och då förekommande klagomålen.

En mätare på samma förhållanden finner man i militieombudsmannens årsberättelser och de därstädes återgivna fallen, berörande anmälningar mot läkare, varav ett utdrag återfinnes i tab. 20.

På många och allvarliga skäl till anmärkningar tyder icke denna tabell. Dock torde till dess belysning böra anmärkas, att tabellen givetvis icke utgör någon fullständig mätare på tilläventyrs förefintligen missförhållanden. Av anmärkningsvärda fall är det säkerligen icke alla, som gå till anmälan, med därav följande tidsspillan och besvär även för den angivande. Å andra sidan må framhållas, att det av tabellen framgående förhållandet mellan antalet sjukdomsfall och antalet anmälningar till M. O. ingalunda ger en uttömmande bild av läget, enär antalet sjukanmälda, vilka läkarna haft att taga ställning till, vida överstiger summan av antalet sjukdomsfall.

Det må i förbigående här framhållas, att den ovan skildrade omvälvningen i det medicinska vetandet, som berett försvarsgrenarnas sjukvård så stora svårigheter, icke heller lämnat andra medicinska arbetsområden oantastade. De civila tjänsteläkarna, provinsialläkarna och därmed jämställda, hade länge att arbeta med liknande olägenheter som militärläkarna; kirurgiens och specialiteternas lockelser minskade tillströmningen även till provinsialläkarbanan, där en

Tabell 20.

Tablå över hos militieombudsmannen gjorda anmälningar och över sjukdomsfall vid armén.

Å r	Anmälan gjord av	M.O:s åtgärd	Domstols utslag	Anteckningar	Antal sjukdomsfall bland manskapet
1915 . . .	—	—	—	—	99 236
1916 . . .	Fader till värnpliktig mot regementsläkare.	Åtal.	Regementskriksrätten: 200 kr. böter + vittnesersättning + 282 kr. till angivaren.	M.O:s ämbetsberättelse 1917 och 1918.	69 506
1917 . . .	Änka efter värnpliktig mot regementsläkare.	Åtal.	Regementskriksrätten: Frikännande. Krigshovrätten: 200 kr. böter + vittnesersättning. Högsta domstolen: Frikännande.	M.O:s ämbetsberättelse 1918, 1919 och 1920.	74 149
1918 . . .	—	—	—	—	91 783
1919 . . .	—	—	—	—	35 635
1920 . . .	Värnpliktiga mot fältläkarstipendiat.	Åtal.	Regementskriksrätten: Frikännande.	M.O:s ämbetsberättelse 1921 och 1923.	53 825
1921 . . .	—	—	—	—	52 511
1922 . . .	F. d. furir mot fältläkarstipendiat.	Ej åtal, utan överlämnande av handlingarna till arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse. (Fältläkarstipendiaten tilldelad varning av generalfältläkaren.)	—	M.O:s ämbetsberättelse 1923.	62 186
1923 . . .	Värnpliktig mot regementsläkare.	Åtal.	Regementskriksrätten: Frikännande. Krigshovrätten: 100 kr. böter.	M.O:s ämbetsberättelse 1924, 1925 och 1926.	55 070
1924 . . .	Fosterfader till värnpliktig mot regements- och bataljonsläkare.	Åtal.	Regementskriksrätten: Frikännande. Högsta domstolen: Regementsläkaren 200 kr. böter, bataljonsläkaren 100 kr. böter. — Utslaget fälldes med 4 röster mot 3 för frikännande.	M.O:s ämbetsberättelse 1925 och 1926.	57 345
1925 . . .	—	—	—	—	57 838
1926 . . .	Fader till värnpliktig mot regements- och bataljonsläkare.	Ej åtal, utan överlämnande av handlingarna till generalfältläkaren för åtgärd. (De båda läkarna tilldelade varning av generalfältläkaren.)	—	M.O:s ämbetsberättelse 1927.	Uppgifter saknas ännu.

avsevärd avfolkning vidtog, som kvarlämnade en äldre läkargeneration att under ogynnsamma och krävande förhållanden sörja för det ansvarsfyllda arbetet. Även i detta avseende har numera förändring inträtt. De nya kommunikationsmedlen hava underlättat tjänsten, icke minst samarbetet med specialisterna, samtidigt som sjukstugornas utrustning och anställandet av sjuksköterskepersonal för olika ändamål inom distrikten möjliggör en vetenskapligt tillfredsställande verksamhet. Att uppmärksamheten icke varit från allmänhetens sida lika inriktad på dessa förhållanden som på motsvarande militära, beror på ett flertal mycket naturliga orsaker, varpå anledning icke här finnes att ingå.

Förhållandena inom vårt lands militära sjukvård äro vad beträffar personalens kompetens lätta att överblicka; de personer, som taga befattning med dylik sjukvård äro få och således lätt registrerade, de missförhållanden, som förekomma eller kunna påtalas, bliva så i detalj uppredda, att det är jämförelsevis lätt att bilda sig en ungefärlig föreställning om hur förloppet i varje föreliggande fall tett sig i verkligheten. Detta avsevärda offrande av tid och arbete för att få varje anklagelse belyst från alla sidor har också gjort det jämförelsevis lätt för kommittén att konstatera, att framställda erinringar och klagomål i många fall vid närmare undersökning visat sig bero på missförstånd eller vara grundade på okontrollerbara uppgifter och att allvarliga misstag sällan begås. Det föreligger icke vägande skäl för den åsikten, att brister inom den militära sjukvården skulle numera förefinnas förhållandevis oftare än på motsvarande civila områden. —

Med ovanstående är icke sagt, att inom militär sjukvård numera allt är gott och väl. De förbiseenden och brister, som dock förekomma, både berättiga och fordra fortsatt arbete på deras undvikande eller avhjälpande.

En undersökning med anledning härav synes oss giva vid handen, att de, låt vara jämförelsevis sparsamma, klagomål, som förekomma, rikta sig dels mot brister i sjukvårdslokalt avseende, dels mot den biträdande sjukvårdspersonalens beskaffenhet eller antal och dels mot läkarnas sätt att handhava sin uppgift.

Brister beträffande sjukhus- och andra sjukvårdslokaler torde väl, sedan nu 1925 års härordning vunnit fast form, kunna avhjälpas efter därom gjorda framställningar. Det synes i samband härmed böra framhållas, att i ett eller annat fall, särskilt vid Ing. 2 i Eksjö samt vid Vaxholms kustartilleriregemente å Rindön, sjukvårdslokalerna lämna mycket övrigt att önska.

Vad den fast anställda manliga sjukvårdspersonalen vid truppförbanden (utom trängen) beträffar, torde anmärkningarna mot denna väsentligen ytterst bero på rekryteringssvårigheterna. Dessa äro tillfyllest kända och vitsordade. Att framdraga vidlyftiga belägg härför ur exempelvis läkarnas årliga berättelser eller ur de till kommittén ingivna yttrandena från truppförbanden är icke erforderligt. De fast anställda manliga sjukvårdarna, sjukvårdsbeställningsmännen, rekryteras ur samma personal, som är avsedd att fylla de stridande

avdelningarnas behov av volontärer och underbefäl. Under soldatutbildningsperioden utväljer befälhavaren behövt antal sjukvårdare, visserligen formellt i samförstånd med läkaren. Man kan då knappast förebrå t. e. kompanichefen, om han av omtanke för sin trupps duglighet härvid behåller de lämpligaste för egen del, ej heller kan man förvänta, att personer, som med mer eller mindre tvång kommenderas till sjukvårdstjänst, skola för denna hysa några mera djupgående intressen.

Resultatet blir icke gott och det är därför fullt förklarligt, att chefläkarna å militärsjukhusen föredraga att i möjligaste mån anlita tillgänglig sjuksköterskepersonal för den egentliga sjukvården och tilldela de manliga sjukvårdarna förrättningar, som ofta mera beröra handräckningstjänstens område. Att detta förhållande i sin ordning icke uppmuntrar till frivillig rekrytering av sjukvårdsbeställningsmännens klass är ävenledes klart. Med organisationen följer dessutom en ekonomisk olägenhet för sjukvårdarna av allvarlig art, i det de som regel hava avgjort sämre befordringsmöjligheter än flertalet fast anställt manskap inom samma truppförband.

Att de värnpliktiga icke kunna vinna på att vid skada eller sjukdom omhändertagas av på detta sätt rekryterad och missgynnad personal är tydligt. Givetvis kan nuvarande rekryteringssystem i undantagsfall visa goda, till och med mycket goda resultat. Men systemet lämnar i allmänhet ett icke tillfredsställande utbyte, varför en omläggning av detsamma bör tagas under övervägande.

Naturligtvis bliva härmed vissa kostnader förbundna, då befordringsförhållandena för sjukvårdspersonalen, hur än saken ordnas, erfordra förbättring. Kommittén har sig bekant, att sjukvårdsstyrelsen har sin uppmärksamhet riktad på saken. Med hänsyn till frågans stora betydelse är det önskvärt, att den snarast bringas till en tillfredsställande lösning.

De olägenheter, som följa med sättet för sjukvårdsbeställningsmännens antagande och befordran, uppvägas i någon mån av de stora fördelar, som er nåtts genom anställandet av utbildade sjuksköterskor vid ett stort antal militärsjukhus. Den betydande hjälp för både trupp och högre förvaltningsmyndigheter, som sistnämnda personal utgör, bör lämnas i all den utsträckning, för vilken skäl rimligen kunna förebringas. Det må emellertid särskilt betonas, att sjuksköterskorna icke ens i fred och än mindre i krig kunna ersätta sjukvårdsbeställningsmännen, vilka ingå i de stridande formationerna och ständigt måste finnas tillhands inom dessa såväl under marsch och förläggning som på stridsfältet. —

De fel, till vilka läkarna någon gång gjort sig skyldiga, bero i huvudsak, enligt tillgängliga handlingar, antingen på försummelser i tjänsteutövningen eller på felaktigt medicinskt handlande.

Med all rätt hava jämväl ansvariga myndigheter framhållit, att grundvillkoret för en god militär sjukvård är rekryteringen av militärläkarna på stat.

Aspiranter till de ordinarie militärläkarbefattningarna vid trupp måste vara även formellt kompetenta, liksom ock deras läkarverksamhet skall kunna väl vitsordas. Finnes icke kompetent personal, är riktigare att tills vidare uppehålla vakant befattning på förordnande.

Den nuvarande utbildningstiden för de värnpliktiga läkarna, ur vilkas led militärläkarna på stat rekryteras, är så lång, att åtskillig kännedom redan därunder bör hinna förvärvas om vederbörandes tekniska meriter såväl som om hans personliga lämplighet i övrigt. Om de krav, som ställas på läkarens personlighet, gäller i övrigt i tillämpliga delar vad därom i följande avdelning säges beträffande de fordringar, som i detta avseende böra ställas på trupp-befälhavaren.

En angelägenhet av betydelse för militärläkarnas fortsatta utbildning och förmåga att väl sköta sin tjänst är deras möjlighet och rätt till enskild verksamhet. Vid ett flertal föregående utredningar har man framhållit denna rätt såsom en förutsättning för att militärläkarna skola bibehålla sin medicinska bildning och färdighet samt känningen med allmänheten, dvs. med de värnpliktigas anhöriga. Denna princip är godtagen av flera riksdagar; på den vilar i huvudsak fältläkar- och marinläkarkårernas personalorganisation, dels med avseende på avvägandet av löneförmåner, dels beträffande vissa personal-kategoriers tjänstgöringsskyldighet. Givetvis förutsättes, att vederbörande myndigheter och särskilt de truppförbandschefer, vilka militärläkarna närmast äro underställda, noga tillse, att möjligheten till enskild läkarverksamhet icke missbrukas till förfång för den militära sjukvården.

Samtliga omständigheter, som kunna främja en god rekrytering av militärläkarkårerna, böra ägnas största uppmärksamhet. Att militärläkarna skola vara väl utbildade, ansvarskännande och erfarna är en oeftergivlig fordran, försåvitt den militära sjukvården skall kunna helt fylla sin uppgift och fullt ut tillvinna sig allmänhetens förtroende.

8. Inflytande från kamrater.

Att värnpliktstjänsten skulle för individen föra med sig vådor icke endast av fysisk utan också av moralisk art är en mening, som man ofta sett framförd i pressen och annorstädes. Tankegången är väl denna: i värnpliktstjänsten blandas, oftast mer eller mindre mot sin vilja, människor av olika slag; oförvitliga personer kunna icke undandraga sig att dagligen träffa undermåliga individer och det är ju känt att särskilt bland yngre personer, som ännu icke nått erforderlig stadga, det kan vara de sämre elementen som angiva tonen; härigenom skapas förutsättningar för ogynnsamt inflytande på vissa, mindre motståndskraftiga sinnen.

Frågan har flerstädes berörts i till kommittén inkomna yttranden. I en del av dessa behandlas jämväl möjligheterna att avskilja olämpliga individer eller förhindra av desamma beroende skadlig inverkan.

Så skriver chefen för A. 3: »Att vådor i moraliskt hänseende kunna hota genom ogynnsamt inflytande från omgivningen, närmast från kamrater, torde vara ovedersägligt.» Efter att hava framhållit, att effektivt hindrande därav knappast är möjligt, fortsätter han: »Den åtgärden synes mig emellertid böra vidtagas, att: a) volontärer, som på grund av ådömda bestraffningar blivit skilda från sin anställning, samt b) de, vilka undergått vissa svårare straff, ej få fullgöra sin tjänstgöring tillsammans med andra värnpliktiga.»

Hur denna särskilda tjänstgöring kan tänkas försiggå, därom yttra sig exempelvis chefen för I. 21, regementsläkaren vid I. 8, chefen för Ing. 4 samt chefen för 1. komp. Ing. 3; de framkasta tanken på förläggande av dylika personer till särskilda avdelningar, möjligen genom tilldelande av civilt arbete, genom bildande av särskilda arbetsavdelningar eller upprättande av disciplinkompanier. Från I. 8 erinras dock, »att riskerna icke äro så stora, speciellt nu, när utbildningstiden är kort och väl tillvaratagen och förhållandena i övrigt ej äro gynnsamma. De moraliska vådorna äro således säkert ej större än under civilt kamratskap: skolor, arbetslag etc.»

Kommittén behöver icke erinra om att de förvisso allvarliga frågor, som här tagits upp, ingalunda äro nya. Varför de på sin tid upptogos i kommitténs skrivelse till truppförbanden, berodde närmast på det samband mellan moraliska inflytelser och självmord inom försvarskrafterna, som man enligt utländska uppgifter ansett förefinnas och som med några ord berörts i ett föregående sammanhang.

Skyldighet att verkställa erforderlig gallring bland fast anställda meniga åligger vederbörande militära befälhavare. Vid armén torde dessa också hava erforderlig myndighet härför i sin hand. Bl. a. finnes en bestämmelse, att »avsked före utgången av bestämd anställningstid meddelas av vederbörande regements-(kår-)chef: *utan ansökan* — — — enligt regements-(kår-)chefens beprövande åt den, som visat sig olämplig för utbildning till underbefäl.» Av denna bestämmelse framgår dock icke fullt klart, huruvida vederbörande chef äger att, på grund av olämpliga egenskaper *i allmänhet*, skilja fast anställd menig från tjänsten.

Motsvarande bestämmelser saknas vid marinen, där det stundom är omöjligt för myndigheterna att före kontraktstidens utgång bliva kvitt en stamanställd sjöman, vilken, i trots av all noggrannhet vid rekryteringen, dock efter antagningen visar sig hava sådana egenskaper, som äro till skada för sjömanskårens goda anda och anseende.

Det synes kommittén med hänsyn härtill vara önskvärt, dels att ovan återgivna bestämmelse för armén gives en tydligare form, dels att en liknande bestämmelse även varder för marinen fastställd.

Principiellt ligger emellertid frågan angående olämpliga menigas avskiljande ur tjänsten icke annorlunda till beträffande de fast anställda än beträffande de värnpliktiga. Det torde väl vara en tämligen rimlig begäran, att uppenbart moraliskt bristfälliga individer, exempelvis notoriska förbrytare, av-

skiljas från tjänsten, vare sig de tillhöra den ena eller andra manskapskategorien.

Allt för vittgående åtgärder torde med hänsyn till därmed förenade konsekvenser icke vara på sin plats; kommittén kan sålunda icke ansluta sig till tanken på förläggande av mindre önskvärda element till särskilda avdelningar, än mindre till något återupprättande av disciplinkompanier.

Någon möjlighet att med stöd av gällande föreskrifter avskilja värnpliktiga av ovan antydd beskaffenhet förefinnes knappast för närvarande. En fullständig utredning av dessa angelägenheter synes icke ligga inom kommitténs arbetsområde, lika litet som kommittén härför äger erforderlig sakkunskap.

Det torde emellertid vara statens skyldighet se till att luckor i lagstiftningen i detta avseende bliva fyllda, och vill kommittén hemställa, att åtgärder vidtagas härför.

C. Befälhavarens personlighet.

Upprepade gånger har kommittén i den förut lämnade utredningen haft anledning erinra om den betydelse, som det militära befälets och läkarnas omdöme och personliga förutsättningar äga för ett lyckligt resultat av tjänsten och icke minst för det mål, som denna utredning äsyftar. Då här talas om befälhavare och befälspersonal samt utövande av befäl, vill kommittén ännu en gång uppmärksamgöra därpå, att vad som anföres i tillämpliga delar hänförs sig jämväl till läkarpersonalen och dess tjänsteutövning.

Befälhavaren är bl. a. föregångsman och lärare, de värnpliktiga elever; lärarkallet är alltid krävande; men för läraren i ett *tvångsinternat för vuxna* tillkomma alldeles särskilda svårigheter, ägnade att inbjuda till kritik.

De värnpliktiga äro elever, som nått mogen och kritisk ålder. Värnpliktsutbildningen är för många av dem en börda; i vissa avseenden kan denna numera anses ökad till följd av den alltmer skärpta kampen för arbetstillfällen och uppehälle. De värnpliktigas löneförmåner äro, jämförda med de löner, som i civila livet bjudas unga män i värnpliktsåldern, ringa, och den militära utbildningens uppoffringar och mödor giva icke, som annan utbildning i regel gör, den enskilde löfte om personliga fördelar i framtiden.

Det ingrepp i personlig, invand frihet, som militärtjänsten ofta ofrånkomligt måste innebära, utgör ytterligare ett skäl att för många värnpliktiga ställa värnpliktstjänstgöringen i en osympatisk dager. Om därtill hänsyn tages till den mot militärväsen överhuvud taget kritiska stämning, som i våra dagar behärskar vissa kretsar av vårt, liksom också av andra folk, är det icke att förvåna sig över att röster höjts mot åtskilliga förhållanden under värnpliktstjänstgöringen. Det skulle under ovan givna förutsättningar snarast väcka förvåning om kritiken uteblivit. — Härmed har givetvis intet sagts angående kritikens berättigande.

I vad mån brister förefunnits i organisation och utrustning m. m., därom har kommittén i det föregående sökt lämna en utredning. I detta sammanhang

har kommittén även flerstädes varit inne på frågan hur militärbefälet handhaft dem anförtrodd trupp. I detta avseende har anledning icke förefunnits att framställa några allmänna anmärkningar, men utesluter detta ju icke att i enstaka fall både befäl och läkare gjort sig skyldiga till försummelser vid omhänderhavande av landets värnpliktiga ungdom. Icke heller utesluter det, att den omsorg, som av befälet i allmänhet ägnas det värnpliktiga manskapet, skulle kunna vara än bättre och mer överensstämmande med tidens krav, ehuru väl det måste rättvisligen framhållas, att förhållandena på detta område genom åtgärder från statsmakternas och militärmyndigheternas sida under senare år befunnit sig i en stadigt fortgående förbättring.

Vid planerandet av ytterligare åtgärder i samma riktning får man icke över-skatta betydelsen av lag- och reglementsbestämmelser. Reglementerade bestämmelser och det noggranna övervakandet av bestämmelsernas tillämpande bygga sitt inflytande på tvång. Men med tvång kan man icke komma längre än till det negativa att hindra felaktigt handlande. En positiv strävan att i varje situation *göra sitt bästa* måste framspringa ur ädlare drivkrafter, inneboende i vederbörandes *personlighet*. Liknande krav på befälhavarens personlighet uppställas därav, att reglementerade bestämmelser icke kunna skrivas för *alla* fall, liksom även därav, att bestämmelserna lätt kunna bli föråldrade.

Kraven på den militära befälhavarens personliga egenskaper äro i våra dagar ingalunda små.

Befälhavaren måste — om de med värnpliktsutbildningen förbundna uppoffringarna skola vara till nytta i farans stund — hos de värnpliktiga ingjuta en fast disciplin.

Disciplinen skall grunda sig på ett disciplinärt system, som tager behörig hänsyn ej mindre till vårt folks nationalkaraktär än även till rådande tidsanda. Disciplinen får icke stå i motsats till, utan skall i stället främja den värnpliktiges känsla av personligt människovärde. Befälhavaren bör i den värnpliktige icke endast se den fria medborgaren, utan en medborgare som, i regel under kännbara offer, bereder sig att fylla en betydelsefull samhällelig plikt. Befälhavaren lika väl som den värnpliktige måste inse, att den rätta formen av disciplin har karaktär av ett frivilligt åtagande till att väl kunna fylla denna plikt.

Befälhavaren måste förstå, att den disciplin, som skall hava utsikt att bestå i krig i dess nuvarande form, måste i sig innesluta ett avsevärt moment av mekanisk, instinktiv lydnad. Men han måste också förstå, att en allt för långt driven disciplinär mekanisering dödar intresse och initiativ och kan skada även på annat sätt.

Befälhavaren måste ihågkomma — vi hava förut erinrat härom — att den viktigaste källan till upplysning angående den militära utbildningens inverkan på de värnpliktige är de värnpliktige själva. Denna upplysningskälla måste med alla medel hållas öppen. Befälhavaren måste, om han skall komma i rätt förhållande till sin trupp, taga behörig hänsyn till den i vår demokratiska tid hos goda medborgare av alla samhällslager inneboende önskan att del-

taga i ansvaret för egen handling och för utebliven handling. Att detta icke får slå över till ett osjälvständigt frågande i tid och otid är självklart. Hans sätt att hålla kontakt med truppen måste främja disciplinen får icke undergräva densamma.

Befälhavaren får icke skada sin auktoritet genom att *försvara* sina order; men han gör klokt i att *förklara* dem, när förklaring kan givas.

Det är för befälhavaren en hederssak att tillse att den tid, som den värnpliktige undandrages sin borgerliga gärning, effektivt och intensivt utnyttjas. Men intensiteten får icke drivas till en sådan höjd, att vare sig den värnpliktiges hälsa eller hans försvarsintresse därav röna skada.

Chefen för A. 3 framhåller i sitt yttrande härom, att man måste lita på befälets *omdömesförmåga*: »Å ena sidan intet pjosk, ty då får man aldrig några dugliga soldater, å andra sidan ingen dumdristighet, som ändamålslost utsätter folk för skada till liv och lem. I de olika militära befälsskolorna måste eleverna bibringas en rätt uppfattning härutinnan, och under sin tjänstgöring som befäl skola de yngre och oerfarnare vederbörligen övervakas av sina mera erfarna förmän.»

Den militära befälsställningen lämnar befälhavaren ofrånkomligt en betydande makt över honom underställd personal. Med makten över individerna tager befälhavaren även ansvaret för dem på sina skuldror. Därför måste militärbefälets *omdömesförmåga* vara förenad med en starkt utvecklad *ansvarskänsla*.

I det föregående är framhållet, hurusom en kritisk inställning mot såväl militärväsendet som det militära befälet från en del värnpliktigas sida på förhand är att förvänta. Givetvis är detta icke ägnat att underlätta befälets arbete.

Men likgiltighet eller fientlighet till trots måste befälhavaren, om han skall kunna hoppas på att ernå det rätta resultatet av den militära utbildningen, söka närma sig sin trupp. Han måste söka lära känna truppen och låta truppen lära känna honom. Genom framstående yrkeskunskaper samt exempel i fråga om osjälvisk pliktuppfyllelse skall han ingiva truppen aktning. Genom en förening av orubblig disciplinär fasthet och sann humanitet skall han skaffa sig respekt. Genom rättvisa och en aldrig slappnande omtanke om truppens bästa skall han förvärva sig dess förtroende och vänskap. Hans omvårdnad om truppen får icke endast inskränka sig till den rena tjänstetiden utan måste i många fall också utsträckas till fritiden. Många av det inryckta manskapet äro fullständigt främmande å den militära förläggningssorten, lossbrutna ur hemortens familje- och bekantskapskrets; särskilt dessa gäller det taga sig an för att giva deras fritid en samtidigt nyttig och nöjsam användning.

Det är uppenbart, att om befälhavaren skall rätt fylla alla de uppgifter, som här för honom uppställts, till sist av honom också fordras ett levande och starkt *intresse* för det viktiga kall, som blivit honom anförtrött.

Omdömesförmåga, *ansvarskänsla* och *intresse* äro sålunda viktiga karaktärsdrag, som böra återfinnas hos varje befälhavare och som för de värnpliktigas behandling äro av framträdande betydelse.

Å andra sidan är klart, att en befälhavares eller läkares osv. uppgifter, däribland ett rätt handhavande av det levande materialet, i hög grad underlättas, om från de värnpliktigas och från allmänhetens sida visas all den förståelse och uppskattning, som han med rätt kan kräva. Den tidigare omnämnda, kritiska uppfattningen av försvarsväsendet som sådant, vilken kan förefinnas på sina håll, bör således icke få taga sig uttryck i en förhandsställning gentemot här ifrågasvarande personal.

Tydligt är att vad här ovan avhandlats sammanhänger med frågan angående tillfredsställande *rekrytering* av försvarsväsendets kadrar av befäl och underbefäl. Genom svårigheterna att på tidigt stadium bilda sig ett grundat omdöme om vederbörandes lämplighet även från karaktärssynpunkt kunna givetvis någon gång olämpliga element få tillfälle att i befälsställning utöva ogynnsamt inflytande på truppen. Att vederbörande militära befälhavare allvarligt eftersträva att efter bästa förmåga avskilja såväl mindre önskvärda volontärer och underbefäl från fortsatt anställning, som även olämpliga officersaspiranter från officersbanan, får anses självfallet.

Vi anse oss i detta sammanhang böra återgiva vad vissa truppförbandschefer m. fl. i detta ärende yttrat.

Sekundchefen för I. 2 framhåller sålunda, att befälets psykologiska grepp på sin uppgift är av allra största betydelse. »Sålunda», säger han, »lyckas en befälhavare företrädesvis genom sin personlighet framkalla god disciplin, villighet i arbetet och en god ton inom honom underställt truppförband, under det att en annan befälhavare, trots ett samvetsgrant och intresserat arbete, icke kommer upp till samma resultat. Det är detta förhållande, som avses, då det i dagligt tal om den förre befälhavaren säges att han kan 'taga truppen'.» — Utbildning, uppfostran och erfarenhet anser han kunna endast i viss mån bidra till att höja förmågan i detta avseende. Slutligen betonar han vikten av, att vid tillsättandet av befattningar, vid vilkas utövande de psykologiska faktorerna kunna väntas bli av särskild vikt, de här avsedda förhållandena vinna beaktande i den utsträckning så låter sig göra.

Regementsbefälhavaren för I. 13 är inne på samma tankegång: »Fördjupad förståelse för befälhavarens skyldighet att sörja för truppens välbefinnande torde även kunna alstras genom en i sagda stycken förbättrad befälsutbildning Vid utbildning i allmänhet av befäl bör synnerlig omsorg nedläggas på danandet av befälhavare, vilka, utan att vara inställsamma och klemiga, hysa förståelse för och omtanke om truppens bästa. Denna synpunkt bör måhända även vid befordran mera beaktas, än nu i regel är förhållandet.»

»Förbundet vill», säger und. bef. förb. i sitt yttrande, »framhålla vikten av, att krigsmaktens underbefäl alltid är kvalitativt fullgott. Dåligt underbefäl är en stor fara, då det merendels ligger förlagt tillsammans med de värnplik-

tiga, och således kan öva dåligt inflytande på de menige. Odugliga och olämpliga underbefäl böra gallras bort — — — — —.

På andan inom underbefälets led beror ofta de värnpliktigas uppfattning om krigsmakten, men underbefälet intager också en mellanhandsställning, som är svår och ömtålig, och det bör visas förståelse härför från alla parter, och hjälp bör också givas för att underlätta deras ställning. Kan underbefälet skaffa sig ett gott socialt anseende genom att på tillfredsställande sätt — både ur myndigheternas och allmänhetens synpunkt — sköta sina åligganden, och därtill torde möjligheter finnas, om underbefälet är kvalitativt fullgott, så har därmed mycket vunnits; ingen möda bör därför lämnas osparad för att skaffa krigsmakten gott underbefäl.»

Betydelsen av en god rekrytering minskas icke av det förhållandet, att riktlinjer för densammas verkställande näppeligen låta sig tydligt angivas. Ett nära samband med frågan om befäls- och läkarkårernas rekrytering har givetvis frågan om rekrytering av vissa tjänstebefattningar och tjänstegrader, det vill säga personalens *kommendering* och *befordran*.

Om det icke kan anses påkallat att vidare ingå på med befäls- och läkarpersonalens rekrytering sammanhängande frågor, förhåller det sig annorlunda i vad avser dess *utbildning* i personaltjänsten berörande spörsmål, eller, för att använda en numera vedertagen benämning, dess utbildning i militärpedagogik.

Behovet av en förbättrad sådan utbildning, och särskilt en ökad förståelse för psykologiska frågor, framhålles flestades i yttrandena.

»De ovana förhållandena», säger sekundchefen för I. 2, »som för den värnpliktige inträda vid tjänstgöringens påbörjande, kunna givetvis verka påfrestande. Den hastiga övergången till militär disciplin och ordning kännes för mången som ett hårt tvång. I vad mån denna känsla kan hastigt försvinna beror i hög grad på hur befälet lyckas 'taga' truppen De värnpliktiga, som möjligen skulle kunna tänkas vara utsatta för psykiska risker genom de ovana förhållandena, äro enstöringsnaturer liksom även överkänsliga individer. Dessa lida understundom i början av tjänstgöringen av att befinna sig i så orolig omgivning, av de med skarp och hög röst utsagda kommandoorden, av de under utbildningsarbetet ofta återkommande rättelserna m. m. Under förutsättning att här avsedda värnpliktiga icke äro sjukligt belastade, äro de vanligtvis lika känsliga för ett vänligt eller uppmuntrande ord från befälet — varmed frågan åter kommit in på det psykologiska området. I regeln försvinna emellertid olustkänslorna till synes ganska hastigt; kvar står dock den ofrånkomliga risken, att befälet icke tillräckligt hastigt inser, när verklig sjuklighet är för handen.» — Liknande synpunkter anföras av chefen för I. 21, som bland annat hänvisar till de från hemlivet vitt skilda förhållandena, som möta bondsönerna från de isolerade norrländska bygderna, då de infinna sig vid truppen. Flertalet torde må gott av tvånget; för enstaka psykiskt mindervärdiga innebära de ovana förhållandena en viss risk. Dessa personer

måste utmönstras, och sker detta bäst genom samarbete mellan vederbörande officer och läkare. »För att öppna blicken för hithörande frågor torde det vara lämpligt, att officerarna — i likhet med till exempel läroverkslärarna — finge en viss utbildning i psykologi.»

»Av vikt är därför», säger chefen för Ing. 2, »att befälet föregår med gott exempel och äger psykologisk insikt, denna må bero på naturliga anlag eller vara förvärvat. Att framhålla detta är så mycket viktigare, som svensken i allmänhet icke är psykolog. Varje befäl och underbefäl måste i den värnplik-tige och i stamsoldaten se icke ett nummer utan en individ, som han bör lära känna 'till namnet icke blott, men till personen' En ökad förståelse för de psykologiska faktorerna och uppfattning av personlighetens betydelse bland befäl och underbefäl bör sålunda utvecklas. Vägen därtill är icke lätt att angiva, undervisning på hithörande område måste vara medryckande, en formell handledning t. e. i stil med den från skolor kända vanliga antropologiundervisningen kan alltför lätt motverka det avsedda ändamålet. Platsen för en sådan undervisning borde vara krigsskolan och arméns underofficersskola ev. även krigshögskolan. Givet är att ökad psykologisk insikt icke får förblandas med uppmuntran av klemighet»

På den militärpedagogiska undervisningens område hava under senare år betydelsefulla framsteg vunnits. Frågan har för flottans vidkommande utretts av genom nådigt beslut den 26. september 1918 tillkallade sakkunniga, de s. k. befälsskurssakkunniga. På grund av dessa sakkunnigas betänkande i ärendet har utbildning i militärpedagogik sedan flera år tillbaka varit anordnad och har härunder värdefull erfarenhet vunnits beträffande sagda utbildnings nytta, organisation och omfattning.

Då kommittén i en sund utveckling av den militärpedagogiska undervisningen för befälet ser en betydelsefull åtgärd till främjande av en god befälsfö-ring i allmänhet och sålunda även i denna utrednings syfte, synes det på sin plats att här dels i korthet återgiva de befälssakkunnigas på sin tid angivna motivering för den militärpedagogiska kurs, som de i sitt betänkande föreslogo, dels granska hur denna kurs på grund av vunna erfarenheter efter hand förändrats. De sakkunniga utgingo vid sin utformning av den av dem föreslagna militärpedagogiska kursen från i huvudsak följande betraktelsesätt.

Otvivelaktigt betingas ett rätt förhållande mellan befäl och trupp i vad på befälet ankommer i första hand av de personliga egenskaperna hos detsamma. Dessa åter äro givna genom ifrågavarande personers karaktärsläggning och den fostran de genomgått. Där goda traditioner utvecklats och befast sig, dels i fråga om urvalet av befälsaspiranter, dels vid deras utbildning under de tidigare läroåren på den militära banan, äger man helt visst också de bästa garantier för att de en gång såsom officerare skola utöva sitt ansvarsfulla kall ej mindre med disciplinär auktoritet och kraft än med personlig takt och humanitet.

Men för att officeren skall kunna rätt utöva sitt ledare- och lärarekall ford-

ras icke endast goda karaktärsegenskaper och fackinsikter utan även vissa kunskaper i fråga om personalens handhavande och utbildning, bibragta under en för ändamålet särskilt anordnad utbildning.

Om sjuöfficerarnas hittillsvarande utbildning i befälsutövning torde man, säga de sakkunniga, knappast kunna undgå att fälla det omdömet, att den i flera avseenden varit otillfredsställande. Den har väl på senare tider förbättrats, men någon grundlig, planmässigt ordnad förberedelse för ledarekallet kan dock knappast sägas hava förekommit. Det har i stort sett varit överlämnat åt de unga officerarna själva att på detta område besörja sin utbildning. Under ledarekallets *utövning* hava de fått samla erfarenheter, så gott de velat och förmått.

Men detta har dragit tid, och även för den mest intresserade hava många år kunnat gå till ända, innan han lyckats förvärva erforderlig insikt i och överblick över de uppfostringsfrågor, som han i sin verksamhet behövt kunna behärska. Det är också uppenbart, att misstag, stundom mycket allvarliga, kunnat begås under denna lärotid. Därtill kommer även, att det ej funnits någon som helst säkerhet för att resultatet av en sådan självutbildning blivit gott, enär halten av den vunna färdigheten ju ytterst varit beroende på de föredömen, som vederbörande haft för ögonen, och den individuella förmågan att tyda och tillgodogöra sig dessa.

Förklaringen till att man på detta område låtit sig nöja med en så knapphändig och åt tillfälligheterna överlämnad utbildning är givetvis ej att söka i ett ringaktande av det mål, mot vilket utbildningen syftar, utan i stället i en bristande tilltro till det resultat, som genom en sådan utbildning skulle stå att vinna. Man har nämligen ansett förmågan att »sköta folk» som medfödd, somliga hava fått större, andra mindre anlag därför. Anlagen kunna väl utvecklas, men detta kan ske endast i erfarenhetens skola.

Det torde vara ovedersägligt, att anlag och erfarenhet här äro huvudsaken, men så är också fallet på en mångfald andra områden, där det dock anses själfallet, att även direkt *undervisning* måste förekomma. Undervisningen skall lämna kännedom om det som skall handhas, i detta fall människan, samt meddela en samlad översikt av de erfarenheter, som gjorts beträffande det sätt, på vilket handhavande bäst skall ske, ävensom av de grundsatser, som därpå kunna byggas och vilka ej få frångås, om man vill komma till ett gott resultat. Utan sådan undervisning får det unga befälet mödosamt och under många felgrepp söka sig fram till erfarenheter, av vilka många redan länge varit både funna och offentliggjorda.

Människans livsyttningar falla dels inom det andliga dels inom det kroppsliga området, de behandlas i vetenskapsgrenarna psykologi och fysiologi. Den viktiga frågan om karaktärsfostran behandlas i vetenskapsgrenen moralpedagogik. Givetvis kan det vara att antaga, att här nämnda vetenskapsgrenar var och en på sitt område hava att skänka lärdomar, som kunna vara av nytta för den militära befälsutbildningen.

Vad beträffar psykologi är särskilt att erinra om de gynnsamma erfarenheter, som vunnits, efter det man för ett par årtionden sedan infört psykologi som undervisningsämne vid den allmänna lärareutbildningen.

Fysiologi ingår i gymnastiklärarnas utbildning. Man har nämligen ansett det självfallet, att en person, åt vilken vår ungdoms kroppsliga övningar och vård äro anförtrödda, också besitter betryggande fysiologiska kunskaper. I fred som krig måste officern underkasta de underlydande betydande fysiska påfrestningar; skall han därunder ej blott kunna utvinna det mesta möjliga av fysisk prestationsförmåga ur det honom anförtrödda människomaterialet, utan samtidigt även kunna rätt taga sig an och vårda sig om detsamma, så att det ej tager skada eller hämmas i sin utveckling, måste tvivelsutan även hos honom förutsättas ett visst mått av fysiologisk kunskap.

Moralpedagogiken, slutligen, bör vid all fostran vara det centrala och viktigaste. Icke minst när det gäller fostran för det militära verksamhetsområdet är det betydelsefullt, att etikens synpunkter bliva vederbörligen beaktade.

I överensstämmelse med ovanstående kommo de sakkunniga till det resultatet, att i marinens befälsutbildning borde ingå ett *psykologiskt*, ett *fysiologiskt* och ett *moralpedagogiskt* kursparti. Förutom dessa allmänna och grundläggande kurspartier, sammanfattade under benämningen *förberedande kurs*, borde i utbildningen även ingå ett rent militärt moment, en *militär tillämpningskurs*. Föreläsaren i denna kurs skulle hava dels och närmast att söka lämna belysning över huru de allmänna lärdomar, som vunnits i den förberedande kursen, bäst skulle kunna tillämpas vid elevernas militära verksamhet, dels ock att till behandling upptaga andra med befälsutbildningen sammanhängande spörsmål. För att tillgodose kravet på sakkunskap borde som föreläsare i den förberedande kursen anlitas lärare vid universitetet eller högskolor.

Efter dessa grunder gingo militär-pedagogiska kurser av stapeln åren 1919, 1920 och 1921. Kurserna voro egentligen avsedda för marinens officerare, men märktes bland kursdeltagarna även flera arméofficerare. År 1919 voro till kursen kommenderade samtliga från sjökrigsskolan nyutexaminerade fänrikar. I den form, som kursen hade, befanns den dock bättre lämpa sig för ett något högre åldersstadium, varför år 1920 till kursen kommenderades de officerare, vilka samma år skulle genomgå sjökrigshögskolans allmänna kurs, d. v. s. officerare med 4—5 officererstjänsteår bakom sig. På så sätt gingo emellertid de, för vilka den militärpedagogiska kursen ursprungligen avsetts, nämligen fänrikarna, miste om densamma. Utbildningen måste sålunda på något sätt omläggas. Efter ytterligare försök och erfarenheter var man så år 1923 framme vid den nuvarande organisationen på området; den finnes utformad i sagda år fastställt »Reglemente för utbildning av officerare tillhörande flottans stam», som föreskriver dels att i *allmänna fänrikskursen* skall ingå teoretisk och praktisk *befälsutbildning*, dels att vart 4—5 år skall anordnas en *militärpedagogisk kurs*.

Enligt »Program för allmän fänrikskurs» skall i sagda kurs bl. a. ingå:
»Befälsutbildning.

Föreläsningar omfattande:

rekryteringsmetoder och deras tillämpning;

lämplighetsprov för yrkesuttagning;

disciplinens betydelse, medel för dess inskräpande och vidmakthållande;

karaktärsfostran;
betydelsen av och åtgärder för personalens rekreation och trevnad;
officerens personliga uppträdande och dess inflytande på underlydande personal.

Instruktionsövning.

Övning att tjänstgöra såsom instruktör vid rekrytutbildning.»

Timantalet i befälsutbildning brukar hålla sig omkring 15. Betyg förekommer ej i kursen.

Ändamålet med marinens *militärpedagogiska kurs* är enligt officersutbildningsreglementet:

»dels att inom officerskåren skapa förståelse och väcka intresset för studiet av militärpedagogiska frågor;

dels ock att lägga grunden till utbildning av föreläsare för allmänna fänrikskursen i ämnet befälsutbildning.»

Kursens nuvarande läggning beskrives bäst genom att lämna en redogörelse för 1926 års kurs, den sista som hållits.

Kursen var förlagd till sjökrigshögskolan och omfattade en tid av 3 veckor med c:a 4 föreläsningstimmar per dag. Till kursen voro kommenderade ett antal officerare i tjänsteställning från kommendörkapten till löjtnants, majoriteten av kaptens grad. Kursdeltagarna voro framför allt uttagna bland dem, som på grund av sin tjänstgöring måste hava speciell intresseinriktning på trupptjänstens problem, sålunda avdelningschefen för marinstabens organisationsavdelning, äldsta instruktionsofficerare vid sjömanskårens skolor, sjömanskårens kompanichefer, skeppsgosseofficerare, kadettofficerare osv. Av marinens civilmilitära personal med officers tjänsteställning voro marinintendenter och marinens prästerskap representerade; däremot saknades representanter för marinläkare och för det marina rättsväsendet. Någon permanent kursdeltagare från armén fanns icke.

Föreläsarna voro, i syfte att giva deltagarna en allsidig belysning av personaltjänstens mångskiftande problem, hämtade från en mängd skilda kunskaps- och erfarenhetsområden; där voro sålunda representerade sjö- och lantmilitärer, psykologer, fysiologer, prästmän, lärare, jurister m. fl.

Ett sammandrag av den tillämpade tidsfördelningen giver vid handen att tiden disponerades enligt följande:

Elementär psykologi	13 tim.
Samhälls- och abnormpsykologi	4 »
Fysiologi	2 »
Moralpedagogik	5 »
Allmän pedagogik	3 »
Militärpedagogik, sjömil. föreläsare	16 »
» , lantmil. »	6 »
Skilda ämnen, civila »	6 »
Föredrag av kursdeltagare och diskussion	6 »

Föreläsaren i *psykologi* gav i koncentrerad form en framställning av en del

psykologiska problem, som för militärpedagogen i första hand göra sig påminta: minnets, reaktionstidernas, övningens, trötthetens, intelligensmätningens osv. Föreläsningarna avslötos med en redogörelse för moderna psykotekniska metoder för yrkesprov.

Föreläsaren i *samhällspsykologi* belyste bl. a. sådana från militär synpunkt intressanta frågor som massans psykologi, suggestionens och ledarskapets problem.

Föreläsaren i *fysiologi* belyste bl. a. tröttheten ur fysiologisk synpunkt samt moderna fysiologiska arbetsstudier, avseende att finna ut rationella arbetsmetoder.

Föreläsaren i *moralpedagogik* gav en framställning av nyare synpunkter rörande karaktärsfostran, särskilt som dessa framstälts av Max Scheler och W. Herrman.

Bland övriga ämnen, som voro föremål för föreläsningar, och vilkas omnämnande kan vara ägnat att belysa kursens karaktär, må nämnas: Vårt folks nationella fostran; Krigets inverkan på själslivet; Myterierna på engelska flottan under revolutionskrigen; Personliga erfarenheter rörande trupptjänsten i krig; Moderna pedagogiska reformsträvanden; De breda svenska lagrens kynne; De engelska och japanska uppfostringssystemen, särskilt med hänsyn till den ställning, som *karaktärsfostran* i dessa system intager.

I kursen ingingo även obligatoriska litteraturstudier samt diskussioner, där de olika kurspartierna och deras praktiska lärdomar behandlades. Även ingingo elevföredrag i militärpedagogiken tillhörande eller angränsande ämnen.

Kursens ledare, chefen för sjökrigshögskolan, uttalade i sin slutrapport, att han ansåge en kurs av detta slag vara till obestridlig nytta. »Trots sina brister», skriver han, »håller jag bestämt före, att den nu avslutade kursen varit till stort gagn för vapnet, och hava ock deltagarna ådagalagt ett aldrig svikande intresse för densamma. Urvalet av kursdeltagare synes mig hava varit lyckligt och synes mig intet principiellt hinder finnas mot att även i framtiden till kursen kommendera regementsofficerare.»

Jämväl i en del andra kurser återfinnes vid marinen undervisning i militärpedagogik; så kan i »föreläsningskurs för äldre sjöofficerare» ämnet upptagas bland de för »speciella ämnen» anslagna timmarna; flottans reservkadetter och reservfänrikar erhålla ävenledes viss undervisning i ämnet, liksom dylik även ingår i underofficersutbildningen.

I *sjökrigsskolan* ingår för stamkadetterna däremot icke särskild utbildning i militärpedagogik, ehuru givetvis i samband med kadetternas praktiska övningar i befälsföring dem meddelas lämplig handledning i trupptjänsten berörande frågor. I år 1928 fastställda »Föreskrifter för utbildningen vid sjökrigsskolan» heter det sålunda om utbildningen ombord: »Särskilt avseende skall fästas vid bibringandet av god kännedom om manskapets och underofficerarnas skyldigheter och rättigheter samt vid utvecklandet av kadettens förmåga att föra befäl.»

Ett studium av den på erfarenheter grundade utveckling, som frågan om

marinens officerares utbildning i militärpedagogik undergått efter tillkomsten av befälsskurssakkunnigas betänkande, giver särskilt en viktig lärdom: att en mera djupgående undervisning i militärpedagogik förutsätter hos eleverna mogenhet samt även en viss erfarenhet på trupptjänstens område. De meddelade kunskaperna på militärpedagogikens område kunna ytterst sällan få form av dogmer, dess oftare taga de form av uppslag och personliga synpunkter. Endast i en av intresse och erfarenhet uppluckrad andlig jordmån kunna sådana kunskapsfrön förväntas få egen växtkraft. Utbildningen i militärpedagogik bör sålunda variera med elevernas åldersstadium, på kadett- eller fänriksstadiet en elementär teoretisk handledning, anknuten till praktiska övningar, på högre åldersstadier en mera fördjupad utbildning.

Efter de befälsskurssakkunnigas betänkande genomförda förändringar i fråga om marinens militärpedagogiska utbildning innebära i viss mån ett undanskjutande av de mera vetenskapliga kurspartierna psykologi, fysiologi och moralpedagogik. I sakkunnigebetänkandet föreslogs att *alla* officerare skulle, som en grundval för ett rätt bedömande av befälsföringens problem, bibringas undervisning i dessa ämnen; så, som utbildningen nu tagit form, är det endast ett fåtal specialister, som bibringas sådan kunskap. »Anledningen till denna reduktion», skriver en sjömilitär författare, »torde främst vara att söka däri, att de vetenskaper, det här gäller, måhända icke alltid visade sig kunna bjuda militärerna så många lärdomar av direkt och praktiskt militärt intresse. Vad som bjöds var tvivelsutan från pedagogisk synpunkt synnerligen bildande och tankeväckande; för de militära slutsatsernas utdragande ur de mera allmänt vetenskapliga resonemangen visade sig dock ofta fortsatt självständigt tänkande erforderligt och i betraktande härav befanns lämpligare att inskränka undervisningen i dessa ämnen till att gälla endast ett mindre antal, för hithörande frågor särskilt intresserade officerare.

Att de *direkta* lärdomarna icke blevo så många är ganska naturligt, i betraktande av att någon kontakt mellan å ena sidan här avhandlade vetenskapers utövare och å andra sidan den sjömilitära tjänsten med dess speciella problem dittills icke funnits. En sådan kontakt har genom hittills hållna militärpedagogiska kurser upprättats; sommaren 1921 bereddes föreläsaren i psykologi tillfälle att under en kortare tid följa övningarna å kustflottan, en åtgärd, som påtagligt var ägnad att låta teori och praktik ömsesidigt befrukta varandra. Det är att hoppas att kontakten måtte bestå och resultera i, att de mänskliga vetenskaperna måtte ägna uppmärksamhet även åt speciellt militära problem och sålunda i alltmer direkt och praktiskt användbar form kunna ställa sina lärdomar i den sjömilitära befälsföringens tjänst.»

Arméns utbildning i militärpedagogik har till en viss grad följt samma linjer, som marinens.

För närvarande förekommer dylik utbildning vid krigsskolan (sedan år 1920) och arméns underofficersskola (sedan år 1927) samt är upptagen i undervisningsplanen för den innevarande höst börjande infanteriofficersskolan.

Vid *krigsskolan* förekommer militärpedagogik såväl vid officers- som reserv-officerskurserna.

I officerskursens utbildning ingår militärpedagogik som ett fristående ämne med för närvarande sammanlagt 20 timmar.

Beträffande undervisningens mål och omfattning säger undervisningsplanen, att den avser »dels att göra eleverna ägnade att med förståelse för truppen utöva sitt befäl på sådant sätt, att en god krigaranda danas och befästes, dels att bibringa dem kännedom om grunderna för andlig och kroppslig träning samt om utbildningsarbetets planläggning och bedrivande med hänsyn härtill». Den teoretiska utbildningen är förbunden med praktiska övningar i befälsföreläring (med övningstrupp, sammansatt av kadetter).

För belysande av ämnets ställning må nämnas att detsamma å betygsskalan har koefficient 2, samma koefficient som t. e. ämnena härordningslära och krigslagar.

I reservofficerskursens utbildning intager militärpedagogiken icke plats som fristående ämne utan ingår i ämnet *trupp-utbildning med militärpedagogik*, som enligt undervisningsplanen har till ändamål att bibringa eleverna bl. a. »grunderna för behandling av truppen».

Infanteriofficersskolans första kurs börjar den 1/11 1928. Enligt undervisningsplanen skall därstädes undervisningen i militärpedagogik avse:

- att meddela en allmän överblick av psykologiens och moralpedagogikens grunder;

- att giva en sammanfattning ur psykologisk synpunkt av militärväsendets historiska utveckling;

- att påvisa medel och mål för officerens självfostran till ledare och trupp-utbildare;

- att belysa det säregna i det svenska nationallynnet och beskaffenheten av vårt soldatmaterial;

- att vidga förståelsen för militärpedagogikens betydelse för den krigsmässiga utbildningen;

- att anvisa medlen för en riktig och effektiv befälsföreläring;

- att framlägga grunderna för den militära utbildningens metodik, sättet för planläggande och genomförande av övningar, hushållande med tillgänglig utbildningstid och systematisk stegring av arbetet;

- att klarlägga förhållandet mellan psykisk och fysisk fostran vid utbildningen;

- att påvisa försvarsväsendets beröringspunkter med och ställning till nationen i övrigt; samt

- att meddela den kännedom om förvaltningstjänsten i fred, som erfordras för fullgörande av regementsdagsbefälstjänst vid truppförbanden.

I *arméns underofficersskola* utgör militärpedagogiken intet fristående ämne, men i undervisningsplanen för allmänna kursen säges beträffande utbildningen i *exercis* att den bl. a. avser »att bibringa den kännedom om militärpedagogik som kräves för att planlägga, anordna och leda utbildning av pluton (mot-svarande förband) under soldatutbildning och repetitionsövning».

En jämförande överblick över arméns och marinens nuvarande utbildning i militärpedagogik giver bl. a. följande vid handen.

Officerare.

Den *elementära* utbildningen synes vara av ungefär samma omfattning. Vid armén är den förlagd till kadettiden, vid marinen huvudsakligen till den omedelbart efter officersutnämningen följande fänrikstiden.

Vid armén kompletteras den elementära utbildningen, efter ett par års tjänstgöring såsom officer, vid infanteriofficersskolan. Vid marinen medgiva bestämmelserna möjlighet att upptaga ämnet i kursen för äldre sjöofficerare.

Motsvarigheten till den fördjupade utbildning, som meddelas i marinens *militärpedagogiska kurs*, återfinnes icke vid armén.

Huruvida för arméns del vore att eftersträva militärpedagogisk utbildning på högre stadier, vare sig vid högskolor eller vid taktiska kurser, är ett spörsmål, som kommittén icke anser sig kunna här ingå på.

Underofficerare och underbefäl.

Elementär utbildning för blivande underofficerare finnes, till ungefär likartad utsträckning, vid såväl armén som marinen.

Någon utbildning av här berört slag, avsedd för *underbefälet*, finnes icke föreskriven vare sig för armén eller marinen.

Här lämnade beskrivning giver, som förut framhållits, bilden av en livlig utveckling på den svenska militärpedagogiska utbildningens område under senare år. Utbildningen i fråga torde mångenstädes hava haft svårt att arbeta sig fram — i regel dock icke beroende på bristande intresse för utbildningens mål, utan på bristande tilltro till dess möjlighet att giva resultat, ävensom på den omständigheten, att de första ansatserna varit alltför teoretiskt lagda — men numera synes i det stora hela en annan uppfattning göra sig gällande. Detta framgår bl. a. av i det föregående återgivna utdrag ur truppförbandschefernas yttranden, där från flera håll pekas på militärpedagogisk utbildning som medel att tillförsäkra de värnpliktiga en omdömesgill och omtänksam behandling.

Givetvis återstår ännu mycket att göra på den militärpedagogiska utbildningens område. Härvid måste emellertid betänkas huru ny, även internationellt sett, den fråga är, som det här gäller. I verkligheten torde vårt land på detta område i flera avseenden intaga en föregångsställning.

I detta sammanhang kan kommittén icke underlåta att påpeka önskvärdheten av, att denna undervisning, som rätt handledd måste vara av den allra största betydelse, icke minst till de värnpliktigas fromma, får en utpräglad praktisk, applikatorisk läggning. För detta ändamål synes böra övervägas, huruvida icke vid armén i likhet med vid flottan värnpliktig övningstrupp borde tagas i anspråk för den elementära undervisningen, eventuellt också för den fortsatta utbildnin-

gen vid infanteriofficersskolan. Utvecklingen på den militärpedagogiska undervisningens område synes böra fortsätta i den mån vunna erfarenheter och tillgången på kompetent lärarpersonal medgiva. Även vid underbefälsskolorna för fast anställt manskap synes ett urval av för vederbörande utvecklingsstadium avpassade, praktiska råd och rön beträffande befälsföring i allmänhet, den militära utbildningens metodik och truppens omhändertagande böra erhålla ett större rum i utbildningsplanerna än för närvarande i regel synes vara fallet.

III. Sammanfattning.

Kommittén har utan att fördjupa sig i oväsentliga detaljer, men också utan uppgivande av grundlighet i de delar, som synts av särskild vikt för utredningen, eftersträvat att bilda sig ett tillförlitligt omdöme angående hela det område, som utredningen avser. Kommittén kan vid överblickande av utredningsresultatet som sin allmänna uppfattning uttala, att, med hänsyn till militärtjänstens natur, allvarigare brister i förhandenvarande trygghetsåtgärder eller betydelsefulla risker i övrigt för de värnpliktiga icke torde föreligga, utan kunna förhållandena i stort sett betecknas såsom goda. Tydligt är emellertid att det här liksom väl på de flesta andra verksamhetsområden kan påvisas vissa svagheter i organisationen, luckor i föreskrifterna eller missgrepp, begångna av enskilda, och att befogade önskemål i olika riktningar kunna framställas.

Av föregående avdelningar i betänkandet framgår, vilka mer eller mindre omfattande åtgärder kommittén anser böra vidtagas för att främja det av riksdagen uttalade önskemålet om bättre skydd för de värnpliktigas liv och hälsa.

De föreslagna åtgärderna äro av olika natur, och de ställa sig i kostnadshänseende mycket olika; en del åtgärder kunna anbefallas i kommandoväg, förorsaka inga större utgifter eller åsyfta ganska speciella förhållanden; andra åtgärder avse principiella angelägenheter av större räckvidd, vilka kunna kräva ytterligare utredningar och medföra ej obetydliga kostnader, i något fall även personalökning, för att kunna förverkligas.

Om båda grupperna av förslag gäller, att de icke i allo utesluta varandra, liksom att ett flertal av dem kunna samtidigt vinna beaktande.

Beträffande den förstnämnda gruppen av åtgärder hänvisar kommittén i huvudsak till de olika avdelningarna av betänkandet. Beträffande de senare, större angelägenheterna följer här nedan en sammanfattande redogörelse.

1. Såsom kommittén tidigare på ett par ställen framhållit, torde några väsentliga brister icke kunna påpekas i gällande föreskrifter rörande värnpliktigas behandling och omhändertagande eller i säkerhetsföreskrifterna i allmänhet.

Vad det kommer an på är omdöme, ansvarskänsla och intresse för uppgifterna hos befäl och läkare samt därmed riktigt tillämpande av olika föreskrifter.

Kravet på att alltfört och överallt erhålla befäls- och läkarpersonal med för truppens omhändertagande lämpliga egenskaper måste ur utredningens synpunkt sättas i främsta rummet. Vid rekrytering, utbildning och befordran av nämnda personal måste största uppmärksamhet häråt ägnas, och har kommittén särskilt i avdelningarna II B: 7 och II C berört detta spörsmål samt antytt en del åtgärder, som syfta till detta mål.

Undervisning i militärpedagogik av huvudsakligen tillämpande natur bör för befäl av olika grader äga rum i större utsträckning än vad hittills varit fallet.

2. Spörsmålet om förebyggande av överansträngning vid övningar torde i stort sett sammanhånga med vad som här ovan sagts om betydelsen av ett i allo lämpligt befäl. God rekrytering och allsidig utbildning av befälet samt effektiv sovring av värnpliktsmaterialet äro bland de viktigaste förutsättningarna för möjligheten att undvika risker av detta slag.

I övrigt bör fortsatt uppmärksamhet ägnas sådana åtgärder, som kunna tänkas utjämna möjliga motsatser mellan å ena sidan de värnpliktigas tjänstgöringstid samt å den andra kraven på visst mått av utbildning. Planläggning av större fälttjänstövningar och sättet för deras utförande måste i samband härmed särskilt beaktas.

3. Proviantanslaget bör så beräknas, att i allmänhet portionens storlek, utan försämring av beskaffenheten, något ökas.

Vid särskilt ansträngande, sammanhängande övningar under hel dag eller därutöver och under särskild vinterutbildning bör truppförbandschef kunna anordna tillfällig portionsförstärkning.

4. Frågan om arméns förseende med lämpliga skodon, även för vinterbruk, bör, under fortsatt samverkan med truppförbanden, utredas och bringas till ändamålsenlig lösning.

5. Fortsatt uppmärksamhet bör ägnas frågan om förläggning av trupp under fältmässiga förhållanden; strävan bör inriktas på en snar lösning av tältfrågan.

6. Beträffande förläggning i kasern föreslås bland annat följande åtgärder till förbättrande av truppens hälsotillstånd.

Vissa äldre kaserner och mera tillfälliga förlägningsplatser, särskilt de för A. 3, A. 9, Ing. 3, Vaxholms kustartilleriregemente, å Tånga hed, Skillingaryd, Laxön och Rommehed, ävensom å flottans stationer samt vissa kustartilleriets batterier och anläggningar böra i enlighet med vad förut anförts antingen helt utdömas eller i olika avseenden moderniseras, så att de uppfylla berättigade hygieniska krav.

Torkrumsfrågan bör bringas till snar lösning vid samtliga militära förläggningar, där så ännu icke skett.

Bränsleanslag böra anvisas på så sätt, att under vårmånaderna manskapet kan erhålla gles förläggning, samt att eldningsterminernas längd må kunna lokalt avpassas efter för tillfället rådande temperaturförhållanden.

7. Rekryterings- och befodringsmöjligheterna för den fast anställda sjukvårdspersonalen vid armén böra förbättras.

8. Åtgärder böra, med beaktande av i avdelning II B:6 anförda synpunkter, vidtagas i syfte att ytterligare säkerställa, att till linjetjänst uttagas de därför mest lämpliga.

9. Myndigheterna och de anslagsbeviljande statsmakterna böra tillse, att sådana i vissa föregående delar av betänkandet påpekade materielbrister avhjälpas, som kunna föranleda skada till liv och lem.

REGISTER.

- A. 2 65.
 A. 3 58, 63, 96, 99, 112.
 A. 9 63, 112.
 Almö 65.
 Ammunition 29 ff.
 Andra arméfördelningen* 29.
 Arméfördelningschef 74, 80.
 Arméförvaltningen 27, 87,
 artilleridepartement 26,
 fortifikationsdepartement 61, 63, 87,
 intendentsdepartement 56 ff., 59, 62, 87, 90,
 sjukvårdsstyrelse 8, 27, 87, 91.
 Arbetare 26, 63.
 Aspö mad 65.

 Bad 63 ff.
 Bajonetter 29 ff.
 Barnförlamning 20, 35.
 Befäl och trupp, förståelsen mellan 11, 99 ff.
 Befälhavarens personlighet 97 ff.
 Befälskurssakkunniga 102 ff.
 Beklädnad 52 ff.
 Beklädnadsanslaget 53.
 Besikttningsreglemente 79 ff.
 Beväringsbefälhavaren vid Stockholms station 76.
 Bohuslän 49.
 Bränslelagslag 44, 62, 113.

 Danmark 86 ff.
 Difteri 20, 40.
 Disciplinkompanier 96 ff.
 Dricksflaskor 54.
 Dödsorsaker 13 ff.

 Eksjö 93.
 Eldare 62.
 England 17 ff., 48.
 Epidemibekämpande 31 ff., 89 ff.
 Ersättningsreserv 78 ff.

 Fast anställt manskap i utredn. jämnställda med
 värnpliktiga 10.
 Femte arméfördelningen* 14.
 Flygvapnet 28, 55, 77.
 Fältskjutningar 29.
 Föda 55 ff.
 Förenta staterna, Amerikas 17 ff., 37 ff.
 Förfrysning 68.
 Förfylning 35 ff., 40, 46, 52, 68 ff.

 Förläggning 44 ff., 49, 52, 60 ff., 99, 112,
 å fartyg 65 ff.,
 fältmässig 8, 112,
 i äldre kaserner m. m. 8, 12, 61 ff., 112.
 Förplägnad 49, 55 ff.
 Förplägnadskommissioner 60.

 Golv 64.
 Gudstjänster, tvångskommendering till 12.
 Gymnastik 29 ff.

 Handräckningspersonal 58 ff., 63, 78 ff., 83.
 Hjälm 54.
 Hjärtsjukdomar 81.
 Hostsjukdomar 35, 40 ff.
 Hälsning utom kasernerna 12.
 Hälsovårdens, den militära, organisation 87 ff.
 Härdning 69 ff.
 Härordning, 1914 års 78,
 1925 års 61, 64, 78,
 äldre 90.
 Högste befälhavaren över kustflottan 28, 76 ff.

 I. 1 29.
 I. 2 100, 101.
 I. 3 14 ff., 72.
 I. 7 53, 54.
 I. 8 96.
 I. 9 77.
 I. 11 72.
 I. 13 29, 73, 100.
 I. 14 62.
 I. 15 72.
 I. 16 29.
 I. 18* 14.
 I. 21 96, 101.
 I. 22 29.
 I. 23* 29.
 I. 24* 62.
 I. 27* 30.
 Individuell utspisning 55 ff.
 Infanteritjänsten 12, 44, 62.
 Infektionssjukdomar 21, 31 ff., 52, 57, 62, 64, 68 ff.,
 90,
 begreppsbestämning 31,
 i samhälle och vid försvarsväsende 31,
 olika slags smittor 34 ff.,
 samband med tjänsten 50,
 skyddsämnen 31, 44, 69,
 smittbärare 31,
 spridningssätt 34.

- Influensa 16, 20, 42 ff.
 Ing. 1 30.
 Ing. 2 93, 102.
 Ing. 3 63, 96.
 Ing. 4 96.
 Inflytande från kamrater 95 ff.
 Inskrivningsförrättningar 9, 21, 77 ff., 87,
 avgångsprocet 78 ff., 83 ff.,
 begreppsbestämning 77,
 organisation 80 ff.,
 uppdelning av värnpliktiga 78 ff.,
 åtgärder 83 ff., 113.
- Järnvägar, jfr Statens järnvägar, 67.
- K. A. 1 63 ff., 93, 112.
 K. 2* 14.
 Kasernernas inredning 64 ff.
 Kockar 58 ff.
 Kommendanten i Boden* 80.
 Kommitténs sammanfattande yttranden 9 ff.
 (principer för), 28, 30, 49—51, 53, 54, 57, 60,
 77, 86, 93, 95—97, 99, 101, 109, 111 ff. (samman-
 fattande översikt av huvudpunkterna).
 Kostnadsfrågor 10, 66, 85, 94, 111 ff.
 Krigsfiskal 27.
 Krigsrätt 27.
 Kroppsövningar 68 ff.
 Kustartilleriet 29, 59, 65 ff., 112,
 förläggning 65 ff.,
 materiel 29, 67,
 transporter båtledes 67 ff.,
 utspisning 59.
 Kvinnlig arbetskraft i stället för manlig 58.
- Laxön 65, 112.
 Linjetjänst 76 ff., 113.
 Lunginflammation 20, 35 ff.
 Lungsot 20, 44 ff., 75, 81.
 Läkarbesiktningar 79 ff.
 Läkarbetyg 86.
 Läkare 13, 47, 53, 71, 77 ff., 87 ff., 97.
 Läkarkort 87.
- M. O. 91, 92.
 Marinförvaltningen 87, 91.
 Marinen 28, 54, 64, 76 ff., 87, 91, 96, 103 ff.
 förläggning 63 ff.,
 förplägnad 60,
 inskrivningsväsende 77 ff., 79,
 personlig utrustning 54,
 skaffning 55,
 tjänsten i allmänhet 28,
 övningar 76.
 Marinöverläkaren 8, 28.
 Materiel 26, 29, 73, 113.
 Medicinalstyrelsen 90 ff.
 Militärbefälhavaren för Övre Norrland 62, 77.
 Militärpedagogisk utbildning 77, 101 ff.
 Motorfordon 54.
 Mundersingsanslag 52.
- Normalportion 56 ff.
 Norra arméfördelningen 62, 77.
- Norrland 49, 53, 62, 77.
 Nybörjarkrämpor 33, 42.
- Olycksfall 9, 22 ff., 63, 73, 76.
- Pastorsexpeditioner, pastorsämbeten 85.
 Personlig utrustning 49, 52 ff.
 Polismyndighet 26 ff., 80.
 Portionsförstärkning 56 ff., 112.
 Pressen 39, 91, 95.
 Proviantanslaget 56 ff., 112.
 Provinsialläkare 92.
 Psykologisk insikt 22, 97 ff., 102.
- Rekrytering 112 ff.,
 av läkare 94 ff., 112,
 » officerare 100 ff., 112,
 » sjukvårdsbeställningsmän 93 ff., 113,
 » underbefäl 100 ff., 112.
 Rekrytåtkompor 33, 42.
 Reservportioner 56 ff.
 Riksdagen
 1924 års 7,
 1925 års 7,
 1926 års 51,
 1927 års 8.
 Riksförsäkringsanstalten 9, 26, 47, 51,
 » ersättning » utbytes mot försäkring 51.
 Rommehed 65, 112.
- Sepsis 20, 50.
 Simning 31.
 Sinnessjukdomar 21, 81.
 Sjukdomsstatistik 13 ff.
 Sjukhus 33 ff.; 82, 89, 90, 93, 94.
 Sjukmottagning, sjukmönstring, se sjukvisitation.
 Sjukskrivning 88 ff.
 Sjuksköterskor 89 ff.
 Sjukvisitation 14, 88 ff.
 Sjukvårdens, den militära, organisation 87 ff.
 Sjukvårdsbeställningsmännens rekrytering och be-
 fordran 91 ff., 113.
 Sjukvårdsmyndigheter 47, 77.
 Själv mord 19 ff.
 Sjätte arméfördelningen* 29.
 Skillingaryd 65, 112.
 Skodon 53, 112.
 Skyddsåtgärder, jfr även Säkerhetsföreskrifter 33,
 48, 111.
 Skåne 53, 74.
 Smittsamma sjukdomar, se Infektionssjukdomar.
 Socialdemokratiska kvinnoförbundet 11.
 Socialdemokratisk ungdomssammanslutning 11.
 Spanska sjukan, se Influensa.
 Specialister 87 ff., 93, 107.
 Statens järnvägar 23 ff., 67.
 Stationsbefälhavaren i Stockholm 79.
 Studenter 12, 75.
 Säkerhetsföreskrifter, jfr även Skyddsåtgärder 11,
 26, 82 ff., 111.
- T. 3 29.
 Tjänstgöringstid och utbildningsmål 72 ff., 112.
 Torkningsanordningar, torkrum 52, 61 ff., 113.
 Transporter 12, 29, 66 ff.
 Trupp och befäl, förståelsen emellan 11.
 Truppslagsinspektörer 77.

Träning 12, 29, 70 ff., 108.

Tuberkulos, se Lungsot.

Tyskland 17 ff., 45.

Tånga hed 65, 112.

Tältfrågan 12, 66, 112.

Underbefälsförbundet 29, 54, 59, 65, 100.

Underofficersförbundet 29, 56, 77, 89.

Undersökning (efter olycksfall) 26 ff.

Uppvärmningsanordningar i kasernerna 61 ff.

Utbildningsmål och tjänstgöringstid 72 ff., 112.

Utpisning 55 ff.

Varfeber 20, 50.

Vaxholm 63 ff., 113.

Vinterutbildning 12, 53, 62, 68, 76, 112.

Värmeslag 68.

Överanstängning 57, 71, 112.

Övningar 8, 29, 40, 48 ff., 56, 66—68 ff., 78, 90,
108, 112,

transporter till och från 66 ff.,
utpisning under 57.

Övre Norrlands militärområde 62, 77.

Statens offentliga utredningar 1928

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till stadsbyggnadslag. [5]
Förberedande utkast till strafflag. Ämbetsbrotten. [7]
Utlåtande jämte utkast till lag med särskilda bestämmelser om vissa bostadsföreningar. [16]
Lagrådets utlåtande över processkommissionens betänkande ang. rättegångsväsendets ombildning. [19]
Betänkande ang. ordnande av vissa ekonomiska och organisatoriska förhållanden vid genomförande av den ifrågasatta rättegångsreformen. [20]
Städerna och rättegångsreformen. Särtryck ur 1928: 20. [21]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

1926 års pensionsutredning. Betänkande ang. familjepensionering för viss icke-ordinarie personal i statens tjänst. [8]
Betänkande med utredning och förslag ang. statstjänstemännens bisysslor. [14]

Kommunalförvaltning.

Yttrande och förslag ang. revision av gällande förordningar om kommunalstyrelse på landet och i stad m. m. [2]

Statens och kommunernas finansväsen.

Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande tullrestitution. [15]

Politi.

Monopolkontrollutredningens betänkande ang. anordnandet av den statliga kontrollen av Aktiebolaget Vin- & Spritcentralens verksamhet. [4]
Betänkande med förslag ang. omorganisation av överstatshållarämbetet samt ändrad fördelning mellan staten och Stockholms stad av kostnaderna för dess verksamhet. [12]

Socialpolitik.

Betänkande med förslag till vissa åtgärder beträffande emigrationen. [8]
1926 års arbetslöshetssakkunnigas betänkande och förslag ang. arbetslöshetsförsäkring, arbetsförmedling och reservarbeten. [9]

Hälsö- och sjukvård.

Betänkande ang. ordnande av folktandvård (allmännet tandvård). [17]
Betänkande med förslag till stadga ang. sinnessjukvården i riket m. m. [18]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Betänkande med förslag ang. åtgärder till handelsjärnhanterings stödjande. [6]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag till vissa ändringar i bestämmelserna rörande automobilbesiktningsväsendet m. m. [11]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Betänkande ang. ordnandet av viss bostadskredit. [10]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Utredning och förslag ang. en utvidgad folkhögskolutbildning. [13]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag avgivet av kommittén rörande vissa trygghetsåtgärder för värnpliktiga. [22]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Utrikesdepartementets organisation. [1]